Halide Edib Adıvar

ATEŞTEN GÖMLEK

SELİM İLERİ'NİN SONSÖZÜYLE

ROMAN

Halide Edib Adıvar

Ateşten Gömlek

Selim İleri'nin Sonsözüyle

ROMAN

1. basım: Teşebbüs Matbaası, 1923 Can Yayınları'nda 1. basım: 2007 26. basım: Aralık 2013, İstanbul E-kitap 1. sürüm Ocak 2014, İstanbul 2013 tarihli 26. basım esas alınarak hazırlanmıştır.

Yayına hazırlayan: Mehmet Kalpaklı - Gülbün Türkgeldi

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

ISBN 9789750720048

CAN SANAT YAYINLARI YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ. Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33 www.canyayinlari.com yayinevi@canyayinlari.com Sertifika No: 10758

HALİDE EDİB ADIVAR

ATEŞTEN GÖMLEK

ROMAN

Halide Edib Adıvar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Handan, 2007

Mor Salkımlı Ev, 2007

Sinekli Bakkal, 2007

Türk'ün Ateşle İmtihanı, 2007

Vurun Kahpeye, 2007

Son Eseri, 2008

Yolpalas Cinayeti, 2008

Tatarcık, 2009

Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri, 2009

Âkile Hanım Sokağı, 2010

Kalp Ağrısı, 2010

Zeyno'nun Oğlu, 2010

Çaresaz, 2011

Sevda Sokağı Komedyası, 2011

Kerim Usta'nın Oğlu, 2012

HALİDE EDİB ADIVAR, 1882'de İstanbul'da doğdu. Üsküdar'daki Amerikan Kız Koleji'nde okudu. 1908'de gazetelere yazmaya başladığı kadın haklarıyla ilgili yazılarından ötürü gericilerin düşmanlığını kazandı. 31 Mart Ayaklanması sırasında bir süre için Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. 1909'dan sonra eğitim alanında görev alarak öğretmenlik, müfettişlik yaptı. Balkan Savaşı yıllarında hastanelerde çalıştı. 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda, İzmir'in işgalini protesto mitinginde etkili bir konuşma yaptı. 1920'de Anadolu'ya kaçarak Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Kendisine önce onbaşı, sonra üstçavuş rütbesi verildi. Savaşı izleyen yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası ile siyasal görüş ayrılığına düştü. Ardından 1917'de evlendiği ikinci eşi Adnan Adıvar'la birlikte Türkiye'den ayrıldı. 1939'a kadar dış ülkelerde yaşadı. O yıllarda konferanslar vermek üzere Amerika'ya ve Mahatma Gandi tarafından Hindistan'a çağrıldı. 1939'da İstanbul'a dönen Adıvar, 1940'ta İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü başkanı oldu, 1950'de Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçildi. 1954'te istifa ederek evine çekildi ve 1964'te öldü.

Sakarya Ordusu'na...

Sunuş

Halide Edib Adıvar'ın en çok sevilen ve okunan romanı *Ateşten Gömlek* ilk olarak 1922 yılının Haziran ayında *İkdam* gazetesinde yayımlanmaya başladı. Bu ilk yayın, gazetenin ikinci sayfasında, tefrika hâlinde 11 Ağustos 1922'ye kadar sürdü ve roman ertesi yıl kitap olarak eski harflerle okuyucusuna sunuldu. Zamanın gazetecilik ve matbaacılık teknikleri nedeniyle bu ilk basımlarda pek çok basım hataları oluşmuştur. Hatta, *İkdam*'daki yayında, belki de devrin siyasi şartlarından dolayı, metnin bazı bölümleri yayımlanmamıştır. Bu iki esas ama birtakım hataları da beraberinde bulunduran yayını izleyen, son yıllara kadar yapılmış yeni harfli, sadeleştirilmiş baskılar, eski harfli baskıların hatalarını sürdürmüşler, dahası bu hata ve eksikliklere yenilerini de eklemişlerdir. Eksik, hatalı ve yanlış yayımlanmış bir kitap okumayı hiçbir okuyucu hak etmez. Üstelik, hatalar normal okuyucuyu olduğu kadar, yapıt üzerinde yapılacak eleştirel çalışmaları da olumsuz yönde etkiler. Biz, Halide Edib Adıvar'ın okuyucuya yeniden sunulan metinlerini ilk basımından başlayarak bu hatalardan kurtarmaya, aynı zamanda yazarın özgün dilini ve üslubunu korumaya çalıştık. Bu nedenle bu metni sadeleştirmedik; ancak, anlaşılması günümüz okuru için zor olan sözcüklerin anlamlarını aynı sayfanın hemen altında verdik.

MEHMET KALPAKLI

Yakup Kadri Bey'e açık mektup[1]

Anadolu'nun, yalçın kayalar gibi, insanın kafasına, suratına, âdeta maddî bir acı ile çarpan hayatına girdiğim zaman onu yadırgamamıştım. Göçmüş bir harabe ile kanlar içinde doğan taze şeyi bu emsalsiz ve ıssız "dekor" içinde göreceğimi biliyor gibiydim. Bana [öyle] geldi ki millet de ben de hep bu günü hazırlamak için geçirdiğimiz şeyleri geçirmişiz ve mazimin hep bu günü anlayan bir ma'nâsı varmış. Yalnız bu duyduğum şeylerin en renksiz gölgelerini bile sanata sokmaya ne arzum, ne de kâbiliyetim vardı. Dağının, çölünün, ovasının, muztarib[2] insanlarının; hepsinin içindeki Anadolu, damarlarımda daraban ediyordu[3]. Sanatın teyit eden[4], küçük parçalara ayıran fırçasının, sazının, kaleminin bu sahneyi verebileceğine kail[5] değildim. Sanat idealimin burada gök ile yer kadar kâbiliyetimden yüksek olduğunu gördüm.

Küçük sanatımla Anadolu'yu resmetmekten feragat ettim[6] belki sanat namına[7] isabet etmiştim. Böyle bir zamanda siz Anadolu'ya geldiniz. Anadolu hayli buhranlı günler geçiriyordu. Anadolu harekâtının hilkat[8] günlerindeki ruhların izdihamı[9] ihtilâcı[10] ve hâilesi[11] artık geçmiş gibiydi. Havada daha mütekâmil[12] ve müşkül [13] bir ihtilâl ve harb kokusu vardı. Bununla beraber siz eski günleri sezmiş olacaksınız ki birdenbire bütün bu isimsiz şeyleri bir cümle içinde topladınız ve bana dediniz ki:

— Ben "Ateşten Gömlek" isminde bir Anadolu romanı yazacağım.

Ben biraz sizi arkadaşça tazip[14] için:

— Ben de bir "Ateşten Gömlek" yazacağım, dedim.

Siz yarı ciddî, yarı şaka:

— Yapmayınız, başka roman ismi yok mu, dediniz.

Ben ondan sonra Anadolu'ya bakarken, Anadolu'yu hissederken sadece "Ateşten Gömlek" diyorum. Sizin bu kadar muvaffakiyetle[15] bulduğunuz ismi almayı düşünemeyecek kadar dürüst bir meslektaştım. Yalnız sizin o dam altındaki küçük odaya çekilip de "Ateşten Gömlek"i yazdığınız zamanlar bende bir çocuk tecessüsü[16]

uyanıyordu. Biliyordum ki bütün eserleriniz gibi bunu da içinize bakarak, içinizden yazıyorsunuz. Bütün hayatı kendi kuvvetinizin umkunu[17] kazıyarak çıkarıyorsunuz. Binaenaleyh[18] sizin "Ateşten Gömlek"i taşıyanlar benimkiler değildir.

Sakarya ve ordu hayatı bana roman yazmayı hayalen bile unutturmuş, beni almış götürmüştü. Sakarya arkadaşlarımın basit, fakat ilâhi meşakkatlerini[19] ben de onlar kadar sade görüyor, Türk gençliğinin bu şaheserini, bütün güneş ve gölgesi içinde seyretmek saadetini kâfi addediyordum[20]. Ankara'ya uzun bir izinle döndüğüm günlerde birdenbire eski zamanların roman yazmak hummasına[21] tutuldum. Karşıma birdenbire çıkan Peyamiler, İhsanlar, Ayşeler bir çocuk ısrarıyla hikâyelerine "Ateşten Gömlek" diyorlardı. Bu anut [22] çocuklara bu ismi kullanmak doğru olamayacağını o kadar söyledim; o kadar başka isimler buldum; beni dinlemediler. İnsan, romanına koyduğu insan timsallerinin[23] elinde esir olduğunu benim kadar siz de bilirsiniz. Biz onların yüzünü, ruhunu, hayatını biraz seçilir çizgilerle hazırlar hazırlamaz insanın elinden çıkıyorlar, istediklerini söylüyorlar ve yapıyorlar. Bunlara lâkırdı anlatamayınca yapılacak şey bu romanı kâğıt üzerine koymaktan sarfınazar etmekti[24]. Sanat hayatının en hâkim ve heyecanlı bir emri bütün tabiat ve hilkat kendini ifade etmek isteyen kuvvetlerin inkişafından[25] başka bir şey değil ki. Rodin'in[26] en mükemmel mermer heykelini yaparken duyduğu güzel heyecanı, topraktan bebek yoğuran çocuk da duymuyor mu? Ben de eskiden itaate[27] alıştığım bu kuvvete bir daha mağlûb oldum. Çocuk gibi oturdum, iki ay emsalsiz[28] bir heyecan içinde esasları tunçtan olan insanları çamurdan yoğurdum. İhtilâl ve isyan günlerinden beri koza, kurt, kelebek devirleri tetkik edilen mahlûkat[29] gibi Sakarya silâh arkadaşlarımın "Ateşten Gömlek"te birkaç solgun aksini İstanbul, ihtilâl ve ordu günlerinden alıp kâğıt üstüne koymaya çalıştım. İstediğim gibi olmadığı için silâh arkadaşlarımdan af dilemek isterdim. Bize onlar ilham ettiler. Daha doğrusu, Karadağ Muhaberesi'nde dağın ortasında ismini hiçbir zaman bilemeyeceğim yağız atlı bir zâbitin dumanlar içinde kaybolup meydana çıkışı bana kocaman bir kalp hikâyesi tahayyül[30] ettirdi. Eser Sakarya'nındır. Fena olabilir; fakat

benim sanatımın yapabileceği en iyi şeydir. İnsan en çok sevdiklerine ancak en iyi yapabileceği şeyi verebiliyor.

Size de bu kadar Anadolu'ya yakışan ve kendi başına bir şaheser olan isim için teşekkür etmek ve sizden af dilemek isterim, Yakup Kadri Bey. İsmin kudreti[nin] eserden kavî[31] olması benim kabahatim değildir.

Benim "Ateşten Gömlek"i eğer zaman söndürüp bir tarafa atmazsa Türk romanları arasında iki tane "Ateşten Gömlek" olacak. Belki elli sene sonra bir kütüphane rafında yan yana oturacak olan bu iki kitap Hans Andersen'in[32] masallarındaki gibi belki dile gelir, birbirlerine geçmiş günleri söylerler. Kim bilir o uzak atide[33] Türk gençliğinin sırtındaki "Ateşten Gömlek" ne kadar bizimkilerden başka olacaktır...

HALİDE EDİB

1. *İkdam*: Nr. 9067'de (14 Haziran 1922) yayımlanan mektubun başlığı.

2. Istırap ve acı çeken.

3. Atıyordu.

4. Doğrulayan.

5. İnanmış.

6. Vazgeçtim.

7. Adına.

8. Doğuş, yaradılış.

9. Sıkışması.

10. Çırpınması.

11. Trajedisi.

12. Olgun.

13. Güç, çetin.

14. Üzmek.

15. Başarıyla.

16. Merakı.

17. Derinliğini.

18. Bunun için.

19. Güçlüklerini

20. Yeterli sayıyordum.

21. Ateşine.

22. İnatçı.

23. Örneklerinin.

24. Vazgeçmekti.

25. Gelişmesinden.

26. Fransız heykelci Auguste Rodin.

27. Boyun eğmeye.

28. Eşsiz

29. Yaratıklar.

30. Hayal.

31. Güçlü.

32. Danimarkalı masalcı Hans Christian Andersen.

33. Gelecekte.

1
Cemal - İhsan

Hikâyemin başladığı ana kadar silik, cansız bir Hâriciyye[34] memuru idim. Yazdığım hikâye benden ziyâde, sevdiğim insanların hayatına aittir. Fakat ben de onların arasında yaşıyorum ve kendi hayatım onların hikâyesi ile başlıyor. Onun için kendimi de bazan bu ateş ve kan hikâyesine karıştırmaktan korkarak başlıyorum.

Daire ve sararmış kâğıt kokan hüviyetimi bu sıcak, kırmızı kanlarla yıkadım ve artık ona tâbi olmam[35] zannediyorum. Muvaffak[36] olur muyum? Bilmem. Şunu da itiraf ederim ki kalbimin dertlerini, talihsiz başımın sergüzeştlerini[37] anlatmak için yanıyorum. Fakat bu romanda ben, yeryüzündekileri alâkadar edecek insanlardan bahsedeceğim. Ben daha daimî bir dert ortağı istiyorum. Benim dünya seyahatim artık fazla uzamayacak, vasıl olacağım[38] yerde kendimden bahsedecek bir ruh bulmak isterdim. Ahrete[39] ve ahrette ruhlar olduğuna inanan basit bir adamım. Elbet, mezar hudutlarından ötede, mütekabilen[40] dertlerini anlatacak benim gibi safdil[41] bir varlık vardır.

Şimdi Ankara Cebeci Hastahanesi'nin küçük bir odasından dışarıya bakıyorum. Uzun, sarı toprak yığınları yükselerek, alçalarak nihayetsiz uzanıyor. Fakat arkasında öyle kızıl bir gök var ki... Her şey acayip bir surette kızıl, galiba onun kanı! A... bunu böyle düşünmemek lâzım. Doktor ne dedi? Başımdaki kurşun bende hayalât yapıyormuş[42]. "Çıkarırız!" diyorum. Beyaz gömleğinin kollarına ciddî ciddî bakıyor. Bacaklarımı keseli daha kaç ay oldu? Yatağımın alt tarafı gülünç bir surette boş. Kurşun çıkarsa kafam da boşalır diye mi çıkarmıyorlar; ne bileyim? Belki başımdakileri çıkarıp beni yalnız bırakmamak için

kafamdaki kurşuna dokunmuyorlar. Bazan başım çok ağrırsa doktor, "Bir ay sonra ameliyat yaparım," diyor. "Şimdi İstanbul'a, ailene yaz," diye ısrar ediyor. Ne yazayım? İstanbul'dakileri unutmuş gibiyim. Orada esmer, ince yüzlü, saçları gergin, bir türlü ihtiyar olmayan bir anam var. O da beni bu sergüzeşte atılırken reddetti. Sergüzeşt mi dedim? O hâlde başımdan geçenlerin hepsi doğru. Belki de bazıları değil; fakat ne zararı var? Belki de bu hikâyenin ortasında başım bunalacak; ben buradan başka bir dünyaya göçeceğim, onun da zararı yok.

Başlamak istiyorum. Başlamak için yanıyorum. Fakat nereden? Yemek yemeden yemiş yemek isteyen çocuklar gibi hep sonunu söylemek istiyorum. Ya başım boşalırsa?

Cemal'in geldiği gün, annemin "Bulgarlar mütareke[43] yaptılar!" dediği gün hikâyenin ilk satırı teressüm etti[44]. Bu beni neden bu kadar rahatsız etti; Bulgar Mütarekesi niçin beni bu kadar sızlandırdı, bilmiyorum. Yalnız annemin alafranga salonunda eşyanın yerini bozacak kadar yerimi değiştirdim, dolaştım. Annem bundan başka da bir şey söylemek istiyordu, dinlemedim. Hoş... mütareke, sulh istemiyor değilim. Esasen bütün milletlerin kudurmuş gibi, boğaz boğaza, milyonlarca insanı parçalamalarını ma'nâsız buluyordum. Hele bizim harbe girmemiz bütün bütün canımı sıkmıştı. Fakat uzun harb seneleri bende yeni bir his yapmadı. Birkaç defa resmî işler için Almanya'ya gittim, geldim. Harb, siyasî kâğıt yığınlarını çoğalttı, o kadar, hayli sefalet, açlık filân da oldu. Fakat biz bunu duymadık. Annem, İzmirli zengin bir ailenin İstanbul'da büyümüş bir kızıdır; hâlâ çiftliklerinden para gelir. İtiyatlarımın[45] hiçbiri harble bozulmadı.

Şimdi hikâyemden ayrıca annemi düşünüyordum. Yaşlı, alafranga, zeki bir Şişli hanımı. Allahım, o Şişli Büyükada arasında ne dedikodu, ne kukla oyunları olur. Hepsi annemin salonunda başlamasa bile onun

salonundan intişâr eder[46]. Ne alafranga efendiler, ne sürmeli gözlü, sinirli, süslü hanımlar gelir, gider.

Annem, benim Bulgar Mütarekesi'ni dinlemediğimi görünce somurtkan, sigarasını yaktı. Koltukta dargın ve çatkın yerleşti. Ben çıngırağı çaldım; Katina'ya bir kahve ısmarladım; bir yaldızlı sigara da ben yaktım. Müziç[47] bir diş ağrısından birdenbire kurtulmuş bir adam sevinci duydum ve o zaman Katina, kahve ile beraber Cemal'in geldiğini haber verdi. Evet, annem mütareke lâkırdısından sonra onu söylemek istiyordu, galiba. Neme lazım? Alman İmparatoru gelse sigaramın verdiği sükûnu[48] bozamaz. Cemal, annemin amcasının oğludur. Harbi Umumî'de[49] zâbitti[50]. Dünyayı dolaştı. Galiba birçok da yaralandı, durdu. Fakat o yaralı geldiği zaman ben ya Almanya'da idim, yahut da alâkadar olmadım. Cemal'i asıl kız kardeşinden dolayı hatırımda tutuyordum. Galiba on iki sene oluyor, annem beni evlendirmek istedi ve kızı İstanbul'a davet etti. Aman ya Rabbim... Adı Ayşe olan İzmirli bir kız. Çantamı topladım, Avrupa'ya kaçtım. Bereket versin Meşrutiyet olmuştu da bu firar kolay oldu. Altı ay sonra babamın akrabalarından Mukbil Bey isminde bir adamla evlendiğini ve İzmir'e döndüğünü haber aldım ve ancak o zaman döndüm. Annem bu kaçtığım servet için beni çok aptal buldu. Fakat o da vilâyet[51] alaturkalığından çok müteneffir[52] olduğu için çabuk unuttu. Beni manşonlu[53], yüksek ökçeli, Şişli küçük hanımlarıyla evlendirmeye uğraştı. Bu günler de geldi, geçti; o zaman yirmi dört yaşında idim. Şimdi otuz altısında orta yaşlı bir adamım. Cemal'in geldiği zaman kız kardeşini herhalde senelerden beri evli ve çok genç olmayan bir kadın diye düşünüyordum. Mukbil Bey Hâriciyye'yi bırakmış, karısının çiftliğine çekilmişti. Son senelerde ismi üzüm, incir ticareti, vagon, koli ve daha bilmem ne gibi kelimelerle beraber anılıyordu.

Cemal annemin elini öptü. Ben, en sunî[54] tavrımla onu selamlayacaktım. Fakat o katı elleriyle benim pomat[55] kokan yüzüklü elimi öyle bir sıktı ki, ister istemez bu vilâyetli yeğenin yüzüne gözlerimi açarak bakmaya mecbur oldum.

Başım, başım karışıyor. Bugün artık yazamayacağım.

3 Teşrîn-i Sânî 337[56]

Cemal'in gözleriyle yeni hayatıma başladım. Siyah kirpikli, mavi, açık, emniyet ve nikbinlikle[57] dolu gözleri vardı. Güneşle tunçlaşmış yüzünde ikinci nazarı dikkati celb eden[58] şey yuvarlak, çocuk tebessümü taşıyan ağzıydı. Bülend[59] ve ince vücudu harb mücadelesinde, meşakkatte[60], kudret ve çeviklikle yoğrulmuş görünüyordu. İnsanı selâmlarken kalın ve büyük çizmelerini seri ve askerî bir maharetle[61] "şark" diye birbirine çarpıyordu. Biraz ağır ve tok bir şive[62] ile konuşuyordu. Elimi bırakınca kalpağını[63] arkaya itti. Cebinden mendilini çıkardı. Terli bir alın siler gibi itina ile[64] kuru alnını sildi.

— Alnında ter yok, niçin siliyorsun, dedim.

Beyaz dişlerini baştan başa açarak sırıttı. Kemali itina ile[65] bir koltuğa oturdu, sigarasını yaktı; sonra cevap verdi:

— Gelirken tramvayda bir arkadaşla Bulgar Mütarekesi'ni uzun uzadıya münakaşa ettik[66]. Terlemiş gibi yorulmuşum.

Sonra birdenbire ciddîleşti. Gözlerimin içine bakarak bir çocuk saffeti[67] ve itimadıyla[68] sordu:

— Siz Hâriciyye'den bileceksiniz; Bulgarlar mütareke yaptı, yani mağlûbiyeti[69] kabul etti. Biz ne yapacağız?

Ben ne ukalâlık söyledim, hatırlamıyorum. Yalnız hatırladığım şey Cemal'i sevmiş olmamdır. Ve zannediyorum ki nim[70] uyku, nim rüya gibi gelen eski ma'nâsız hayatıma evvelâ beni, o veda ettirdi.

— Teyze, Ayşe ile Mukbil Bey de İstanbul'a gelmek istiyorlar. Fakat küçük Hasan kızamık çıkardı. Henüz seyahat edemiyorlar.

Sonra Ayşe'nin oğlunun ne güzel, ne gürbüz bir oğlan olduğunu uzun uzun anlattı.

Cemal ile dostluğumun tarihçesini çizemiyorum. Bildiğim bir şey varsa hayatımda saf, menfaatsiz kavî bir arkadaş muhabbetini[71] ilk defa olarak ihtirasa[72] yakın bir şiddetle duymuş olmamdır. Her gün beraberdik. Her gün o dörtten sonra Hâriciyye'nin kapısından beni alıyor. Meserret Oteli'nin altındaki kırâathâneye[73] gidiyor, orada onun zâbit arkadaşlarıyla buluşuyorduk. Hepsi iyi çocuklardı. Fakat birinin ayrıca bir hususiyeti yoktu. Cemal yalnız onlar kadar basit olduğu hâlde bende çok kuvvetli bir tesir yapmıştı.

Bu günlerde İstanbul, harb sahnesi gibi olmuştu, Her gün, her gece İngiliz tayyareleri tepemizden bombalar atıp duruyorlardı. Herkeste asabiyet[74] artmıştı. Meserret Kırâathânesi'ndeki[75] zâbitler hep sulh ve harb münakaşası[76] yapıyorlardı. Harbe niçin girdiğimize dair birçok uzun bahisler oluyordu. Bir kısmı Enver Paşa'ya kızıyor, bir kısmı Almanlara açıktan açığa sövüyor, bir kısmı bizim kendi başımıza bir şey yapamayacağımızı haykırarak söylüyor. Seyfi isminde ateşli bir yüzbaşı hâlâ harbi kazanacağımızı iddia ediyor, hep Çanakkale'nin ve Çöl'ün harikulâde kahramanlıklarını anlatıyordu. Bütün bu hararetli münakaşaya rağmen bende derin bir kesel[77] ve her muhârebeyi[78] kazandıktan sonra ordumuzun neden yenildiğini anlamayan gizlice bir şiddet vardı.

Benim bu yeni hayata girişimde unutamayacağım bir gün var. Cemal Erkân-ı Harbiyye Mektebi'ne[79] devam ediyordu. Beni almaya

geldiği bir gün:

— Seninle Beyazid'e kadar yürüyelim, hava açık... dedi.

O gün somurtkandı. Başımıza gelen felâketi yükletecek yer arıyordu. Nihayet kendi kendine, "Cumhuriyet olsak başımıza bir felâket gelemezdi," diyordu. Onun cumhuriyetçiliği biraz damdan düşer gibiydi. Fakat o kadar hoş bir tarafıydı ki...

— Senin mektepteki şehzade arkadaşlarınla bu cumhuriyetçiliği bir münakaşa etsen nasıl olur, dedim. Bu bile onu pek açmadı. Harbiyye Nezâreti'nin[80] önüne gelince daha ileri gitmek istemedi.

— Haydi Mercan'dan inelim Peyami, dedi. Yalnız Nezâret'ten çıkan ve bize doğru gelen genç ve şık bir zâbiti beklemek için durduk. Beli ince, çizmeleri dar ve parlak, kalpağı çarpık, bıyıkları küçük, kendisi ince bir İstanbul çocuğu idi. O biraz çarpılarak elini uzattı. Cemal "şark" diye kalın çizmelerini çarptı, katı pençesiyle, arkadaşının eldivenini, zarif bir eda ile çıkardığı beyaz elini sıktı:

— Nereden geliyorsun, İhsan?

— Üçüncü Ordu'dan, Cemal!

Sonra beni takdim etti[81] ve ayakta biraz konuştuk. Hemen yine Bulgar Mütarekesi ve sulh lâkırdıları. Cemal, anladım ki gayri şuurî[82] olarak arkadaşının şehir zarafetine[83] tahammül edemiyor ve İhsan da Cemal'e bir vilâyet çocuğu gibi bakıyor, ancak şehir nezaketinin kap ettirdiği[84] kadar tahammül ediyor. Zavallı memleketin şehrini ve vilâyetini de nasıl bir kasırganın kucak kucağa attığını düşünüyorum da bana bu günler çok uzak görünüyor. Galiba ayrılacaktı. Birdenbire ikisinin de kulakları kabardı. Ortalığı dinlediler; sonra sakin ve sert:

— İngiliz tayyareleri; Harbiyye Nezâreti civarından uzaklaşalım, dediler, acele etmeden açık adımlarla Mercan'a doğru inmeye başladık, ben dizlerimde, kalbimde garip garip bir şey hissettim. İçim fazla yumuşaktı; belkemiğim erimek istiyormuş gibi bir şeyler

oluyordu. Fakat harice[85] bir şey belli etmeden yürüyordum. Ahali[86] de aynı surette[87], süratle civardan uzaklaşıyor, yokuştan iniyordu. İlk anlarda kimsenin koştuğunu iddia edemem. Zembilleri[88] ile çarşıdan dönen esnaf, acul[89] adımlarla çocuğunu sürükleyen birkaç kadın ve karışık bir halk.

Ahalinin kesafet kesbettiği[90] bir yerde birdenbire vızıltı arttı. Baktık, beş tayyare aşağı iniyor, etraflarında tayyere topları bulutları kar gibi, tül gibi didikliyordu.

Muazzam bir gümbürtü, etrafımızda kalın, siyah bir duman ve toprak bulutu, anî bir sayha[91]... Dumanlar arasından soluğu hissedilecek kadar sessiz mütemadiyen kaçışan, karışan bir halk. Arkamı bir dükkâna dayadığımı, dizlerimin, arka kemiğimin pişmiş paça gibi yılıştığını, döküldüğünü duydum. Gözlerimi açtım. Yalnız Harbiyye Nezâreti'nin tayyare topları uzaktan havayı yırtıyordu. Yerde ev, dükkân enkazı[92], kol, bacak, insan bünyesi[93] vardı. Ta karşıda, yokuşun başında çocuğunun elinden tutup acele giden kadını ayakta, elleriyle başını döver buldum. Yerde küçük bir kan yığını, boğuk bir çocuk hırıltısı vardı. Beyaz saçlı, siyah esvaplı bir ihtiyar Ermeni kadını, yarısı yaya kaldırımın, yarısı şosenin[94] üstünde, gözleri dönmüş, yatıyordu. Açık, kıllı esmer göğsü kan içinde bir hamal onun yanına düşmüştü. Yerler kan içinde. Yine midem bulanıyor. Kan ta o zamandan başlıyor. Cemal ile İhsan sakin. Biri kadının çocuğunun yanına diz çökmüş, öteki sıhhiye sedyesine[95] yaralı hamalı koydurmak için yardım ediyordu. Gözlerimi hemen kapadım. Ne kadar zaman sonra Cemal'in sert eli omzuma dokundu:

— Kalk Peyami, pantolonunun ütüsünü bozacaksın.

Gözlerimi yine açtım baktım. İhsan da gelmiş, sarı ve sakin[96] bize bakıyordu.

— Ben korktum zannediyorum, dedim.

Cemal gülerek:

— Ben de, dedi.

Ve bunu söylediği için onu daha çok sevdim. Çünkü hayat bana en korkak adamların iddia ile cesaretten bahsedenler olduğunu öğretti. İki askerin uzattığı iki eli birden aldım, kalktım. Ölümün ortasından yürüyerek geçtik, gittik. Tünel'de hatta neşeli olduk. Çünkü bütün şapkalılar Cemal ve İhsan'a garip garip bakıyor; yüzlerinin şekli bozulmaksızın acı ve muzaffer[97], içlerinden gülüyorlardı. Tünel'in öbür tarafında İhsan:

— Löbon'da[98] bir çay içelim, diye bizi davet etti.

Cemal:

— Bu gâvurların arasında gülerek sabaha kadar dolaşmak isterdim. Ama bu sakat kolumun eski yarası çok sızlıyor, dedi.

Hakikat o akşam Beyoğlu'nda yemek yedik ve Tepebaşı'da barda eğlendik ve gece sarhoşa yakın bir hâle döndük.

Bunları niçin hatırlıyorum? Bu ne benim, ne de onların mukayesesi[99]...

Bu sabah neferimin[100] yüzüne baktım:

— Salim, ben güneşe çıkmak istiyorum, dedim.

Biraz maymuna benzeyen birbirine yakın yeşil gözleri yaşla doldu:

— Götürün[101] efendim, dedi.

Neferimi bana bırakmalarına ne kadar seviniyorum; hayatta beni bilen, beni seven ondan başka kimse kalmadı. İki bacağım kesildi. Kafamın içini de açmak için müddet[102] bekliyorlar. Bu ameliyattan da korkuyorum. Ya iyi olursam. Dünyada yalnız ne yapacağım? İstanbul'da anam sadece eski Hâriciyye memurunun anası idi; ben

Sakarya'da bacaklarını kaybetmiş, kafasından vurulmuş bir askerim. Neferim beni bırakıp gittiği gün elimi tutacak kimsem yok.

Niçin bunları düşünüyorum? Salim'in kara boynuna kollarımı atıyorum. Beni ana gibi kaldırıp yatırmıyor mu? Uzun müddet yaşamaya mahkûm olursam, Allah o felâketi de çektirirse, Salim'in boynuna sarılır ağlarım "Varım yoğum sensin, beni köyünün bir köşesine götür, beni yanından ayırma," derim. Belki, belki uzun seneler yaşarsam ve eski günler içimden taşarsa ahreti beklemez, ona derdimi dökerim. Ayşe'nin hikâyesine, Cemal'e, İhsan'a ve ötekilere o benden bile yakın değil mi?

Şimdi odama geldi. Kaputumu, battaniyelerimi aldı, götürdü, güneşli, taş koridora bir sedye çıkarmış, beni kucaklayıp oraya götürecek, orada eski günlerin ateşini, kanını damarlarımda kaynarken duyacağım.

Uzun uzun güneşte uyumuşum. Odam hayli soğuk.

Salim çocuk gibi beni hırkaya, battaniyeye sardı; başımda bir lâmba, elimde defterim var, tuhaf bir sükûn duyuyor ve düşünüyorum.

Nerede idim? İhsan'ı da sevmeye başlamıştım. Dairenin, kâğıtların zincirleri artık tamamen çözülüyor. Cemal ile İhsan birbirlerini hâlâ çok sevmiyorlar. Fakat ikisi de beni o kadar seviyor ki, ekseri[103] üç kişi beraberiz. İhsan'ın ailesi de Şişli'de, kibar ve eski bir aile, annemle ahbap olduklarını[104] sonra anladım. Fakat anası medenî bir hanım olmakla beraber erkekle konuşmuyor, kendisinde eski bir Bâb-ı Âli[105] görgüsüyle temizlik, fart-ı nezaket[106] azıcık da muhafazakârlık hâkim[107], fakat oğulları başka bir şey. O, Cemal kadar konuşmuyor, Cemal'in çok kere onu kızdırmak için İstanbullulara, İstanbul ananesine[108] hücumuna cevap vermiyor. Fakat bu sadece sükûn ve nezaketinden değil. İçinde bu şeylerin dokunamayacağı bir kale var.

İhsan, yüksek, kayadan bir uzviyet[109]. Onun biraz çilli, küçük bir yüzü, zarif ince burnu, beyaz dişleri ve bazan eski resimlere benzeyen ortası ayrık derin gözleri var; alafranga genç bir zâbit ruhundan başka hususî şeyler taşıdığını seziyorum. Fakat o kendinden bir şey vermiyor. Her vakit nazik, her vakit etrafındakilerin rahat ve arzusunu düşünen yeni bir Osmanlı enmûzeci[110], Türk demiyorum. Çünkü yeni Türk genci daha mütecaviz[111], daha dalgalı, daha istediği çok olan bir mahlûktur[112]. İhsan'ın muayyen[113] bir istediği yok. Şeref ve namus hissi için cepheden cepheye koşmuş, yaralanmış, fedakârlığı nümayişkâr[114] olmayan biraz da mağrur bir insan. Löbon'u tercih etmekle beraber o da ekseri bizimle geliyor, Cemal'in sevdiği bir Sirkeci salonunda oturuyor, rakı içiyoruz. Sonra konuşarak, gülerek Köprü'yü beraber geçip gidiyoruz. Bu iki gencin birbirini sevdiğini çok istiyorum, fakat biraz da benim için beraber gezmelerine karşı gurur hissediyorum, yalnız anlıyorum ki daha natamam[115] olmakla beraber Anadolu genci tipi Cemal, daha yeni ve daha saridir[116]. İhsan üzerinde iradesini[117] şimdilik hissedilmeyecek kadar yavaş, fakat kat'î[118] olarak hâkim kılıyor. Bu iki genç birbirlerinden o kadar ayrı mıdırlar? Bilmiyorum. Bir sikkenin[119] yazı, tura tarafı gibi birbirini itmam eden[120] şeyler değil midirler? İkisine de aynı şeyi yaptıran, aynı şeyi hissettiren derin ve iptidâî[121] kuvvetler yok mu?

Ne iyi hatırlarım. Mütarekeden birkaç gün sonra üçümüz Bâb-ı Âli'den beraber indik. Sokaklar o kadar sessiz, herkesin yüzünde kendini ta içine çekmiş öyle somurtkan, öyle ketum[122] bir şey var ki! Halk o kadar harbden bıkmıştı. Niçin şimdi sevinmiyor? Harbde akan bî-hûde[123] kanları mı, yoksa Mütarekenin İstanbul'da karıştıracağı,

saçacağı dahilî[124] çirkefi, deşilecek eski, kokmuş yaraların akıtacağı cerahati[125] mi düşünüyor?

O akşam rakı içmeden geçtik. Birbirimize bir şey söylemeden yürüdük, yürüdük, tam Beşiktaş Sarayı'nın önünde; mavi denizin üstünden azametli[126], kocaman demir zırhlıların geçtiğini gördük. Cemal ellerini cebine koydu, kaşları çatık, rengi sarı, deniz kenarına doğru yürüdü. İhsan'ın yüzü daha sarı, fakat daha kapalı görünüyordu. İkimiz de gittik. Sahile beyaz köpükleriyle gelen firuze[127] gibi yeşilimtırak ve hain rengi ile Boğaziçi suları üstünden, artık düşmanımız olmayan muzaffer ecnebi[128] bayraklı demir zırhlılara baktık. Ne kadar ağır ve uzun geçiyorlar.

Bizim olduğumuz yerde hiç ses yok, belki insan da yok. Galata, Tophane taraflarında bir uğultu duyuyoruz. Hayır, bir şey duymuyoruz. Yalnız benim kalbim pat pat atıyor, yanımdakilerin belki zavallı yaraları sızlıyor, soğuk, sabit[129] gözlerinde bin bir kanlı meydan muhârebesinde düşenler uçuyor. Cemal uykuda konuşuyor gibi:

— Çanakkale'de bunlar girmesin diye saatte on bin Türk'ün şehit düştüğü harbler yaptık, dedi.

İhsan bârid[130] ve sakin:

— Yine girdiler... dedi.

— Marifet biz kapıları beklerken girmekti, şimdi nideyim.

Birdenbire döndük, paçaları lime lime yarım kunduralı, göğsünde harb madalyasının yırtık bir kordelâsı, uzun heyulâ[131] gibi bir Anadolu neferi... İhsan ve Cemal ona doğru gittiler. Bana öyle geldi ki bu üçü de bir örnek insandır. Yüzleri, vücutları kaybolacak, üçü birbirine karışacak, hepsinden birdenbire bir tek insan çıkacak. Fakat onların yalnız gözleri karıştı. Başlarını eğdiler. Birbirlerine ne dediler? Ben, o an kendimi yabancı ve mukaddes[132] bir dinin münkiri[133] hissettim. Bir yabancı hürmetiyle sahile doğru gittim ve ilk defa olarak

onların yaptığı ezelî[134] şeyi yapmamış olmanın mahrumiyetini[135] duydum. Yara, kan, ölüm bana cazip[136] ve erişilmez bir azametle göründü. Hatta bu muzaffer demir gemileri arkamdaki üç adamdan küçük ve tatsız buldum. Döndüğüm zaman neferin bir eli İhsan'da, bir eli Cemal'de idi. Haykırıyorum:

— Cemal! İhsan! Bak benim de iki bacağım koptu, kafam parçalandı. Bana karşı muhabbetinizde aşağı eğilen bir şey vardı. Niçin bunları görmeden öldünüz? Ben de bu ezelî şeyler için, bayrak için, namus için parçalandım.

Neferim başıma kolonya sürüyor, gözleri nemli:

— Beğim, Beğim, onlar şehit oldu. Ne mutlu, ağlama, diyor.

Salim'in elini tuttum; çektim, gözünün içine baktım:

— Sen bacaklarını kaybetsen, Fatman seni daha çok sever mi?

Salim anlamamış gibi gözlerini açtı. Sonra yavaş yavaş gözlerine eski ma'nâsızlığı geldi:

— Yavuklunu mu düşünüyon Beğim, dedi.

Salim'in ağzını elimle kapadım. Başım düştü.

Niçin ruhumun bu *ateşten gömleği*, sırtımdan canıma geçiyor? Gözümden, dilimden kızıl, yakıcı yenlerini gösteriyor.

4 Teşrîn-i Sânî 337[137]

Gök kurşunî. Başım biraz yorgun ve içim titriyor. Gök ziyâsını[138] benim için kısmış gibi; içimde dinlenmek ihtiyacı var, içimde hafif gıcıklayıcı bir tebessüm var. Şimdi İstanbul'un Mütareke'den sonraki ilk günlerini düşünüyorum. Meserret Kırâathânesi'ndekiler bir gün bizim eve toplanmış, propaganda cereyanına bizim de yardım etmemize karar vermişlerdi. Cemal ateşli ve samimî ruhuyla buna çok inananlardan olmuştu. İhsan daha bedbin[139], yalnız silâh

arkadaşlarının yaptığını yapıyordu. Propagandayı millî derdimizin en büyük devası[140] telâkki ediyorduk[141]. Buna Bâb-ı Âli'nin köhne[142] daireleri, hatta şehzadeler ve Pâdişâh bile inanmış, İttihâdcı[143], İ'tilâfçı[144] bütün bir millet propagandaya atılmıştı. Titreyerek hatırlarım. Dünyanın bütün insanlığı birdenbire alnımıza kötü, karanlık bir damga yapıştırmıştı. Ermeni kıtalini[145] yapan ve medeniyyet düşmanı Almanlarla teşriki mesai[146] eden medeniyyet düşmanları bizdik. Zalim, barbar ve insaniyetin ortadan kaldırması lâzım gelen insanlar bizdik. Bizde ye's[147] filân yoktu, çocuk gibi yepyeni, taptaze ruhlarımızla medenî dünyanın bu fikrini tashih etmeye[148] karar vermiştik. Zalim olmadığımızı, söylenen şeylerin yalan olduğunu ispat eder etmez[149] Avrupa, hakkımızı teslim edecekti[150]. Hem hakkımızı teslim edecekti, hem hakkımızı mütevazı[151] ve şâyan-ı kabûl[152] bir şekle sokmuştuk. Gazeteler, risaleler[153], makaleler neşredecek, tercüme edip Avrupa'ya gönderecektik, sonra Türk gençliği bunu İstanbul'a giren ecnebilere anlatacaktı. Her genç, ecnebi muhabirlerini arıyor, her kadın kocasının, kardeşinin davet ettiği ecnebilere bu hakikatleri anlatıyor. İstanbul birbirine muhalif[154] düşman anasırıyla[155] hep bunu yapıyordu. Şişli'de bu propagandaları yapan salonların başında annemin salonu vardı. Onun yaşlı başlı ve şâyân-ı hürmet[156] bir hanım olması salonunu bu işler için müsait[157] bir hâle sokuyordu.

Bütün Darülfünun[158] gençleri, birçok zâbit, bütün Türk Ocağı[159] bununla meşgul. İhsan, Cemal, ben hep bu işteyiz. Benim Hâriciyye'deki mevkiimden istifade ediliyor. Bana iyi lisan bildiğim için bir nevi[160] mümtaz[161] insan diye bakıyorlar. Kimse hepimizin ne kadar çocuk ve gülünç olduğumuzun farkında değil. Fırsatlı, fırsatsız

zehirlerini akıtan matbuat[162] bu noktada müttehid[163]. Yalnız içimizde, ırkan Türk olmadığını Mütareke'den sonra gelen bir nevi ilhamla anlayanlar bu işe dahil olmuyorlar, onlar Ermeni ve Rum kardeşleriyle beraber... Onlar da başka bir propaganda oyununda... Her evde, her ictimâda[164] bundan bahsediliyor.

Bu günlerde dikkatle bakınca görüyorum ki bunları başkaları için değil, kendimiz için yaptık. Kendi içimizden kaynadık. Yoksa Fransızca, İngilizce neşriyat; değil Avrupa'da, İstanbul'da bile lehimizde olursa[165] intişâr edemiyordu[166]. Böyle olduğu hâlde bile bu makaleler dişleri dökülmüş, ihtiyar ağızlar gibi, delik deşik çıkıyorlar. Fakat bizim grup bu tarzda hareket etmeyecek, vakur[167], haysiyetli bir propaganda yapacaktı. Kendi kendimize yüzümüze hata, cinayet diye attıkları şeylerin daha fenalarını onların yapmış olduklarını söyledikten sonra, güya dünya bütün dediğimizi işitmiş ve bize hak vermiş gibi sakin ayrılıyorduk. Davamızın, hakkımızın kuvvetini hissettikçe bunu herkes anladı gibi hissediyorduk. Belki bu derunî[168] çocuk propagandasının en güzel yeri burasıdır. Çünkü İstiklâl Harbi'nde çektiklerimizi çekmek ihtiyarî[169] bir şahadete[170] atılmak için en evvel kendimiz kendimize inanmaya muhtaçtık[171].

İstanbul'un bir tarafı kangren[172] olmuş bir milletin kalbi gibi cerahat saçarak akıyor, bir tarafı genç, muhal[173] hayallere iman etmiş[174], yepyeni çocuklar gibi konuşuyor, bütün canıyla bu yeni ve müstakbel[175] dünya rüyasıyla yaşıyor.

Şişli hanım propagandasını "Rodoslular" idare eder. Bunlar, lisan bilirler, alafrangadırlar. En büyüklerini Ankara'nın kurşunî ufkunda hâlâ hatırlıyorum. Uzun, kavî, iyi giyinmiş, canlı bir hanımdır. Siyah gözlüdür. Pembe, keskin hatlı bir yüzü vardır; muntazam açık kanatlı burnu daima etrafında üstüne atılacak hafif kalpli İttihâdcı kadın avı

koklar. Kendisi şiddetle ve samimiyetle İttihâdcı düşmanıdır. Bu ihtirasında bazan insanî bir samimiyet vardır. Vapurda, salonda, her yerde aynı facia tavrıyla konuşur. İster iki kişilik küçük bir oda, ister yüz kişilik bir ictimâ salonu olsun daima aynı vaziyet, aynı ses. Otomobilde giderken keskin ve güzel yüzünü yandan bazan görürüm; hep aynı ihtizaz[176] ve ihtilâçla[177] belki içinden İttihâdcılara lânet eden, onlara makineli bir çekiç gibi mütemadiyen[178] vuran nutku[179] bir an durmaz.

Bizim salonda bir gün onu, yüzleri hayli mahzun[180] bir İttihâdcı hanımlarından müteşekkil[181] grup arasında buldum. Bağıra bağıra:

— Sizin Paşanızın sakalından tutup, direğe bağlayıp diri diri yakacağız, sizin beylerin azalarını birer birer koparacağız, hele sizin Paşa yok mu, ağzına kurşun akıtacağız. Yok hanımlar, artık devriniz geçti. Köprü başına sehpaları biz de kuralım, diyordu.

Bunun gibi daha hatırlayamadığım birtakım korkunç şeyler bulup bu zavallı kadınların kocalarına tatbik edeceğini anlatıyordu. Bütün bu şifahî zulmüne[182], gadrine[183] rağmen etrafında Şişli hanımlarından müteşekkil bir taassup[184] alayı vardı. Hele İttihâdcıların zayıf kalpli olan kadınlarından bazıları İttihâdcı olduğumuz belli olmasın diye o sesini yükselttikçe onun etrafından ayrılmıyorlardı. Sonraları düşündüm. Bunları bir araya toplayan bir "Şişli ve hanımları" bağı vardır. Çünkü İstanbul tamamen başka bir kadın dünyası idi ve onun propagandası başka surette tecelli ediyordu[185]. Bütün Şişli, Salime Hanım başta olmak üzere, İstanbul kadınlığının yapacağı propagandaya darbe indirmek için sinirleri kopacak gibi, gergin beklerlerdi.

Beni ve İhsan'ı lâkayd[186] bırakan Salime Hanım'ın, Cemal'e azim[187] bir tesiri oldu. Biz, o söylerken sigara içerdik; o, mavi gözlerinin en çocuk samimiyeti ile dinlerdi. Fazla bir azapla[188]

çırpınırken o hüküm ile dinler, saatlerce münakaşa eder, bazan kavga eder gibi olurlar, fakat çok sürmez barışırlar.

Salime Hanım'ın yegâne[189] tahammül ettiği[190] İttihâdcı da Cemal'dir. Çünkü Cemal de bir nevi İttihâdcıdır.

Köprü'nün öbür tarafında da bir hanım faaliyeti vardır, orada daha genç, daha yeni bir kadın unsuru[191], Darülfünunlular, genç muallimler[192], genç şairler çalışır. Onlar bu tarafla meşgul değildirler. Kendi taraflarında da genç olmayan kadın unsuruna o kadar ehemmiyet vermezler. Yalnız şekli muhafaza için pek genç olmayanları zaman zaman aralarına çağırırlar, Darülfünun salonunda, Türk Ocağı'nda fesli, çarşaflı daimî bir faaliyet vardır. Ne genç, ne pembe dudaklı, ateşin[193] gözlü talebeler, ne uzun ökçeli zarif muallimler vardır. Fakat ne yapsalar bu taraf için hepsi yaya ve alaturkadırlar. Onlar bir gün sefaretlerden birine Türk davası lehine bir muhtıra[194] gönderseler bu taraf hemen en köhne Hâriciyye memuru hanımlarından en şık ve en iyi Fransızca söyleyenlerine kadar mükemmel bir muhalif heyetle muhalif bir muhtıra yapar, gönderirler. Bunlar, Türkiye'nin asil kadınları diye imza ederler, her zaman İ'tilâf Devletleri'ne[195] sadık kalan, Alman aleyhtarı[196] kadınlar o pespâye[197] mahlûkların dediklerini siyasî notalarla tekzip ederler[198]. Her zaman bir müsamere öteden, bir müsamere beriden olur, bir muhtıra oradan, bir tane buradan çıkar. Bunların arasında ecnebi anasırı mebzuldür[199]. Öteki İstanbul genç kadınlığına gelince, onlar sefaretlere muhtıra götürmenin haricinde Frenklerle[200] pek temas etmezler. Bu, daha ziyâde kendi kendisini ikna[201] ile meşgul, fakat daha genç ve canlı bir âlemdir.

İstanbul tarafı İhsan'a mütemayildir[202]. Bu çok tezad[203] yapan bir şeydir, fakat öyledir. Sefaretlere giderken biraz yadırgadıkları için hiç

olmazsa kapısına kadar İhsan'ın kendilerine refakat etmesini rica ederler. Ekseri öteki İstanbul hanımlarını sefarete götüren İhsan, Cemal'i, Salime Hanım'ın rakip heyetiyle görür; iki genç karşı karşıya gelince, ikisinin de dudaklarında ince bir tebessüm hâsıl olur[204]. Fakat siyaseti neseviyye[205] ait mesailden[206] dolayı selamlaşmazlar. Cemal bu işte samimidir. Misyoner bir ruhla bu Şişli tarafını daha millî düşündürmeye çalışır. İhsan ötekileri sadece daha millî bulduğu için iltizam eder[207]. Belki de sinsi mahlûkun bunda hissî bir zevk payı vardır.

Ne samimî, ne garip ve ne yepyeni bir İstanbul gençliği hâsıl oluvermişti. Bugün bakıyorum da Ali Kemal[208] Bey'in makalelerini yaşayan Salime Hanım'la memleketin muazzam davasını nutukla, ictimâ ile hâlle[209] kalkışan saf çocukları o kadar muhabbet ve şefkatle düşünüyorum ki... O zaman güler, "Bundan bir şey çıkmaz," derdim. Halbuki bu mizahî bir resmigeçit[210] gibi başlayan İstanbul propagandasından ne kanlı ve ne muazzam bir sahne çıktı.

34. Dışişleri

35. Bağlı olmam.

36. Başarılı.

37. Serüvenlerini.

38. Ulaşacağım.

39. Dini inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı'ya hesap vereceği yer, öbür dünya.

40. Karşılıklı

41. Temiz kalpli.

42. Hayaller yaratıyormuş.

43. Ateşkes.

44. Resim gibi şekillendi.

45. Alışkanlıklarımın.

46. Yayılır.

47. Bunaltıcı, tedirgin edici.

48. Huzuru, rahatı.

49. Birinci Dünya Savaşı'nda.

50. Rütbesi teğmenden binbaşıya kadar olan asker, subay.

51. Şehirli.

52. İğrenmiş, tiksinmiş.

53. Elleri soğuktan korumak için kullanılan, astarlanmış kürk, el kürkü.

54. Yapay.

55. Genellikle saça ve cilde sürülen yağlı merhem.

56. 3 Kasım 1921.

57. İyimserlikle.

58. İlgiyi, dikkati çeken.

59. Uzun, biçimli.

60. Güçlükte, sıkıntıda.

61. Beceriklilikle, ustalıkla.

62. Söyleyiş özelliği.

63. Kesik koni biçiminde deri, kürk veya kumaştan yapılmış başlık.

64. Özenle.

65. Son derece özenle.

66. Tartıştık.

67. Temizliği, arılığı.

68. Güveniyle.

69. Yenilgiyi.

70. Yarı.

71. Sevgisini.

72. Aşırı, güçlü isteğe.

73. Müşterilerinin okumaları için gazete ve dergi bulunduran geniş, temiz ve iyi döşenmiş kahvehane.

74. Sinirlilik.

75. Sirkeci'den Babıâli'ye çıkarken Ankara Caddesi ile Ebussuut Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan eski bir kıraathane.

76. Barış ve savaş tartışması.

77. Gevşeklik, tembellik, uyuşukluk.

78. Savaşı.

79. Harp Akademisi'ne.

80. "Millî Savunma Bakanlığı." Beyazıt'ta şimdiki İstanbul Üniversitesi olan bina.

81. Tanıştırdı.

82. Bilinçsiz.

83. İnceliğine, zarifliğine.

84. Gerektirdiği.

851. Dışarıya.

862. Kalabalık, halk.

873. Biçimde, tarzda.

88. Hasırdan örülmüş saplı torba.

89. Tezcanlı, ivecen..

90. Sıklaştığı, yoğunlaştığı.

91. Bağırış, haykırış.

92. Yıkıntısı.

93. Bu metinde kastedilen: Cesetler.

94. Genellikle taş kırıkları üzerine kum döşenip silindir geçirilerek yapılan yol.

95. Sağlık işlerinin hasta veya yaralı taşımaya yarayan katlanabilir hasta yatağı.

96. Durgun, sessiz.

972. Üstünlük elde etmiş, yenmiş, utkulu.

98. İstanbul'un Beyoğlu'ndaki en eski, seçkin ve ünlü pastanelerinden biri.

99. Kıyaslaması.

100. Emir erimin.

101. Götürürüm.

102. Süre.

103. Çoğu kez.

104. Arkadaş olduklarını, dostluk kurduklarını.

105. Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'da Sadaret (Başbakanlık), Dahiliye ve Hariciye (İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları) ile Şûrayı Devlet (Danıştay) dairelerinin bulunduğu yapı. Osmanlı Hükümeti. Bu metinde kastedilen: Osmanlı terbiyesi.

106. Aşırı incelik, naziklik.

107. Tutuculuk egemen.

108. Geleneğine.

109. Yaratık.

110. Tipi, örneği.

111. Saldırgan.

112. Yaratıktır.

113. Belirli.

114. Gösterişli.

115. Tamamlanmamış, bitmemiş.

116. Bu metinde etkileyicidir.

117. İstencini.

118. Kesin.

119. Madenî para.

120. Bitiren, tamamlayan.

121. İlkel.

122. Sır saklayan, ağzı sıkı.

123. Boşuna.

124. İç.

125. İrini.

126. Görkemli, heybetli

127. Küpe ve yüzük taşı gibi bezek işlerinde kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral.

128. Başka devlet uyruğundan olan, yabancı.

129. Durağan.

130. Soğuk

131. Korkunç hayal.

132. Kutsal.

133. İnkâr eden, kabul etmeyen.

134. Başlangıcı olmayan, öncesiz.

135. Yoksunluğunu.

136. İlgi uyandıran, çekici.

137. 4 Kasım 1921.

138. Işığını, aydınlığını.

139. Karamsar.

140. Çaresi.

141. Sayıyorduk, öyle kabul ediyorduk.

142. İçinde yaşanılan zamana göre geride kalmış, eskimiş, çağ dışı.

143. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi veya yanlısı olan kimse.

144. Anlaşma uyuşma yanlısı.

145. Katliamını.

146. İşbirliği.

147. Yeis, umutsuzluktan doğan karamsarlık, üzüntü.

148. Düzeltmeye.

149. Kanıtlar kanıtlamaz.

150. Doğrulayacaktı.

151. Alçakgönüllü, gösterişsiz.

152. Kabul edilebilir.

153. Küçük kitaplar, broşürler.

154. Karşı, uymayan, uygunluk göstermeyen.

155. Unsurlarıyla, öğeleriyle.

156. Saygıdeğer.

157. Uygun, elverişli.

158. Üniversite.

159. Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'ten sonra gelişen Türkçülük hareketleri sırasında kurulan, milliyetçi anlayışa bağlı kültür derneği.

160. Çeşit.

161. Seçkin.

162. Basın.

163. Birlik olmuş.

164. Toplantıda.

165. Tarafımızı tutmuş olursa.

166. Yayımlanamıyordu.

167. Ağırbaşlı, onurlu.

168. İçten.

169. İsteğe bağlı.

170.Yüksek bir ülkü uğrunda ölmeye, şehit olmaya.

171. Zorundaydık.

172. Vücudun bir yerindeki dokunun ölmesi.

173. Olmayacak.

174 İnanmış.

175. Gelecek.

176. Titreşme.

177. Çırpınmayla.

178. Sürekli olarak.

179. Söylevi.

180. Üzgün.

181. Oluşmuş, meydana gelmiş.

182. Sözlü acımasızlığına.

183. Haksızlığına.

184. Bağnazlık.

185. Ortaya çıkıyordu, beliriyordu.

186. İlgisiz, umursamaz, aldırmaz.

187. Büyük.

188. Sıkıntıyla, ezinçle.

189. Tek.

190. Katlandığı.

191. İlkesi, elemanı.

192. Öğretmenler.

193. Ateşli.

194. Herhangi bir şeyi hatırlatma, uyarma amacıyla yazılan yazı.

195. Üçlü İttifak da denir. Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'ne karşı birleşen Fransa, İngiltere, Rusya devletlerine verilen ad. Sonradan Sırbistan, İtalya, Portekiz, Romanya, ABD, Yunanistan ve Brezilya da bu birliğe katıldı.

196. Karşı olan, karşıtçı.

197. Aşağılık.

198. Yalanlarlar.

199. Boldur.

200. Anglosakson, Cermen veya Latin ırklarının birinden olan kimse. Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad.

201. Bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma.

202. İstekli görünen, eğilimi olan.

203. Karşıtlık, karşı olma.

204. Gülümseme belirir.

205. Kadınlık siyasetine.

206. Sorunlardan.

207. Kayırır.

208. Gazeteci yazar. Millî Mücadele karşıtı yazılar yazdı, 1922'de İzmit'te linç edildi.

209. Söylevle, toplantıyla sonuca varmaya.

210. Gülünç bir geçit töreni.

2

İzmir Kızı

5 Teşrîn-i Sânî 337[211]

İzmir'in işgalini evvelâ[212] Cemal haber aldı. Şayanı hayret[213] bir metanet[214] gösteriyordu. İki gün namütenahi[215] propaganda cemiyetlerine devam etti, fakat Ayşe'den haber almak için yanıyor, her gün telgrafhaneye gidip geliyordu.

Beş gün sonra bir sabah ben kalkmadan yatak odama İhsan geldi. Hizmetçi gelip haber bile vermemişti, yüzü perişandı.

— Peyami, dedi, Mukbil Bey'i Yunanlılar parçalamış, oğlu Hasan'a bir kurşun isabet etmiş, ölmüş. Ayşe Hanım yaralı imiş, çiftlikten, İzmir'de bir İtalyan aileye iltica etmiş[216]. Dün, İzmir'den kaçıp gelen bir genç zâbit haber verdi. Bunu Cemal'e nasıl söylemeli?

Yataktan fırladım, indim. Cemal'in kalkıp gelmesinden korkmuş gibi kapıyı kilitledim. Bir sigara yaktım, oturdum. Ne yapmalı? Ya Rabbim ne yapmalı?

— İhsan, dedim, Cemal kalkmadan buradan çıkıp gidelim. Onun bunu yabancılardan haber alması daha iyi olur.

O akşam Cemal'in yatağını benim yatağımın karşısına taşıdım. Kapıyı kapadım, yanında oturdum. Kimseyi, hatta annemi, hatta hizmetçiyi odaya sokmadım. Kimse o kadar muztarib ve zayıf bir Cemal görmesin istiyorum. Istırabının[217] ne derecesini ne de derinliğini anlıyorum.

Dudakları sarkmış, gözleri sönmüş, burnunun etrafında ihtiyar çizgiler, uzun kolları dizlerinin yanına düşük, ölü sükûnetiyle oturuyordu. Bir iki defa ayağımın ucuna basarak aşağıya indim, çıktım.

Annemin gözleri kırmızı, karşısında İhsan, ölü bekler gibi oturuyorlardı. İhsan'ın gözleri, ben her girdikçe:

— Ben buradayım kardeşim, diyordu.

Ve gece on ikiye kadar Cemal kloroform[218] almış gibi yüzünde acayip bir maske ile uyumuş gibi kımıldamadı. Sonra birbenbire konuşmaya başladı. Ne Mukbil Bey'den ne de zavallı küçük şehitten bahsetti. Çirkin, mahûf[219] bir düşüncenin zulmü[220] altındaydı. Şimdi hâlâ tekrara mütehammil[221] değilim, kulağıma fısıldıyordu. Ben de aynı fısıltı ile:

— Yok Cemal, bunu düşünme. Ayşe ölür de bu olmaz, yemin ederim, yemin ederim, görmüş gibi bunu bilirim, diyordum.

Bereket versin gece İzmir'den telgraf geldi. Ayşe üç gün sonra geliyordu.

Perşembe günü Ayşe gelecek, cuma günü meşhur Sultanahmed Mitingi[222] olacaktı. Mizahî bir oyun gibi başlayan propaganda birdenbire kanla, ateşle takdis edilmiş[223], Avrupa nazarında kendisini terbiye etmek isteyen insanlar gibi değil, zalimlere haykıran mazlumlara[224] benzemeye başlamıştık. Fatih Mitingi[225] gelmiş, geçmişti. Frenk mahafili[226] İstanbul galeyanını[227] henüz ciddiyetle telâkki edip etmemekle mütereddit[228] görünüyordu. Öyle ya, silâhsız, ordusuz bir milletin ye'sinden ne çıkar?

Perşembe sabahı Cemal ile beraber Ayşe'yi vapurdan almaya gittik. Rıhtım kıyamet gibi kalabalık, hâlâ sokakların vecd[229] ile karışık somurtkan ve isyankâr havası var. Kalabalığın arasında İhsan uzaktan gözüme ilişti. Bizi görmemiş gibi uzakta duruyordu. Fakat biliyordum ki bizimle beraber olmak için oradadır.

Ben vapura çıkmadım. Rıhtıma dayandım; şapkalı palikaryaların[230] kahkahalarını, alaylarını içimde katılaşan bir şeyle seyrederek

bekledim. Araba bulmak belki kabil[231] olmayacaktı.

Zavallı Ayşe'yi İstanbul Türk kadınlarının Ermeni, Rum kondüktörler[232], Ermeni, Rum, İngiliz polisleri ve hafiyyeleri ile işkence edildiği bu tramvaya nasıl bindirecektik?

— İşte Ayşe, Peyami, nerelere daldın yine?

Cemal'in yanında kolu bir bağ içinde simsiyah örtülü bir kadın. İçimden:

— İzmir geliyor, dedim.

Sonra uzattığı büyük uzunca bir beyaz eli sıktım. Yüzünü kaldırdı. Sükûn içinde aramızda yürüdü. Koyulaşmış yeşil, esmer gözleri etrafındaki siyah kirpikleri yaslı İzmir'in zeytinliklerini örten yas örtüsü gibiydi. Muztarib derin yüzünde ne yaş ne de telâş vardı. Öyle karanlık ve derin bir şeydi ki... Yanından ince kaşları altında o siyah kirpik çerçevesine ve biraz uzunca burnuna bakıyordum. Kendini getiren vapura başını çevirip bakarken yüzünün gözlerinden de şayanı dikkat[233] olan parçasını, Oscar Wilde'ın[234] dediği gibi "Fildişi saplı bir bıçakla açılmış bir kızıl nar" gibi dudaklarını gördüm. Büyük, biçimli, kırmızı dudaklarının ve arasındaki sedef gibi sağlam beyaz dişlerinin nihayetsiz bir kudreti, zenginliği vardı. Köprü'nün başında arkamdan bir el, kalabalığın arasına nasıl çekilmiş olduğuna hayret ettiğim bir araba önünde beni durdurdu. İhsan arabacının kapısını açtığı bir kupayı[235] gösterdi. Çekilmek istedi; fakat Cemal onu görmüştü. Sesi biraz titreyerek:

— İhsan, ne kaçıyorsun, kardeşim? Ayşe, arkadaşım İhsan, diye birbirlerine takdim etti.

Yemin edebilirim ki İhsan'a, Ayşe'nin gölgeli gözleri görmeden baktı ve görmeden beyaz elini uzattı. Fakat o, eski pâdişâhların türbelerindeki saçak uçlarını öpen eski bir Osmanlı gibi, beyaz elin üstüne dindar ve müteheyyic[236] eğildi.

Annem, Ayşe'nin boynuna sarıldı. Yanaklarından öptü, sonra onu odasına çıkardık ve Cemal ile yalnız bıraktık.

Akşam aşağıya el ele iki çocuk gibi indiler. İkisinin de gözleri şiş ve kırmızıydı. Fakat Cemal tamamen Ayşe'nin hükmüne girmiş, Ayşe de çölde kaybolan bir gurbet yolcusunun yegâne tesadüf ettiği bir insan gibi Cemal'e sarılmış görünüyordu. Ayşe'nin ıstırabı Cemal'in gözlerine baktığı vakit feveran edecek[237] bir fırtına gibi gözlerini karartıyor, fakat İhsan'ın mavi gözlerindeki erkek kuvvetinin kardeşliği ile dağılıyordu.

Ertesi gün mitinge bizimle beraber Ayşe de geldi. Sokaklarda manidar[238] bir sükûn vardı. Müslümanlar harikulâde sessiz, fakat muzlim[239] görünüyorlar. Hıristiyanların hepsi endişeli; mütecaviz olup olmamakta, Müslümanların bu hâliyle istihza edip etmemekte mütereddit görünüyordu. Bütün deşilen çıbanlar arasında en koyu cerahat yerli Hıristiyanların velveleli[240] zaferlerinden, arkalarını İngiltere ve Fransa'ya vererek, Türk'e yağdırdıkları gayzdan[241] akıyordu. Bunun için Osmanbey önünde tramvaya binerken kalabalık şayanı dikkatti. Fakat biz teferruatı[242] göremiyorduk. Önümüzde sessiz yürüyen sakat kollu Ayşe'yi ve onun alâmeti[243] olduğu bütün buradan bir millet faciasını düşünüyorduk. O gün neler, neler gördüm?

Ayasofya'da tramvaydan inince Ayşe'nin iki tarafından kalabalığı yarmaya, insan kesafetini[244] delmeye çok çalıştık. Bahçenin önünde parmaklığa bir aralık sıkıştık. Karşıya baktım. Sultanahmed Rüştiyesi ve sıra binaların üstü salkım salkım insan dolu ve tramvay caddesinden koyu bir halk cereyanı ayak seslerini mübalâğa eden[245] bir sessizlik içinde aşağıya akıyordu.

O gün asıl Türkiye'yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul'un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkânını[246]

dökmüştü. Birçok ihtiyar kadın, birçok ihtiyar erkek gördüm. İstanbul'un abus[247], sâmit[248] ve görünmez ihtiyarları. Arkalarında hangi zamana ait olduğu bilinmeyen garip setreler[249], redingotlar[250] içinden hafif, buruşuk boyunları yükseliyor, gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarına alenen[251] akarak ağlıyorlar. İpekli bol çarşafları içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akarak nineler geliyor. Sarılı kırmızılı basma entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yemenilerinin oyaları görünen küme küme, gözleri kırmızı, yüzleri Fransız İhtilâli'nde Versailles'a[252] hücum eden kadınlar alayının tablosu gibi o kadar çok kadın var ki... Hiçbiri ne önünü ne arkasını görüyordu. Hamal ile genç münevverin[253], Karagümrüklü işçi, İstanbullu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının, omuz omuza, yüz yüze geldiği bir gündü. Derinliği görülemeyen meydanda müthiş bir insan denizi derin ve sadasız uğultusuyla akıyor, akıyor, yalnız çok kesif[254] olan ortası kımıldamıyordu. Bütün bu canlı deniz üstünde Sultanahmed'in beyaz minareleri, hapishane binası yüzüyor gibi yükseliyordu. Binaların üstünden, camiin avlusundaki ağaçlardan salkım salkım insan kütleleri[255] sarkıyor, bunun üstünden beyaz minarelerden uzanan siyah bayraklar bazan halkın başına, bazan beyaz güvercin bulutlu mavi göğe uçuyordu. Sultanahmed bahçesinin parmaklıklarına dayanmış [bir ihtiyar] dişsiz ağzı açık, fersiz gözlerinden, sürülmüş tarla gibi buruşan yanaklarına akan gözyaşlarıyla beraber bağıra bağıra ağlıyordu. Ayasofya menfezinden[256] giren herkes uçan Osmanlı bayraklarını siyah görünce dudaklarından bir feryat, kısılmış bir hıçkırık fırlıyordu. Gözleri sürmeli olduğunu en boyalı genç kadınlar bile unutmuş, bütün boyaları yanaklarından yaşlarla akıyordu.

Biz büyük bir gayretle kalabalığı yardık. Almanya İmparatoru'nun Çeşmesi'nin basamaklarına çıkmak, oradan nutukları dinlemek istiyorduk. Bu kapalı sert ve sıkı kalabalık ileriye akan zâbit ve askerler

alayına yol açıyordu. Bunların hep malûl[257] asker olduklarını, kiminin tek bacaklı, koltuk değnekli, kiminin bir kolu kesik, kiminin iki gözü kapanmış topal bir arkadaşa tutunarak yürüdüklerini gördüm. Kendimin henüz ma'nâsını anlamadığım bu büyük sarsıntıyı, bu kalp ve dimağ zelzelesini[258] en çok onlar anlamıştı. Hepsi itina ile giyinmiş, tıraş olmuş, hepsi dinî bir âyine[259] gider gibi sessiz ve başları önünde idi. Biz nihayet Çeşme'nin basamaklarına eriştiğimiz zamandı. Derin bir tekbir[260] sadası[261] bütün insan denizinin sathını[262] titretti. Aşağıdan, yerin altından gibi pes bir ses dalgası, emsalsiz[263], mütehakkim[264] bir güzellikle uzarken yükseklerden siyah bayrakların beyaz minare direklerinden daha tiz, daha yanık ve daha taze sesler ihtirasla, isyanla, fakat tatlı ve öldürücü bir güzellikte ta Marmara'ya yayılıyordu.

Herkes seslerin geldiği yere doğru dalgalandı, döndü. İki beyaz minarenin ortasını mavi havadan bir dekor ayırıyor, önünde asırlık çınarların arasında siyah bayraklar altında siyah ve küçük bir kürsü var. Bütün bu sesler onun etrafından geliyor. Havadaki genç sesler ve yerdeki dedeler heyetinin derin ve muazzam bir gulgulesi[265] geliyordu. Kürsünün önünde, malûl askerler bir hilâl gibi çevrilmişler, bu topraklar üstünde ne zaman yas, ne zaman bayram olsa onun mihrabında[266] bu topraklar için parçalanan vücutlarının toplanmasının en tabiî bir şey olduğunu bütün İstanbulla beraber onlar da anlamışlardı.

Kendim daha bunun ma'nâsını anlamıyordum. Bu müşterek bir sevgilinin cenaze merasimi mi? Yoksa muhalled[267] ve kanlı bir düğünün ilânı mıydı? Bilmiyorum, yüz bin insan mucize gibi vücutlarından, vücutlarının bin bir alâkasından çözülmüş, bir oluvermişlerdi. Kalabalığın içinde harb borusu çalınınca iplerini kırıp koşan asil harb atları gibi ihtilâl havasını koklayan bir iki Fransız, siyah

millet bayrağının altına dün karşı karşıya dövüştükleri sakat Türk askerlerinin arasına koşmuşlardı.

Ne kürsünün üstündekileri seçebiliyor ne de ne söylediklerini duyuyorduk. Bazan bir kadının tiz sesi sahrayı[268] yırtıyor; bazan bir erkeğin gür kelimeleri dağılıyor. Yalnız Mehmet Emin Bey'in[269] beyaz başını, millî bir aziz gibi, bir evliya gibi seçtim. Askerlere doğru eğilmişti. Âlil[270] askerlerin topun karşısında sükûnla duran geniş, alîl göğüsleri sarsılıyor, başları eğilmiş yüksek sesle ağlıyorlardı.

Ayşe'nin de Cemal ile yanımda yüksek sesle ağladığını duydum ve döndüm. Yüzü bir azap maskesine benziyor, koyu yeşil gözlerinden yaşlar damla damla başlayarak ince billûr bir göz yaşı sicimi uzun siyah kirpiklerinin uçlarından yanaklarına akıyordu.

Ah, beyaz ve güzel memleketim! [Bu] meydanda birçok imparatorlar ve imparatoriçeler en mutantan[271] alaylar, yarışlar, resmigeçitlerle geçtiler. Fakat bu beyaz ve ezelî meydanı bütün bir milletin gözyaşıyla hiçbir mutantan alay, hiçbir Bizans ve Osmanlı ihtişamı takdis etmedi. Yeni Türkiye'yi doğuran esrarlı ve ilâhi[272] ruh mu bu merasimi bu millete öğretti? Yoksa İzmir'in zümrüt yamaçları, altın meyveleri, bal akan bağları üzerinden geçen kan ve ıztırâb[273] kasırgası mı burada tekerrür ediyor?[274]

Bir aralık kürsünün kenarında denizin dibinden gelir gibi sesler hâsıl oldu; havada öyle derin bir sükûn vardı ki bu gulguleyi canımız kulaklarımıza toplanmış gibi dinledik ve ak gökte bir vızıltı duyduk. Minarelerin üstünde iki siyah tayyare dolaşıyordu. Fakat halkın duyduğu şey ölümden kuvvetli idi. Kimse ne başını kaldırdı, ne alâkadar oldu.

Cemal:

— Ah, dedi, keşke bombalarını atsalar ve bu günü, bu kelimesiz ahdimizi[275] kanımızla mühürlesek.

Ayşe'nin yaşları arasından gözlerinde şimşekler çaktı. Belki elli bin siyah çarşaflının gözlerinde aynı şimşekler çakıyordu. Oradan ne kuvvetli, ne teselli bulmuş bir millet gibi dağıldık.

Parka giden geniş caddeden o mehîb[276] insan akıntısı ile biz de akarken Meserret Kırâathânesi'nde tanıdığım genç, toparlak yüzlü üç yüzbaşı, Hayri, Salim ve Ahmed Selim bize iltihak ettiler[277]. Hepsinin yüzleri ahalinin yüzündeki lem'a[278] ile aydınlanmıştı. Vâzıh[279] bir ümit ve itimat hâsıl olması için sebep yoktu. Fakat bütün millet mazlum milletlerin tacıyla tetvîc edilmiş[280] ve bunun için her insanı kendine manen zâhir[281] hisseden manevî bir teselli[282] duymuşlardı. "Milletler dostumuz, hükûmetler düşmanımız" olmuştu.

Üç zâbit, Ayşe'nin elini öptüler. Onun hayatındaki faciayı mutlak duymuşlardı. O da minarelerdeki siyah bayrakların uyandırdığı huşû'u, vecdi[283] uyandırıyordu. Milletin başına gelen kanlı zilletin[284], acı matemin canlı ve müşahhas[285] alem[286] bu sakat Ayşe oluvermişti. Hep beraber yürüyerek Köprü'yü geçtik. Zi-kudret[287] ve müsellâh[288] Beyoğlu'nun "Türkler geliyor!" diye geçirdiği "panik"in aksülameli[289] ile o gün sokakları tahliye etmişlerdi[290]. Kendi memleketimizde imişiz hulyasını bir an için rüya gibi hissederek Şişli'ye geldik.

7 Teşrîn-i Sânî 337[291]

Bugün lâpa lâpa kar yağıyor. Yarım bacaklarım ne kadar üşüyor. Dün gece hiç uyumadım. Sultanahmed Mitingi'nden sonraki acı günleri düşündüm. O günden sonra aramızda yeşil gözlerinin matemi[292] ile bizden bir şey ister gibi bakan Ayşe'nin kalbimizi nasıl dinlediğini düşündüm. Bizden bir şey istiyordu. Müspet[293] ve müthiş bir şey. Ne idi? Gözlerinde kızıl siyah bir facia vardı, ne idi? Onu

hepimizin muhayyilesi[294] ayrı ayrı aradı. Tersim etti[295]. Fakat kendinin bir gün anlattığı hikâye kadar ne basit, ne de korkunçtu.

Ayşe hemen hiç konuşmazdı. Arkasında ebedî siyah bir entari vardı. Sol kolu henüz beyaz bir sargı içinde biraz açık yakasının üstünde boynu ve siyah kesik saçları ile solgun başı eski fildişi bir statü[296] gibi görünüyordu. Yalnız acı yeşil gözleri, kızıl büyük dudakları bu beyazlı, siyahlı kadın şeklinde iki renk nağmesi gibiydi. Gözleri siyah, ipek örtüleriyle yanmış İzmir'in hayalini, dudakları rengîn nebatların[297] en muhteşem renklerle tecelli ettikleri "Serendîb"in[298] bir nevi meyvesini, ihtiraslı[299] karanfil ve nar çiçeklerini düşündürüyordu.

Bazan ona bakıyor, bu sessiz başın güzel olmadığını, ağzının fazla büyük, burnunun fazla uzun, gözlerinin fazla mahzun olduğunu düşünüyordum. Sonra her gördüğü adamda yaptığı tesire bakıyor, bu eşkâl[300] arkasında kaynayan ateşin, ıstırabın etrafını tutuşturan bir nevi alev, bir nevi ışık olduğunu itiraf ediyordum. Bazan onu zavallı ıstırabı içinde gömülmüş mütevekkil[301] bir kadın diye düşünüyor, bazan da birdenbire tutuşan sumût[302] nazarlarında, kudretli dudaklarında başından ayağına kadar siyah sargısı içinde onu korkunç buluyordum.

Onun susması bütün derûnî esrarını, ıztırâblarını gözümüzde büyütmüş, kalbimizi karıştıran bir sır ezası[303] vermişti.

İhsan, miting günü bizi arkadaşlarıyla kapıya kadar getirdikten sonra dönerken her zaman kendine sahip görünen ayrık gözlerinde garip bir pırıltı ile Ayşe'nin çarşafının bol siyah gölgeleri içinde eve girişine baktı ve bana birdenbire "siyah sır" dedi. Fakat onun asıl ismini bir düşman verdi.

Mitingden beş altı gün sonra bir akşamüstü çay içiyorduk. İhsan, ben, Cemal ve annem vardı. Ayşe ikide birde kalkıyor, çay masası etrafında bir tek kuvvetli büyük eliyle yardım ediyordu. İçimizde tabiî en nazik adam, kadınlara hizmet eden adam, İhsan'dı.

Nihayet Ayşe'yi oturtmuş, önüne çayını hazırlamış, hatta pastasını bile kesmişti. Cemal koltukta sigara dumanlarını semaverin dumanlarına karıştırıyordu, kapı çalındı ve bir dakika sonra Salime Hanım gümüşî[304] kostüm içinde, bülend ve müteazzım[305], odaya daldı. Beni ve İhsan'ı iki sönük ve fikirsiz adam diye ihmal eder; annemi Şişli salonlarındaki mevkiinden dolayı elinin altında tutmak isterdi. Cemal'i en çok sevdiği için en çok iltifat ona oldu. Ayşe'yi ilk defa görüyordu. Selâmlaştıktan sonra gözlerinde boyu kadar yüksek bir nazarla[306] Ayşe'nin başına baktı:

— İttihâdcıların günahını böyle masum kadınlar ödüyor, dedi.

Ayşe, Salime Hanım'ın varlığından bîhaber[307] görünüyordu. O, bu salona gelip giden insanlarla selâmlaşır; aralarında dolaşır, fakat tavrında bir yabancılık taşırdı. Bu bir vilâyet kadını acemiliğinden veyahut onları kendisine mütefevvik[308] görmekten değildi. Hatta kederinin şiddetinden de değildi. Kendinde öyle derin bir samimiyet vardı ki, bu insan hayallerini gözlerinin sathından daha derin bir yere sokamayacak kadar hepsine lâkayddı. Ayşe'nin bu tavrı onları hem acımaktan, eğlenmekten, hem de himayekâr[309] bir tavır almaktan men ediyordu. Salime Hanım, Ayşe'yi hissetmedi. Ayşe onun için basit, sessiz, belki de lisan bilmeyen bir kadındı ve onun nazarında Fransızca veyahut İngilizce bilmeyen kadının mevkii[310] olamazdı.

Salime Hanım'ın, Mukbil Bey'in feci akıbetine[311] ait sözleri Ayşe'den ziyâde Cemal'i ürküttü. Mavi gözleri acı ile istifhamla[312] Ayşe'yi aradı. Ayşe'nin yüzü dalgasız, rüzgârsız bir göl gibi sakindi.

Salime Hanım parlak gözleriyle hâlâ hepimizin başının üstünden bakarak:

— Monşer Cemal Bey, dedi, burada mühim bir İngiliz muhabiri var. Memleketimiz hakkında ma'lûmat[313] topluyor. Biz kendisine artık İttihâdcı kalmadığını, herkesin İngiliz dostu olduğunu ve İzmir işgalinin aramızda yaptığı fena tesiri anlatıyoruz. Hatta İzmir'de Yunanlılar tarafından kocası, çocuğu öldürülmüş, kendi yaralanmış kibar bir kadının burada bulunduğunu söyledik. Burada toplanacağız. Ayşe Hanım ona gördüklerini anlatacak.

— Ben anlatmaya muktedir[314] değilim, hanımefendi.

— Zarar yok, sizi görsün. Biz de sizin ağzınızdan tercüme eder gibi İzmir faciasını anlatırız.

Ayşe'nin yüzü hiç bu kadar tehlikeli olmamıştı. Solgun, yorgun teni kızıl bir dalga yayıyordu.

— Benim ağzımdan bir şey anlatıldığını istemiyorum.

Bu isyankâr cümlenin netayicinden[315] korkmaya başlayan Cemal endîşenâk[316] ayağa kalkmıştı. Mavi gözleri Ayşe'yi mucize[317] gibi teskin etti[318].

— Cemal isterse misafirler geldiği zaman ben de bulunurum, dedi.

Salime Hanım köpürdü:

— Hanımefendi, affedersiniz. Evvelâ sizi rencide etmek[319] istemedim, fakat memleketi bu hâle sizin beyleriniz, paşalarınız getirdi. Bugün felâketten kurtulmak için medenî memleketlerin teveccühünü[320], merhametini celb etmek[321] lâzım. Bizim de vaktiyle kocalarımızı, kardeşlerimizi köprü başlarında astılar, ne yapalım?

Ayşe:

— Ben siyasiyyat[322] bilmem, hanımefendi; fakat bana kimsenin acıdığını istemiyorum, dedi.

Ve ondan sonra Salime Hanım'ın uzun nutuklarına, hiddetlerine hiç mukabele etmedi[323], nihayet fırtına geçti, Salime Hanım'la Cemal, gelecek misafirleri tespit ettiler. Aralarında Miralay[324] Haşmet Bey de vardı.

9 Teşrîn-i Sânî[325]

Hâlâ tepemden akan ıztırâb ve isyanla hatırlıyorum. Odada yalnız o varmış gibi oturuyor, iskelet gibi uzun bacakları diz kemikleriyle pantolonunun altından teressüm ediyor[326], kocaman ince ayaklarını mütemadiyen sallıyordu. Seyrek saçlı kafası, tüyü dökülmüş ihtiyar bir av kuşu gibiydi. Burnu kocaman, mütecaviz ve havada, bulanık küçük gözleri birbirine yakın mavi iki boncuk gibi hissiz hissiz bakıyordu. Fakat en bariz[327] hususiyeti dudaklarını örten ve aşağıya sarkan rengi belirsiz bıyıklarıydı. Bu çirkin tüylerin arkasındaki ağız gülüyor mu, eğleniyor mu, konuşuyor mu, belli değildi. En çok, arada bir iki kazma gibi sarı dişi, yırtıcı bir istihza[328] ile gösteren gizli ağzı insanı işgal ediyordu. Mütekebbir[329], kendi ile dolu, müstehzi[330], zaferi başına sıçramış, daima kendi kini için "yerli" tabir ettiği[331] müstemleke[332] halkını çizmesinin altında ezen İngiliz İmparatorluğu'nun müstemleke zalimlerinin en cahil ve en aşağı bir enmûzeci[333].

Miralay Haşmet Bey, şakakları ağarmış sert asker başıyla dimdik oturuyor, bir paşa "Wilson Prensipleri"nden bahsediyor, Salime Hanım, hepimize yüksekten bakan kartal başlı Salime Hanım, bu mütekebbir mahlûk dünyanın en kadir[334] insanı imiş gibi yanında erimiş, onu mütevazı tabirlerle iknaya[335] ve yumuşatmaya çalışıyor. Cemal konuşmuyor ve kuru, samimî gözlerinde nihayetsiz bir sabırla dinliyor. Ayşe uzakta, bir şey anlamıyormuş gibi başında siyah bir örtü, oturuyor. İlk defa olarak kolundaki beyaz sargı yok, sağ eliyle sakat

kolunu bir düzeltişi var ki, merhamet celb etmemek için bağı takmamış olduğunu anlatıyor.

Ne sıkıntılı, ne bî-hûde[336] ve ne azaplı gün. Muhabir, Salime Hanım'ın başıyla idare ettiği nutuklara arada bir lûtfen başını sallıyor. Görünmeyen dudaklarında tehlikeli bir ıslık gibi fena Fransızcasıyla:

— Nafile[337] Madam, İngiltere sizleri affetmeyecektir. Çanakkale'de altmış bin İngiliz öldürdünüz, diyordu.

— Onları biz öldürmedik; İttihâdcılar öldürdü. Mister Cook, biz harb istemedik. İngiliz dostluğunu elde etmek için her fedakârlığa razıyız.

Bunu Salime Hanım söylüyor.

Haşmet Bey sükûnla:

— Affedersiniz, hanımefendi, harbde memleketini müdafaa eden, dövüşen yalnız İttihâdcılar değildi, dedi.

Mister Cook, gözünde kurnaz bir lem'a ile:

— Yani siz Kolonel[338], İttihâdcı olmadığınızı anlatmak istiyorsunuz. Hep aynı terâne[339], paşalarınızdan kadınlarınıza kadar... Harp ilân edildiği zaman nerede idiniz? İngiliz esirlerine niye fena muamele ettiniz? Ermenileri niye kestiniz? İngilizler gibi büyük bir millete nasıl karşı çıkıyorsunuz? Bu kadar sene İngilizlerin parasını, kanını, zamanını israf ettiniz[340], İngiltere sizi asla affetmeyecektir.

Haşmet Bey:

— Mister Cook, İngiltere'nin bizi muhakeme etmesi[341] için kurulmuş bir mahkemede olduğumu zannetmiyorum. Sadece suitefehhümleri[342] izaleye[343] uğraşıyoruz. Bizimle görüşmek istediğinizi Salime Hanım söyledi; buraya geldik, dedi.

— Evet, evet Kolonel, anlaşmak lâzım. Artık eski devri kapamak, bizimle anlaşmak lâzım; İngiliz himayesini...

Lâkırdısını bitirmeden kapı açıldı. İhsan dört genç zâbit arkadaşıyla girdi. Mister Cook oturduğu yerde devam etti:

— Evet, İngiliz himayesini baştan başlayarak hepiniz istemelisiniz. Bakın Hindistan'a, ne mesut. Allah bizi beyaz adamdan ayırmasın, diye hep dua ederler. Gerçi bu zor işi İngiltere kabul eder mi bilmem, fakat sizin için başka türlü kurtuluş var mı? Bilhassa Çanakkale'de katlettiğiniz altmış bin İngiliz var. Samimî bir nedamet[344] olursa belki İngiltere affedebilir.

Salonda soğuk bir sükûn hâsıl oldu. Havada sanki sıfırdan aşağı bir bürudet[345] vardı. Askerlerin yüzüne bakamıyordum.

Salime Hanım –kıpkırmızı– en nazik Fransızcasıyla:

— Ah Mösyö[346], İngiltere'ye kendimizi muhakkak affettireceğiz, diye başlamıştı.

— İngilizler aflarını talep edenlere versinler.

Birdenbire şaşırdım. İhsan en aziz bir şey tehlike içinde imiş gibi Ayşe'ye doğru gitti. Haşmet Bey, genç askerler, hatta o sivil paşa da ona dönmüştü. Söyleyen Ayşe idi. Yerinden kımıldamıyor, yüzünde hareket yok, yalnız gözleri siyah daireleri içinden namütenahi[347] açılmış, nihayetsiz bir itimadı nefs[348] ve kudretle ve salim[349] bir Fransızca ile söylüyordu. Odadaki etrafına toplanan hareketi görmemiş gibi devam etti:

— İngilizler aflarını talep edenlere versinler Mösyö, affı zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harb edilir de mağlûb olduğu zaman ona katil denilir?

— İngiliz kanıyla Türk kanı bir mi, Madam?

— Mikroskop altında İngiliz kanını görmedim. Rengi bizimki kadar kırmızı mı yoksa mavi mi, bilmiyorum. Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak

ve kırmızıdır.

— Peki Madam, Türk kanını tahkir etmiyorum[350]. Yalnız kendinizi İngilizlere affettirmeye muhtaçsınız, demek istiyorum.

— Siz bizden af talep ediniz[351]. Dün mütareke yaptınız, dün silâhlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihî bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir'i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller silâhsız ahaliyi kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemadiyen bu vahşi sürüden kaçışıyor. Elleri bağlı masum kafileleri süngüleyerek, yüzlerine tükürerek, kan içinde sürükleyerek gemilerinizin önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki, küçük dudaklarından "anne" diye bir şikâyet bile çıkmadı.

İhsan, Ayşe'nin sandalyesinin arkasını iki elleriyle koparacak gibi tutuyor, yüzü öyle korkunç ve gergin ki. Mister Cook, mazlumların zalimlerden kuvvetli olabileceğini duydu mu bilmem, fakat odanın havasını fazla korkunç ve bârid[352] buldu. Tuhaf bir ciddiyetle kalktı. Biraz kısık bir yılan ıslığı ile:

— Bugün bana İzmir Kızı'nı dinlettiniz, teşekkür ederim, dedi. Kimse elini uzatmadı. O, Salime Hanım'la çıkarken ben de kapıya kadar gittim.

Odaya dönünce genç askerleri Ayşe'nin sandalyesi etrafında diz çökmüş buldum. Haşmet Bey ve ihtiyar Sabri Paşa da dahil olduğu hâlde, İzmir Kızı'na kılıçlarını vakf ediyorlardı[353]. İhsan'ın biraz kısık sesini duydum:

— Her azamız[354] kopuncaya kadar İzmir yolunda kılıcımızı kınına[355] koymayacağız.

Deminki kavî, muzaffer Ayşe, âciz[356] bir çocuk gibi, zavallı bir ana gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

— Ne oluyorsunuz, dedim. Milletin bizim gibi gayri müsellâh[357] kısmı kılıçlılardan daha çok. Harp bitti. Medenî sulhün nimetini[358] bize Mister Cook anlattı. Bunun üstüne çay içmez misiniz?

Bunu kâğıt kokuları ve daire söyledi, Ayşe! Ben hepsinden daha aşağı yüzükoyun yattım. İçimden haykırdım.

Her azam kopuncaya kadar Ayşe! Sen duymadın, bilmedin, yeşil gözlerinde yaş kurudu. Bana merhametle baktın. Hâlâ bilmiyorsun. Bak iki bacağım koptu, fakat dövüşmek için iki kolum daha var. Aç gözlerini Ayşe, alnındaki kırmızı yarayı kaldır. Yanında yatan şehitten, etrafındaki ölenlerden ben aşağı değilim. Ben de, ben de senin için, İzmir için her azam kopuncaya kadar vuruşacağım.

211. 5 Kasım 1921.

212. İlk önce

213. Şaşılacak.

214. Dayanma, dayanıklılık.

215. Sonsuz, ucu bucağı olmayan; burada; çeşitli, sayısız.

216. Sığınmış.

217. Acısının, kederinin.

218. Renksiz, hoş kokulu, daha çok anestezide kullanılan yatıştırıcı ve uyuşturucu bileşik ($CHCl_3$).

219. Korkunç.

220. Acımasızlığı.

221. Dayanıklı.

222. İzmir'in işgalini protesto nedeniyle 6 Haziran 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda yapılan büyük miting. Halide Edib burada etkili bir konuşma yapmıştır.

223. Kutsanmış.

224. Kendilerine zulmedilenlere, boynu büküklere.

225. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto nedeniyle 19 Mayıs 1919 günü Fatih'te yapılan miting.

226. Mahfil'in çoğulu. Oturulacak, görüşülecek yerler, toplantı yerleri.

227. Kaynamasını.

228. Kararsız, çekingen.

229. Aşırı heyecan.

230. (Yun.) Palikaria. Kabadayı Rum delikanlısı. Yermeli olarak Yunanlı.

231. Mümkün.

232. Yolcu trenlerinde biletleri denetleyen ve vagon işlerine bakan görevli. Bu metinde vatman veya biletçi yerine kullanılmıştır.

233. Dikkat çeken.

234. Oscar Wilde. İngiliz şair, oyun yazarı, romancı.

235. Kapalı ve yalnız arkada oturulacak yeri olan, dört tekerlekli araba.

236. Heyecana kapılmış, heyecanlı.

237. Birdenbire öfkelenecek, köpürecek, parlayacak.

238. Anlamlı, manalı.

239. Karanlık, belirsiz.

240. Gürültülü.

241. Öfkeden, hınçtan.

242. Ayrıntıları.

243. Belirtisi, işareti.

244. Yoğunluğunu.

245. Abartan.

246. Oturanlarını, sakinlerini.

247. Asık suratlı, somurtkan.

248. Sessiz.

249. Düz yakalı, önü ilikli bir tür ceket.

250. (Fr.) Arkası yırtmaçlı, etekleri uzun çift sıra düğmeli, resmî erkek ceketi.

251. Herkesin gözü önünde.

252. Versailles Sarayı.

253. Aydının.

254. Yoğun.

255. Kümeleri, yığınları.

256. Girecek ya da geçecek yer.

257. Sakat.

258. Beyin depremini.

259. Dinî törene, ibadete.

260. Müslümanlıkta Tanrı'nın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve Allahu ekber sözü ile başlayan duanın kendine özgü makam ile okunması.

261. Sesi.

262. Yüzeyini.

263. Eşsiz, eşi benzeri olmayan.

264. Hâkim olan, hükmeden.

265. Gürültüsü, bağırıp çağrışması.

266. Umut bağlanan yer.

267. Daimî, sürekli, ebedi.

268. Bu metinde kastedilen: Alanı.

269. Vatansever şair Mehmet Emin Yurdakul.

270. Sakat, hastalıklı.

271. Görkemli, şatafatlı.

272. Tanrısal.

273. Istırap.

274. Tekrarlanıyor.

275. Yeminimizi.

276. Heybetli, azametli.

277. Katıldılar.

278. Parıltı.

279. Açık, belli.

280. Taçlandırılmış.

281. Yardımcı.

282. Avunma, avuntu.

283. Saygı ve heyecanı.

284. Hor görülmenin, alçalmanın.

285. Somut.

286. Bayrağı, sembolü.

287. Güçlü, kudretli.

288. Silâhlanmış.

289. Tepkisi, reaksiyonu.

290. Boşaltmışlardı.

291. 7 Kasım 1921.

292. Yası.

293. Olumlu.

294. Hayal etme gücü.

295. Resmini yaptı.

296. (Fr.) Heykel.

297. Parlak, renkli bitkilerin.

298. İslam kaynaklarında Cennet'ten kovulan Hz. Adem'in ayağını bastığı ada, bugünkü Sri Lanka.

299. Tutkulu.

300. Kılıklar, şekiller.

301. Kadere boyun eğmiş.

302. Susma, somurtma; burada: Durgun.

303. Sıkıntısı, üzgüsü.

304. Gümüş renginde olan.

305. Büyüklük taslayan.

306. Bakışla.

307. Habersiz.

308. Üstün.

309. Koruyucu.

310. Yeri.

311. Sonuna.

312. Zihinde beliren soruyla.

313. Bilgi.

314. Bir şeyi yapmaya, başarmaya gücü yeten.

315. Neticelerinden, sonuçlarından.

316. Düşünceli, sıkıntılı, kederli.

317. Şaşırtıcı bir şekilde.

318. Yatıştırdı.

319. İncitmek.

320. Yakınlık duymasını.

321. Kendine çekmek.

322. Politika, siyaset işleri.

323. Karşılık vermedi.

324. Albay.

325. 9 Kasım.

326. Şekilleniyor.

327. Açık, göze çarpan.

328. Gizli ve ince alay.

329. Kibirli, kendini beğenmiş.

330. Alaycı.

331. Yorumladığı.

332. Sömürge.

333. Örneği.

334. Kudretli.

335. Kandırmaya, inandırmaya.

336. Beyhude, anlamsız.

337. Boşuna.

338. Albay, miralay.

339. Çok tekrarlandığından usanç verici bir durum alan söz.

340. Gereksiz yere harcadınız.

341. Yargılaması.

342. Yanlış anlamaları.

343. Gidermeye, yok etmeye.

344. Pişmanlık.

345. Soğukluk.

346. (Fr. Yabancı erkekler için) Bay.

347. Sonsuz, ucu bucağı olmayan.

348. Kendine güven.

349. Eksiksiz, emin, doğru.

350. Aşağılamıyorum.

351. Dileyiniz, isteyiniz.

352. Soğuk.

353. Adıyorlardı.

354. Parçamız, organımız.

355. Bıçak, kılıç gibi kesici araçların kabı.

356. Güçsüz.

357. Silâhsız.

358. İyiliklerini.

3

Ayşe ayrı eve taşınıyor

Mister Cook'un, Salime Hanım'ın artık hayatımızda yerleri kalmamıştı. Zâbit arkadaşların hepsinde İzmir'e gitmek için bir humma[359] başlamıştı.

İstanbul'da garip bir ihtilâl havası esiyordu. Herkes İzmir hailesinin[360] içine gitmek istiyor, herkes gidebilecek vasıta, kendini gönderecek merkez arıyordu. Muhabirlerle konuşmak, çay ziyâfetinde propaganda yapmak yalnız mektepliler ile Şişli hanımlarına kalmıştı. Aynı zamanda İzmir Müdâfaa-i Hukuku[361] diye bir propaganda bürosu teşekkül ediyordu[362].

Bütün bunlar arasında benim ev hayatımda da bir tebeddül[363] vardı. Salime Hanım, kocasının dostları, bizim salonu birer birer terk etmişlerdi. Bu, annemi endişeye düşürüyordu. Evimizin İngilizler tarafından tarassut edildiği[364], benim tevkif edilmem[365] lâkırdıları, Malta'ya sevk edilen İttihâdcılar annemi korkutmuştu. Bizim fazla ileriye gittiğimize, etrafında setleri aşan coşkun hayatın, Ayşe'nin vücuduyla doğduğuna kani olmuştu. Açıktan açığa izhar etmemekle[366] beraber, Ayşe'nin ve Cemal'in bizde daha ne kadar kalacaklarını düşünüyor, beni sıkıştırıyordu. Ayşe "İzmir Kızı" unvanını aldığı meşhur günden bir hafta sonra, annem beni ve İhsan'ı yakalamış, bu meseleyi açmıştı. Cemal henüz gelmemişti, Ayşe odasında idi. Serbest serbest konuşuyor, bir daha kan sergüzeştine milleti atacak hiçbir şeye taraftar olmadığını, ihtiyarlığında evi ve şahsı etrafında velvele istemediğini söylüyordu. Hele Şişli hayatında

mevkiini kaybetmeye, salonunun bir merkez olmadığını görmeye hiç mütehammil değildi[367]...

— Hepinizin aklını çelen benim bu vilâyetli yeğenim Ayşe oldu. Korkarım bu iş çok ileriye gidecek, diyordu.

İhsan nasıl ve neden bilmiyorum, bizim aileden gibi oluvermişti. Annem onun İstanbullu kıyafetine, tavrına bakıyor, onu en çok sergüzeştten uzak buluyor, hep onunla dertleşiyordu.

— Bak yavrum, diyordu. Bir çaresini bulunuz, Ayşe'nin çiftliği filân yandı, ama parası vardır. İki kardeş ev tutsunlar, gitsinler, yoksa Peyami'nin Malta'ya götürüleceği muhakkak.

Ben, "Anne!" diye başlamak isterken kapı açıldı. Ayşe girdi. İhsan'ın yüzü gergin, fakat sessiz, oturuyordu. Birdenbire kalktı, Ayşe'ye doğru gitti.

Ayşe, İhsan'ı askerlerin yemin ettiği günden sonra ilk defa olarak görüyordu. Birbirlerine doğru geldiler ve birbirlerine baktılar. Ayşe felâketten beri, İstanbul'a geldiği günden beri İhsan'ı ilk defa olarak dimağının gözüyle görüyordu. Ayşe'nin solgun yüzünde, bir humret[368] vardı, Ayşe'nin gözlerinde hayat başlıyordu. Mahpus olduğu ye's ve zulmet[369] içinde, gözlerinden ruhuna, İhsan sarı küçük bir güneş gibi giriyordu. Onların anî ve ilk nazarlarından, biraz birbirini uzun tutan ellerinden, odada aydınlık ve sıcaklık olmuş gibi bir hava hâsıl olmuştu. Annem, dertleri ve ben yoktuk. Felâket o kadar karanlık değildi. Meşale gibi, oyuncak gibi düşünülmeden başlanılan şeylerin çok derin bir ma'nâsı doğuyordu. İkisi karşı karşıya oturdukları zaman birbirlerine bakmadan görüyor, birbirlerini hissediyorlardı. Ayşe'deki bu hissin vâzıh[370] ve şuurî[371] olduğuna kail değildim. Fakat İhsan rıhtımda ona araba kapısını açtığı an, hayatta başka şeylere yer kalmayacak kadar gözünün ve gönlünün rüyet[372] sahasını Ayşe ile doldurmuştu.

Ayşe, annemin tahavvülünü[373] belki sezmiş ve odaya girer girmez hâsıl olan sükûttan kendisine ait gizli bir şey duymuştu. Fakat İhsan'la ikisi arasında doğuveren isimsiz şey bunu ikinci dereceye indirmişti.

İhsan:

— Ayşe Hanım, dedi. Sizin ürküttüğünüz Mister Cook'a Hükûmet iki bin lira vermiş, bu sırf bizim aleyhimizde yazmaması için hakkısükût[374]. Daha fazla verirlerse lehimize de yazacakmış. Buna ne dersiniz?

Ayşe güldü:

— Allah, derim. Herhalde İngilizlerin bizi affettiğini ilân için birkaç milyon isteyecektir.

O gün, dünyada hissettiğimiz sıkışık, fazla ciddî havada görünmeyen şua[375] ve hararet intişâr ediyordu[376].

Bugünden bir ay sonra üç büyük hâdise oldu. Ayşe Gedikpaşa'da iki odalı ayrı bir eve taşındı ve annemle oldukça soğuk ayrıldı. Mister Cook'un geldiği gün yemin edenlerden İhsan'dan başka hepsi İzmir'e kaçtılar. Uzun müddet para bulmak için sıkıldıktan sonra Ayşe'nin bankadaki üç bin lirasından bir kısmını buna sarf etmeye Ayşe'nin icbarı[377] ile karar verildi. Cemal başta olarak on zâbit ceplerinde yüzer lira ile meçhule, ölüme gittiler.

Üçüncü hadise benim zihnimdeki bir tahavvüldü. Onlar Ayşe'ye vedaya geldikleri zaman bu tahavvülü sarahatle[378] hissettim. Hepsi, be-tahsîs[379] Ayşe'nin, Yunanlıların kırdığı sol elini öptüler. Kurtuluş Harbi'nin alemi olan bu el hepsinin kalbinde Kerbelâ[380] ihtirası, şehadet[381] humması uyandırmıştı. Her biri o eli öperken, Ayşe her birinin gözlerine, bir ay evvel annemin odasında İhsan'ı kalbinin gözüyle ilk gördüğü andaki gibi baktı. Yanaklarında aynı humret,

gözlerinde aynı ateş ve ümit vardı. Bu zihnimde bir ay evvel farz ettiğim[382] ve her an onunla yaşadığım fikri târ ü mâr etti[383]. İhsan acaba, Ayşe için, yeşil İzmir'in, siyah gözlü şehit çocuğun mezarının yolunda dövüşecek muhayyel[384] ordunun bir ferdinden başka bir şey değil miydi? Ben yanılmış mı idim? Herhalde İhsan'ın hissinde yanılmamıştım. İhsan'ın gözlerinde yanan çırağ[385] yalnız Ayşe için, yalnız Ayşe'yi gördüğü zaman parlıyordu.

15 Teşrîn-i Sânî[386]

Şimdi Ankara'nın bu soğuk günlerinde İstanbul'daki son yazın ağır ve meşum[387] günlerinin sıcaklığını, yorgunluğunu duyuyorum. Her gün daireden çıkınca Bâb-ı Âli'ye tırmanıyor, Gedikpaşa'ya, Ayşe'yi ziyârete gidiyorum. Ayşe Şişli hayatından, bizim o hayatımızdan silinmiş gibi. Onun Mister Cook'a verdiği biraz ateşli cevap İngiliz mahafilinde[388] şübheyi celb etmiş, İzmirli bir kadının İngilizler aleyhine propaganda yaptığı söyleniyormuş. Annem etrafa Ayşe'nin İzmir'e döndüğünü yayıyor ve hiç nerede olduğunu aramıyor. Ben ondan bahsetmiyorum. Cemal'e, Ayşe'ye bir kardeş gibi bakacağıma söz verdim. O sözü tutuyorum.

Ayşe her gün bana yeni ve şayanı hayret bir kadın görünüyor. On sene evvel adı Ayşe, kendi vilâyetli diye evlenmekten korkarak Avrupa'ya kaçtığım bu kadının, bizim Avrupa taklidi kadınlardan daha ziyâde şahsiyeti var. Fikri terbiyesi nümayişkâr[389] olmayan selim[390] ve basit hayat görgülerinden alınmış hakikatlerle, biraz okumuş ve lisan bilir bir kadın. Beni en çok hayrete sevk eden şey onun tarzı hayatı[391]. İki odalı evinde yapayalnız oturuyor. Mahallede yegâne tanıdığı sebzevatçı[392] Zeyneb kadın. Siyah esvabının yaması ikiyi aştı. Elinde daima bir dantel veyahut dikiş, çalışıyor. Elindeki parayı İzmir'e ait

addettiği[393] için hayatının büyük bir kısmını ders vermekle, dantel yapıp satmakla çıkarıyor. Haftada üç dört gün ders veriyor ve dinlenmek veyahut eğlenmek için İzmir muhacirlerinin[394] çocuklarına çorap örüyor. Ders verdiği evlerde kimse onun hakiki hüviyetini bilmiyor. Kocası Harbi Umumî'de şehit olmuş dul kadın zannediyorlar. Çok basit ve sessiz olduğu için kimsenin nazarı dikkatini celb etmiyor. Bu mesainin[395] haricinde İzmir'de başlayan millî hareketle, Cemal'in arkadaşlarının mücadelesiyle meşgul. Onlar her fırsat buldukça mektup yazıyorlar. Bütün bu kudret, kabiliyet ve vatan kadınının muntazam hayatı ve fedakârlığı ortasında onu insana bir çocuk gibi sevmeyi ve himaye etmeyi telkin eden[396] bir cazibesi var. Hayatın fena taraflarını, İstanbul'un mücadele ettiği çirkin ve kirli şeyleri görmüyor. Fena şeylere güzel gözlerinin öyle mütebessim[397], acıyan ve anlayan, insanî bir nazarı var ki, birdenbire en fena addettiğim şeyler önünde düşüncemi değiştiriyorum. Fakat bu iyiliği ve bu sükûnuna en kani olduğum zaman, hayat ufkunu karıştıracak fırtınalı bir kalp köşesi açıyordu.

Her akşam yokuştan çıkarken evvela kendime onun faziletlerini[398] sayıyorum. Sonra zihnimde küçük odasının sedirinde elindeki danteli bırakıp bana doğru nasıl bir kardeş tebessümü ile geldiğini görüyorum. Temiz masası üzerinde çay semaveri daima tüter ve masanın yanındaki koltuğu her akşam işgal eden adamı da zihnimin gözünde Bâb-ı Âli'nin kapısından itibaren görürüm. O İhsan'dır... Eldivenleri masanın köşesinde, ağzında sigarası, sessiz ve dalgın oturuyor. Beraber çay içeriz ve İhsan'la çıkar gideriz. Yolda zihnimi işgal eden bu hâdise İhsan'ı orada sâkin ve kavî, Ayşe'nin karşısında bir kardeş samimiyeti ile görünce zail olur[399]. İlk on dakika, müteyakkız[400], ikisinin de gözlerini, tavırlarını ararım. Bundan daha tabiî bir şey olamaz. Fakat bu tabiîliğe rağmen biliyorum ki İhsan, Ayşe'yi seviyor. Ya Ayşe? Onu

bilmiyorum. Ne sevdiğini, ne sevmediğini; Allahım, bunu ne zaman bileceğim? Son dakika onu İhsan'ın yanına gömdüğüm an bile hâlâ vuzuhla[401] bilemedim.

İhsan'ın İstanbul'da vücudunu arkadaşları faydalı gördüğü için buradadır. Ondan dolayı Ayşe'nin gözünde bütün İzmir'e doğru gidenler için yanan ateş İhsan için de yanıyor. Bazan bu ateşin İhsan köşesi daha parlak zannediyorum. Fakat bu benim zihnimin bir mübalâğası[402] olamaz mı?

Ayşe, halk ihtilâline ümidini bağlamıştır. Dağlarda dövüşen efelerini, genç İzmirlileri çok seviyor. İhsan bu işi daha asker gözüyle görüyor.

— Ancak bunu muntazam bir ordu halleder, diyor.

— Muntazam ordu Yunanlıları değil, İngilizleri bile yenmişti. Fakat İstanbul'da darmadağınık hâlâ birkaç kumandan var. Ah ordu bir mucize gibi çıksa da Yunan'ı mutlak halkın isyanı bir daha Anadolu'ya gelemez bir hâle koymalıdır, diyordu.

Ve Ayşe henüz ordu günlerinden uzaktı. İhsan mütebessim başını sallıyor:

— Lâzım geldiği dakika ihtilâl başındakiler de yine ordudan olacaktır; bu ihtilâlin ruhu askerler olduğunu biliyorsunuz, değil mi, diyordu.

İhsan'ın bu dakikalarında gözlerinde öyle derin bir taabbüd[403] yanıyor ki, bu muntazam askerin ihtilâl çetesi başında çalışması onun mazbut[404] ruhu için fedakârlıktan fazla bir zulüm, bir acı olduğunu görüyorum. Fakat Ayşe anlamıyor. Onun nazarında İzmir'i kurtaracaklar arasında hiçbir fark yoktur. Yeşil gözlerine koyu mavimtırak bir loşluk veren siyah, ipek kirpikleri arasından İhsan'ın ta kalbine ateşle, heyecanla bakıyor. Ve o zaman biliyorum ki zavallı

İhsan hemen kendini ateşe atacak bir vesile[405] çıkmamasından muztaribdir.

Her gün Türbe'ye kadar beraber yürürken zihnimden aynı şeyler geçiyor. Yüzünün nasıl sarardığını, gözlerinin nasıl içinden yandığını, bu sert ve sâkin asker vücudunun içinde nasıl bir volkan kaynadığını düşünüyorum. Kendi kendime, "İşte," diyorum, "şu dik erkânıharp[406] yakasının altında kızıl bir gömlek, ateşîn bir gömlek var." Bu zavallının teninden içine bu ateşin nasıl geçtiğini kendi gömleğim gibi biliyordum. Bu kızıl gömleği Ayşe'nin gözleri tutuşturdu. Bu garip gömleği İhsan'dan başka acaba kaç kişi taşıyacak? İhsan'ın içindeki fırtınanın, ihtilâlin soğumasına imkân vermeyen, insanı; keselerli[407] ve taabı[408] ateş sathında yakan *"Gömlek!"*

İnsanları en korkak, en mazbut itiyat[409] esaretlerine, ocaklara, köşelere bağlayan kadın gözleri bazan ta cehenneme götürüyor.

Bu hayat martın başına kadar sürdü. Anadolu harekâtı, harekât-ı millîye ismini almış, reis tayin etmiş, bir merkeze doğru, seyyal[410] bir mayi[411] hâlinden bir cisme doğru gidiyor, tasallüb ediyordu[412]. Fakat Ayşe bu işlerin ne rüesasını[413], ne de fikir kısmını biliyordu. İhtilâlin yaktığı ateş ortasında dövüşen, ölen, öldüren bir halk vardı ki, Ayşe onlardandı ve Ayşe yalnız onları biliyordu. Ben onu kızdırmak için derdim ki:

— Senin efelerin, zâbitlerin, çetelerin kim oluyorlar? Yüksek bir dimağın sevk ettiği iki bacak.

O hemen kızarır:

— Bacak değil, arka kemiği[414], derdi. Sevk eden kafadır; fakat ölen mizâc[415] ve kalbdir, Peyami, kardeşim.

Martın onuncu günü idi. Ayşe'nin evinde İhsan ile beraber Haşmet Bey'i de buldum. Çay masasının etrafında hararetli hararetli

konuşuyorlardı. Haşmet Bey herhalde millî hareketin mühim olmasa bile faal bir uzvu idi; onun olgun ve erkek başının Cemal'den ve İhsan'dan bütün bütün başka bir ma'nâsı vardı. Herhalde onun enli omuzlu uzun boyunda, biçimli ellerinde, şakakları ağarmış siyah saçlı, çıkık çeneli, iradeli başında Osmanlı İmparatorluğu'nun en kudretli asker örneği teressüm ediyordu[416]. Bu baş, bu kartal gibi gözler yalnız Harbi Umumî'nin askeri değildi. İmparatorluğun kim bilir hangi köşesinde, belki Arnavutluk'un sarp kayalarının pişirdiği, yetiştirdiği bir askerdi. Bundan başka konuşmasında, bakışında çok okumuş, düşünmüş, yaşamış bir adam hâli vardı. Onun için Ayşe ile karşı karşıya İhsan'dan fazla birbirleriyle kafalarıyla olgun ruhlarıyla daha arkadaşça anlaşıyor gibiydiler. Ben de İhsan gibi, onu Ayşe'nin yanında derinden tetkik ettim. Ayşe'ye nâdiren gelen bu adamla dostluklarının derecesini ölçmeye çalıştım. O da bizim onunla olduğumuz gibi, bizimle meşgul oluyor mu idi? Herhalde bir şey ihsas etmiyordu[417].

İstanbul'da son günlerde oldukça mühlik[418] bir hava esiyordu. İngilizlerin İstanbul'u işgali ağızdan ağıza söyleniyordu. Meclis kendini emin bulmuyor, Pâdişâh'ın oyunu anlaşılmıyordu. Hep filân gün filân papaz yahut filân paşa Saray'ın arka kapısından girmiş çıkmış, İngiliz Sefareti kâtiplerinden Mister filân Şişli'de siyasî beyanatta bulunmuş[419], gibi dedikodular vardı.

İhsan'ı bizimkiler hemen Adapazarı'na gönderiyorlardı. Orada Anadolu'yu karıştırmak için yapılan tertibat ve teşkilâta karşı o da teşkilât yapacaktı. İngilizler, Türklerden mucibi şübhe[420] gördükleri adamları Haydarpaşa treniyle seyahat ettirmiyorlardı. Hele zâbitleri hiç bırakmıyorlardı. İhsan karadan kaçıp gidecekti. Bütün bu teferruatla[421] Ayşe son derece alâkadar görünüyordu.

Nihayet ciddî kısmı bitirdik. Çay içtik, Ayşe neşeli olmaya çalıştı. Türkçe ders verdiği evlerden birinde Salime Hanım'a tesadüfünü[422]

anlattı:

— Moda'da tüccarların evinde, dedi. Salime Hanım bir İngiliz römorkörüyle[423] gelmez mi? Ev altüst oldu. Talebem küçük hanım masa başında duramaz oldu. Ben hakikat[en] korktum. Nihayet ders odasına Salime Hanım'ı getirmezler mi? Ben başımı eğdim, meşgul oldum. Salime Hanım başımdan bir arşın[424] yüksekten baktı:

— Bu çocuğa bir İngiliz mürebbiye[425] alsanıza, dedi. Salime Hanım, Ayşe'yi tanısa nasıl hareket edeceğine dair hepimiz ayrı ayrı faraziyatta[426] bulunduk. Nihayet lâkırdı bitti. İhsan:

— Yemekte İstanbul'dayım, karşıya geçmeden uğrar, son emirlerinizi alırım, dedi.

Ayşe'nin yanaklarının hafif kızardığını, bana bir şey istiyor gibi baktığını zannettim.

— Ben de İstanbul'da yemek yiyeceğim, gece İhsan'la beraber döneriz, dedim.

İhsan bir şey söylemedi. Üçümüz beraber çıktık.

Haşmet Bey'in yüzü Beyazid'e gelirken çok endişeli göründü. İkimizin de elini sıkarken Harbiyye Nezâreti' ne gözleri dalmıştı:

— Bu milletin mukadderatına[427] bu daire belki, bir daha vaz'ı yed[428] edecek, dedi.

İhsan'la biz beraber tramvaya bindik. Sokaklarda lambalar yanmış, köşelerden ince kadın gölgeleri süratle dönüp gidiyorlardı.

— İstersen beraber yemek yiyelim, yani bir yere davetli değilsen...

— Hayır, değilim.

— O hâlde İstanbul Lokantası'na gidelim.

— Olur.

İhsan ya pek büyük bir teessür[429] içinde idi veyahut benim huzurumdan müteezzi[430] idi. Ayşe'nin gözlerinden bu akşam İhsan'la

yalnız kalmayı istemediğini muhakkak doğru anlamıştım. Ya yanılmışsam!

İstanbul Lokantası'nın camlarından Sirkeci'nin karışık kalabalığını görüyorduk. Birkaç zenci Fransız asker camdan bize bakıyor, kırmızı dillerini çıkarıyorlar, yumruklarını sallıyorlardı. İhsan biraz fazla şarap içmesine rağmen susuyor ve düşünüyordu. Bir aralık zencilere gözü ilişti. Acı bir merhametle güldü:

— Türk milletini terbiyeye gelen medenî ordu, dedi. Gece yine Ayşe'ye beraber gittik. İhsan pek az oturdu ve pek az konuştu. Arada bir gözlerinde derunî[431] bir ihtizaz[432] görüyorum. Sonra yine gözlerinin bebekleri donuyordu. Ayşe nemli gözlerle ve açık bir arkadaş teessürü ile, "Sizi çok arayacağız İhsan Bey," dediği zaman çok sarsıldı. Fakat kendini çabuk topladı. Eldivenlerini dalgın dalgın aldı:

— Haşmet Bey, Peyami Bey sizi yalnız bırakmazlar. Kim bilir, belki siz de geleceksiniz. Hem niçin gelmiyorsunuz? Biz size dağ başında da bakarız.

Ayşe'nin yüzündeki müphem[433] ma'nâyı anlıyorum. Ayrıldıktan sonra bunun nasıl bârid[434] bir veda olduğunu, hepimizin içi ne kadar endişe ve azapla dolduğunu hissettim. Tramvay çan çan öterek Köprü'nün ışık hatları arasından kayarken İhsan son defa Haliç'in karanlık suları üstünde çalkalanan yelken kayıklarının yaprakları dökülmüş çıplak ağaçlara benzeyen direklerine bakıyordu. Tepebaşı'nın önünde mızıka ile hayatla taşan bahçeyi İhsan'a gösterdim:

— İstersen eve dönmeyelim; saat daha on bir, dedim.

— Ecnebi üniforması görmeye bu gece tahammül edemeyeceğim Peyami, Pangaltı'da ineceğim. Bazı hanım dostlara veda edeceğim, dedi.

Benim *ateşten gömleğim* o an azıcık serinledi zannettim. Bütün bu felâket havası ortasında İhsan'ın boynuna sarılmak, öpmek istiyordum.

359. Ateş

360. Çok acıklı olay.

361. Kurtuluş Savaşı'ndan önce Atatürk tarafından kurulmuş olan bir örgüt.

362. Oluşuyordu.

363. Değişme.

364. Gözetlendiği.

365. Tutuklanmam.

366. Açığa vurmamakla.

367. Dayanamazdı, katlanamazdı.

368. Kırmızılık, kızıllık.

369. Karanlık.

370. Açık, belli.

371. Bilinçli.

372. Görüş.

373. Değişmesini.

374. Susmalık.

375. Işın.

376. Yayılıyordu.

377. Zorlaması.

378. Açıklıkla.

379. Özellikle.

380. Irak'ta İmam Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yer.

381. Şehit olma.

382. Varsaydığım.

383. Dağıttı, perişan etti.

384. Hayal edilen.

385. Işık.

386. 15 Kasım.

387. Uğursuz, kötü.

388. İngiltere taraftarı gruplarda.

389. Gösterişli.

390. Doğru, kusursuz.

391. Yaşam biçimi.

392. Sebzeci.

393. Saydığı.

394. Göçmenlerinin.

395. Çalışmanın, emeğin.

396. Aşılayan.

397. Güleç.

398. Erdemlerini.

399. Ortadan kalkar.

400. Tetikte, uyanık.

401. Açıklıkla.

402. Abartısı.

403. Tapma.

404. Düzgün.

405. Sebep, fırsat.

406. Kurmay.

407. Tembellikleri, uyuşuklukları.

408. Yorgunluğu.

409. Alışkanlık.

410. Akışkan.

411. Sıvı.

412. Sertleşiyor, sağlamlaşıyordu.

413. Reislerini.

414. Belkemiği.

415. Huy, tabiat.

416. Şekilleniyordu.

417. Sezdirmiyordu.

418. Tehlikeli.

419. Demeç vermiş.

420. Şüphe çekici.

421. Ayrıntılarla.

422. Rastlayışını.

423. Yedeğinde başka taşıtlar götüren taşıt ve özellikle deniz taşıtı.

424. Yaklaşık 68 cm'ye eşit olan uzunluk ölçüsü.

425. Kendisine bir çocuğun eğitim ve bakımı verilmiş olan kadın.

426. Varsayımlarda.

427. Yazgısına.

428. El koymak.

429. Üzüntü.

430. Sıkılmış, üzülmüş.

431. İçten.

432. Titreşme.

433. Belirsiz.

434. Soğuk.

4

Anadolu'ya doğru

17 Teşrîn-i Sânî[435]

Martın yirmi beşinde kendime gelir gibi olmuştum. İhsan'la döndüğüm son akşamın sabahı kırk derece hararetle[436] uyandım. Hastalığımı belli etmemeye ne kadar çalıştımsa muvaffak olamadım. Üç gün kadar doktorlar bunu İspanyol nezlesi diye teşhis ediyorlardı[437]. Esasen bir haftadır kırıklık hissediyordum. Buna İstanbul'dan döndüğüm gece aldığım soğuk inzimam edince[438] enflüanza[439] olduğumu zannettim. Ayşe'nin yalnızlığını, kimsesizliğini ne derin bir azapla düşünüyordum. Fakat bu azap uzun sürmedi. Hastalığım ağır bir tifo imiş. İrademi[440], benliğimi hararetim aldıktan sonra ne oldu, bilmiyorum.

Ne garip bir hastalıktı. İçinde uzun bir yatak olan bir tayyarede müthiş bir süratle mütemadiyen İstanbul'un üstünde uçuyordum. Kalbimi vücudumdan ayıran bu sürat içinde gözümü kapamaya çalışıyorum. Fakat uçtuğum tayyarenin üstündeki boşlukta bir İngiliz tayyare filosu dolaşıyor ve tam karnımın üstüne bir bomba atmaya çalışıyordu. Havada tarrâkalar[441] oluyor. Başımda beyaz bulutlar didik didik oluyor, onların arasında muazzam at sinekleri kırmızı yeşil kanatlarının uçları pırıldayarak bulutların arasında uçuşuyorlar. İki elimi karnıma bastırıyor, güya kendimi koruyorum. Bir defa bulutlar arasında Mister Cook'un çıplak başı, uzun bıyıkları, sarı kocaman dişleri meydanda, küçük gözleri kan içinde bana baktı. Galiba haykırdım. Annemin sesi:

— Vah Peyami'ciğim, vah yavrum, diyor. Sonra başıma soğuk bir şeyler temas ediyordu. Hava daima çok sıcaktı. Kalbimle beraber boş mavilik de hafif hafif atıyor gibi geliyordu. Bazan yerde insanlar koşuşuyor, silâh atılıyordu. Tayyarede ayağa kalkıp aşağıya bakmaya çalışıyordum. Bir defa Harbiyye Nezâreti'nin meydanında namütenahi kımıldanan siyah insan gölgeleri arasından yine Mister Cook'un kafası yükseldi. *Peer Gynt*'deki[442] hayal gibi gözleri ateşlendi. Yükseldi, yükseldi kafası tayyareye dokunuyordu. Ondan sonra kafamı hiç tayyareden kaldırmadım. Gözlerimi açmadım. Fakat aşağıda daima insanlar koşuşuyor. Mister Cook tayyarenin altından ayrılmıyordu. Nasıl tayyare sallanıyor ve kalbim gidip gidip geliyordu? Pek nâdir olarak beynimin içinde iki zümrüt ziyâ hâleleri[443] arasından yanıp sönüyordu. Fakat onları sımsıkı kapamış, görmemek istiyordum.

Nihayet dumanlı bir oda içinde dolaşan başı siyah örtülü bir kadın hâsıl oldu ve bir gün bu kadın bana uzun uzun bakarken ben de küçük siyah gözlerinin etrafındaki çizgilere, azıcık kısık, uzun burnuna çok dikkat ettim. Annemdi, başıma soğuk su koyuyordu. Yavaş yavaş anladım ki, beni benden alan bir hummadan tekrar kendime geliyorum.

— Anne, ayın kaçı, dedim.

— Martın yirmi altısı oğlum, dedi.

Doktor, bana İstanbul'u İngilizlerin işgal ettiğini, Meclisi Mebusan'ın[444] kapandığını, birçok mebusların da Malta'ya götürüldüğünü ve birçok adamların, kadınlar da dahil olduğu hâlde, Anadolu'ya geçtiklerini söylediği vakit aczimden[445], zavallı Ayşe'nin geçirmiş olması lâzım gelen heyecan ve ıztırâbdan başım döndü. Anneme Ayşe'den bahsedemezdim. Çünkü onun son zamanlarda artan şübhelerini, titizliklerini gidermek için Ayşe'nin İzmir'e döndüğünü söylemiştim. Şimdi?

Doktorun yüzünü ne derin bir ihtiyaçla aradım. Ayşe'ye onunla haber göndermek, Ayşe'yi aratmak kabil[446] olup olmadığını düşünüyordum. Ne zaman sokağa çıkabileceğimi sorunca bana gülüyordu. Annemin öyle bir hâli vardı ki, "Bütün felâketlere siz sebep oldunuz, sizi sivri kafalı gençler!" diyor gibiydi. Doktor bana fazla heyecan vermemek için hiç tarzı işgalden[447], İstanbul'da olandan bitenden bahsetmiyordu. Kafam hayli karışık ve zayıftı. Fakat hissediyordum ki bu zulmet, bu Ayşe'den habersizlik devam ederse kafamı alıp bir daha inmemek üzere tayyareye bineceğim. Ne acz ile işkence ile dolu miskin günler...

Nisanın başında idi. Bir gün Katina'yı çağırdım. Eline birkaç banknot sıkıştırdıktan sonra Hâriciyye'ye kadar gidip bana oradan hademe Ahmed Ağa'yı çağırmasını söyledim.

Ahmed Ağa güya beni yoklamak için geldiği gün ne kadar sevindim. Onun ne kadar gâvur düşmanı, nasıl Erzurum'da Ruslarla gelen Ermenilerin bütün Erzurum'da kendi çocuklarını, karısını öldürdükten sonra Türk'ün ocaklarını söndüren Ermenileri mazlum bir millet diye gösteren Avrupa'ya gayzını bilirdim. Tıktım, doldurdum. Onu Ayşe'ye gönderdim. Ayşe'nin, Türk'ün zalimlerine isyan etmiş bir kadın olduğunu, İzmir felâketini anlattım. O andan itibaren o, Ayşe'ye ait en küçük bir işin en heveskâr bir hizmetkârı oldu. Ertesi sabah beni görmeye tekrar geldiği vakit heyecanımdan ölüyordum. Nefes alır gibi dedi ki:

— Ayşe Hanım'ın evini ilk işgalde İngilizler, Gedikpaşa'da silâh aramak bahanesiyle altüst etmişler. Ayşe Hanım oradan gitmiş. Gedikpaşa'da çok Ermeni, Rum esnaf olduğu için derin tahkikat yapamadım. Onunla oturan sebzevatçı Zeyneb Kadın var. Yarın öbür gün bir bahane ile kadını bulup konuşacağım; bir ipucu elde ederim, merak etmeyiniz.

Hakikat[en], çok sürmedi. Ahmed Ağa bayramlık bir yüzle bana geldi. Setresinin altından bir demet kâğıt çıkardı. Dedi ki:

— Bu mektupları okuyunuz. Ayşe Hanım yerini saklıyormuş. Yalnız Zeyneb'e, siz kendisini aradığınız zaman verilmek üzere bu mektupları bırakmış. Zeyneb gelmiş sizi burada aramış, hasta diye kapıdan çevirmişler.

Tehalükle[448] atıldığım bu mektupların birincisi mektup kâğıdına, diğerleri sarı talebe defterinden koparılmış kâğıtlara yazılmıştı. Bunlar Ayşe'ye ait evrakın çok kıymetli parçalarıdır. Bunları defterime aldıktan sonra hepsini gözümün önünde neferime yaktıracağım. Ta ki Gökçepınar'da yatanın yazılarına benden sonra hiçbir insan gözü bakmasın.

Ayşe'nin Mektuplarından

18 Mart Gedikpaşa

Kardeşim Peyami,

Sana iki gündür ne oldu bilmiyorum. Evvelâ seni çok merak ettim. Fakat şimdi halamın evden çıkarmadığına inanıyorum. Sen de İstanbul çocuğu, tabiî annenin sözünden çıkmazsın, değil mi? Bununla beraber bu fevkalâde şeyler olduğu günlerde senin beni aramamanı biraz acayip ve gayri tabiî[449] buluyorum.

İstanbul iki gündür zavallı İzmir gibi. On Altı Mart Salı sabahı İstanbul garip bir hisle uyandı. Sokaklarda mütemadî[450] ayak sesleri, telâş, gidiş geliş var, fakat kimse konuşmuyor. İstanbul'un bu kadar sustuğunu bir de miting günü görmüştüm. Fakat o gün havada korku yoktu. Salı günü öyle tutulmaz, melun[451] bir korku hissi vardı ki. Saat dokuzda Zeyneb geldi. Gece yarısı işgal başlamış olduğunu, sabahleyin İngilizlerin kafile kafile insanları muhafaza altında yürüterek zırhlılarına taşıdıklarını, Hilâl-i Ahmer'i[452] basıp hayli tahribat

yaptıklarını ve Nuruosmaniye'de göz tabibi[453] Esat Paşa'yı[454] tahkirle[455], hatta gecelik ile götürdüklerini, hafif de yaralı olduğunu söyledi. Sokaklarda alay alay İngiliz askeri dolaşıyordu. Başımı örttüm, Zeyneb'le beraber ne olduğunu anlamak için sokağa çıktım. Harbiyye Nezâreti'nin meydanında üniformalarıyla büyük küçük rütbeli bütün Nezâret zâbitanı[456] ayakta duruyorlar. İstiklâlimizin bir nevi alemi olan Harbiyye Nezâreti kapısından İngiliz bahriyesi[457] giriyordu. Ne hicap[458] ne zilletle[459] dolu gün. Mutlak ayakta bekleyen bu zâbitler bir gün bu zillet ve hakaretin hesabını sormalıdırlar. Çünkü şimdiye kadar daha küçük şeyler için kaç defa dövüştülerdi.

Bunların arasında tanıdığım var mı, diye bakındım. Uzaktan Haşmet Bey'i görür gibi oldum, fakat kalabalığa girmek kabil değildi. Arkadan, Darülfünun'un önünden geçtim. Direklerarası'na[460] doğru sokaklarda küçük kan izleri vardı. Bir hamala sordum. Gözleri kan içinde, bıyıklarının telleri ayağa kalkmış, etrafına bakınıyordu. Onuncu Fırka'da[461] nöbet bekleyen neferleri İngilizler süngülemişler, içeriye girmiş, yatakta uyuyan mızıkalı neferleri de birer birer yatakta vurmuşlar. Kapıda nöbetçi, İngilizlere "yasak" demiş. Sadece nöbet beklediği yerden sağ iken düşman geçirilmez olduğunu her Türk askeri gibi o da biliyormuş. Ben orada iken tahta tabutlar içinde İstanbul'un ilk istiklâl şehitlerini defnetmeye götürüyorlardı. Yere yatıp kan izlerini öpmek istedim. Öyle azım[462] ve güzel bir şeydi ki... O gün Yusuf Paşa'daki ders verdiğim eve kadar gittim. Sokaklar perişandı. Birçok evlerden İngiliz neferleri girip çıkıyorlardı. Benim ders verdiğim eve bitişik bir evin kapısının üstü delik deşik. Evde yalnız kadın olduğu için kapıyı açmaya korkmuşlar, muhârebe oluyor gibi hücumla, ateşle içeri girmişler. Evde beş altı yalnız genç kız varmış, feci şeyler olmuş. İstanbul da zavallı İzmir'in akıbetine benziyor. Minarelerde mitralyözler[463] var. Sokak içlerinde tahliye ettirmek

istedikleri eski İstanbul evlerinde kadın figanları[464] duydum. Dinledim, korkudan ziyâde isyanla haykırıyorlardı.

O gece Zeyneb'le sabaha kadar oturduk. Bî-çâre[465] kadın hep Anadolu'daki Paşa'nın gelip İstanbul'u kurtaracağını söylüyordu. Kim bilir, belki... Sabahleyin sokak İngiliz üniformalı askerlerle doldu. Karşıdaki eski türbenin içinde ve harap tekkede[466], sokakların kaldırımları altında bomba arıyorlardı. İngiliz azametinin haşmetli[467] silâhlarının, donanmasının korktuğu bu silâhsız ve mağlûb Türk milleti ne korkunç ve büyük milletmiş!

Nihayet bizim eve de geldiler. Çarşaflandım, kapıyı açtım. Bir Ermeni tercüman, bir küme İngiliz askerine tercümanlık ediyor. Ağzı kulaklarına kadar açık, öyle muzaffer[468] sırıtıyor ki, zavallı uşak Ermeni'yi, hatta bize isyan ederken severdim, fakat İngiliz'e uşaklık ederken küçük bir şey!

— İngiliz askeri evinizi istiyor, hemen çıkmalısınız, dedi. Benden korku ve isyan bekledi. Taş gibi idim. Kapıyı açtım, bir şey söylemeden yukarı çıktım, bir bohça yaptım, çıktım, yürüdüm. Kendilerinden daha kibirli olana tahammül edemeyen İngiliz zâbitleri bilmem utandı mı? Biri arkamdan yürüdü. Bozuk bir Fransızca ile daha bazı eşya almama müsaade edeceklerini söyledi, cevap vermedim. Tercüman haykırıyordu:

— Lisan bilmez, cahil karı gitsin, nezakete alışık değildir. Allahım! İngiliz kadınına hakaret etti diye [bir] Hintli'yi İngilizler dört ayak hayvan gibi yerde yürütmüşlerdi. Türk kadının azametini çekemeyenlere, yerde sürdürenlere karşı ordumuz aynı ihtirasla ceza etmeyi istemeyecek mi? Kadınına hakareti, bayrağına hakaret gibi düşünmüyor mu?

Evden çıkınca Gedikpaşa'nın küçük sokaklarına saparak tramvay caddesine çıktım. Küçük bir evin kapısında atılmış bir beşik, kapının

yanında çarşafıyla çocuğu kucağında ayakta duran bir genç kadın vardı. Bilir misin? Bu küçük evden sana çok bahsetmiştim. Bu evde geç zaman ûd[469] sesleri, bazan bir beşik gıcırtısı ile ninni duyardım. Burada genç bir çift oturuyordu. Kadının yanına gittim, konuştum. Yukarıda İngilizce şarkı söylüyorlardı. Bana kocasının genç bir zâbit olduğunu, çete yazılıp gittiğini, kendisinin yalnız olduğunu söyledi. Üsküdar'da bir amcası varmış. Kadına yardım ettim; bir araba buldum, çocuğunun ufak tefek eşyasını topladım; daima ağlıyordu. Çocuk şişman, kırmızı yanaklı bir oğlan, gözleri simsiyah. Böyle iki siyah çocuk gözünün alnında patlayan bir kurşunla nasıl donduğunu hatırladım. Kadını İhsaniye'ye kadar götürdüm. Vapurda el ele oturduk. Boğaziçi'nden İstanbul'a çevrilen toplara baktık. Geç vapurla dönecek, size gelecektim. Halamın hiddetine, istiskaline[470] tahammül etmeye karar verdim. Çünkü tamamen sokakta kalmıştım. Doğancılar Meydanı'ndan inerken Mülâzım[471] Seyfi'yi gördüm. Arkasında düşük sivil bir esvap vardı. Koştu, yanıma geldi, bohçayı elimden aldı. Gözleri ateş gibi bakıyordu.

— Biz İzmir'i almaya size yemin ettikti, bakın İstanbul'u bile kaybediyoruz, dedi.

— Borcunuzu birden ödersiniz, dedim. Sonra konuştum. Dün üniformasıyla bana gelirken sokaklarda Ermeni, Rum çocukları büyüklü küçüklü hücum etmişler, taşlamışlar. Bugün yine İstanbul'a geçecek, bana gelecekmiş. Evi de ücra[472] bir yerde. Beni oraya götürmeyi ve orada karar vermemizi düşünmüş, birçok arkadaşlar geliyor ve Anadolu'ya geçilen yerlerden bir mebde[473] de orası imiş. Ne kadar sevindim, bilsen, onunla beraber gittim. Ben de bizim zavallı millet gibiydim. Tutunacak bir yerim yoktu.

Halam, darılma ama, bizim Pâdişâh'a benziyor. İngiliz'e uşak olmayan herkesten vazgeçmiştir.

Mezarlıklara yakın bir yer. Siyah servilerin gölgesinde sarı tahta bir eve girdik. Kapının ipini yukarıdan makara ile bir el çekti. Toprak bir avlu, tıkır tıkır üzerinden yürünen uzanmış bir tahta. İki odalı, bir sofalı bir ev. Sahibinin, ağzı sakızlı, yüreği elmas gibi parlak, fedakâr bir genç karısı, başörtüsü temiz, iyi bir anası var. Dün geceyi nine ile beraber Seyfi'nin odasının karşısındaki odada geçirdim, nineye bütün İzmir'in derdini ve benim derdimi anlattım. Öyle derin derin ağladı ki karşıdaki evliyaların, ölülerin hepsinin gazabını[474] İngilizlerin üzerine tahrik[475] için sabaha kadar namaz kıldı. Elinde tespih:

— Allahım, sen küffarı[476] hâk-sâr[477] eyle, diye dua ediyordu.

20 Mart

Birinci mektubunu Zeyneb'le gönderdim. Sen hâlâ gelmemişsin. Acaba hasta mısın? Seyfi bugün karşıya geçip tahkik edecek[478]. Fakat Şişli'ye gelmeye cesaret edemiyor.

25 Mart

Senin hasta olduğunu öğrendim. Zeyneb'i size Seyfi göndermiş, kapıdan koymamışlar, çok hastaymışsın. Ne fena günler... Fakat dedikleri gibi tamamen kendini bilmiyorsan, senin için iyi günler demek. Bu ev bana bir teselli yeri. Geceleri Seyfi'nin arkadaşları öteden beriden geliyorlar, haber getiriyorlar. Sokaklar General Wilson'un "ölüm" tehdidi ile doluymuş, karşımızda mezarlığa bitişik kocaman eski bir ev var. Yarısı mezarlık bahçesinde. Gündüz arkasında gecelik entarisi, üstünde kolsuz haydarî[479] bir aba, saçı başı karışık bir adam sebze suluyor. Gece yarısı pencereden bakıyordum. Karşıki kapalı harap evin kapısında birkaç gölge gördüm. Hafif hafif kapıyı vuruyorlardı. Yukarıki cumbadan[480] perişan başıyla gündüz çalışan adam baktı, seslendi. Aralarında bir parola geçti. Kapının ipi çekildi. Gölgeler karanlığa daldılar. Seyfi ile konuştum. Her gece hemen aynı

şey oluyormuş. Buradan Anadolu'ya kaçıyorlarmış. Dün akşam Haşmet Bey'in gelip geçmesi mevzû-i bahsmiş[481]. Pencerede oturdum, bekledim. Yine birkaç gölge geldi geçti. Fakat Haşmet Bey'e benzeyen yoktu. Seyfi'den haber aldım, henüz geçmemiş. Bu sokak artık tehlikeli olmaya başladı. Arada bir köşede ecnebi bir polis başı görünüyor. Seyfi de kaçmak istiyor. Yalnız sen de belki kaçmak istersin diye ben bekliyorum. Senin hastalığın ne kadar uzun sürdü!

1 Nisan

Seyfi ile ve diğer üç kaçacak genç zâbitle dün akşam müzakere ettik[482]. Bursa vapuruyla gidiş serbest olduğunu söylediler. Ah, senden bir haber alsam. Yalnız son günlerde düşündüm; yavaş yavaş seni bu işe sürüklemenin ne derece doğru olduğunu kestiremiyorum. Seyfi beni Adapazarı civarında dolaşan İhsan'ın yanına bırakır. Cemal de İzmir'den Adapazarı'na gelmiş diyorlar. Herhalde ben Anadolu'ya atılınca bir şey yaparım.

Ayşe'nin mektuplarının bu son kısmı beni altüst etti. Ya Ayşe beni bırakır, Anadolu'da kaybolur giderse? Ona uzun bir mektup yazdım. Beni bırakmaması için köpek gibi yalvardım. Hayatta Cemal ve İhsan'ın yaptıkları şeyden, yaşadıkları hayattan ayrı bir şey istemiyordum. Ben de tamamen onlarla beraberdim. Yalnız şimdi hastaydım. Mahpus gibiydim. Bana yerini haber vermesini rica ettim. Evden çıktığım ilk gün kendisine iltihak edecek[483], gideceği yere gidecektim. Hem ne kadar genç olduğunu, mutlak yanında bir erkek kardeş olmadan kanlı bir sergüzeşte atılması doğru olmayacağını anlattım. Mektubum gitti. İki gün sabırsızlıkla bekledim. Cevap yoktu. Seyfi gelmiş, Zeyneb'den mektubu almış, fakat ondan sonra artık uğramamıştı. Kendimi sokak ortasında kalmış bir çocuk gibi bîçâre hissetmeye başladım. Anadolu'dan hayli haberler geliyordu.

Gazeteler çok fena şeyler yazıyorlar. Hepsi doğru mu? İhsan hakikat Adapazarı'nda mı? Nisanın haftasında İstanbul'a kadar araba ile gittim. Ahmed Ağa'yı buldum. Başını salladı. Üsküdar'dan Zeyneb'e gelen giden yoktu. Fakat azabın en büyüğünü bir hafta sonra duydum. Ahmed Ağa bana geldi. Yüzü mazlum[484] ve telâşlı idi. Memleketlisi bir polis ona bazı şeyler söylemiş.

Üsküdar'da bir yerde İzmirli bir kadın İstanbul ile Anadolu arasındaki muhabereye[485] vasıta oluyor, beyannameleri[486] tevzi ediyormuş[487]. Kendisi orada, burada muallimlik ettiği için teşhis edilmiş. Şiddetle aranıyormuş. Ah, bu Ayşe idi! Mustafa Paşa Divanı Harbi[488] mutlak onu da idama, hiç olmazsa beş on seneye mahkûm edecekti. Zaten kadınlar mahkûm edilmişti. Belki Ayşe henüz benim iyileşmemi bekleyerek Anadolu'ya geçmedi. Belki bu işi yapıyor. Allahım onu nerede bulmalı? Mektubunda Seyfi'ye Doğancılar'da tesadüf etmiş olduğunu yazıyor. O hâlde oralardan uzak olmayacak. Fakat Seyfi de aranacağı için, belki sokağa çıkmıyor. Bu kadını ben nasıl bulacaktım?

Sırtımdaki alevden bir gömlek olduğunu en hakikî ma'nâsı ile o günler artık anladım. Her gün Üsküdar'ın o civardaki izbe[489] sokaklarında dolaşıyorum. Loş, üstü çardaklı mahallelerde, mor salkım sarılı çeşme başlarında her siyah çarşaflı kadına beni azarlayıncaya kadar bakıyordum: "İlahi gözün çıksın! Gâvur hafiyyesi[490] misin, nesin?"

Uzun bir ıztırâb haftasının sonunda, geç zaman, ben Üsküdar İskelesi'nden vapura binerken lâmbaların ziyâsı altında Seyfi'nin başında siyah bir kalpak, acele ile çıktığını gördüm. Fırtınada boğulan bir insanın tahlisiye[491] simidine sarılışı gibi Seyfi'nin yakasından yakaladım. Beraber tekrar Üsküdar'a döndüm:

— Öyle yakamı tutma, nazarı dikkati celb edeceksin[492], diyordu.

Fakat bence hiçbir ehemmiyeti haiz değildi[493]. Ayşe'nin daima kaçan eteğinin ucu elimde idi; artık bırakamazdım. Meydanda ikimize de biraz sükûn geldi. Bir çekçek arabasına[494] bindik. Bizim Seyfi'nin evine gittik. Seyfi takip edildiğinden ve Ayşe teşhis edildiğinden artık İstanbul'a Zeyneb'e gidemiyormuş.

Ayşe'yi yer minderi üstünde diz çökmüş, Seyfi'nin annesine kahve pişirir buldum. Elini, ötekiler gibi ben de yaşlar boşanarak öptüm. Ninenin de elini öptüğüm zaman ihtiyar kadınla karşılıklı ağlamıştık. Ayşe'nin yüzü incelmiş, gözleri büyümüştü. O hiç ağlamıyor, o muhitteki insanların en sâkin ve en kavîsi[495] görünüyordu. Artık yegâne yapılacak şey, sürati mümküne[496] ile oradan kaçıp gitmekti. Planımız da şu oldu: Köylülerden bir öküz arabası satın alınacak ve esvap tedarik edilecek; Seyfi ve ben iki köylü, Ayşe de arkasında siyah yeldirme, öküzleri sürecek, Adapazarı'na geçecektik. Samandıra'dan sonra arkadaşlara, teşkilâta dayanabilecektik. Bursa yolundan Ayşe'yi kaçırmak gayri kabildi[497]. Çünkü bütün polislere tarif edilmiş, şiddetle aranıyordu.

2 Teşrîn-i Sânî[498]

Şimdi onun başına attığı siyah astar köylü yeldirmesinin altında, yine yemeni ile çenesi altından bağlanmış küçük başını düşünüyorum. Zümrüt gözleri bazan iki yaşında çocuk gibi korkaktı. Sonra Seyfi ile benim titrediğimiz dakikalar, bu yeşil ziyâlar harikulâde bir alevle yanar, siyah kirpiklerinin arasından en kadir[499] bir erkek iradesiyle bakardı. Yüzü yanmış, altın gibi tunçlaşmıştı. Dudakları her zamandan daha canlı ve daha kırmızı görünüyordu. Ne güzel bir köylü kadını idi. Babasının çiftliğinde öküze, sığıra alışık olması ona, yürüyüşünde, hayvanları kullanışında fevkâlade bir emniyet veriyordu. Yıldızların

altında, güneşin altında, beyâbân[500] içinde, bazan sürülmüş yeşil tarlaların ortasında mütemadiyen gidiyorduk. Köylerde daima açıkta yatıyorduk. Üstü kömürle örtülmüş iki dolu çuval eşyamız vardı. Ayşe'ye arabanın içine otlarla yatak yapıyor, biz sıra ile uyuyor, nöbet bekliyorduk. Bu kadar musibet[501] ve korku içinde bütün dünyada bizden mesut adam olamazdı. Onun küçük yüzünün bazan terlediğini, solduğunu, gözlerinin etrafının simsiyah olduğunu görüyordum. Bazan da bir çocuk gibi kocaman köylü galoşlarını atıyor, berrak sularda, beyaz, uzun ayaklarını yıkıyordu. Kandıra'da üçümüz de öküzlerin yanında durduk, denize son defa baktık. İzmit Koyu iki tarafın yumuşak, zeytunî yeşillikleri ortasında mavi ve mesut kıvrılıp beyaz İstanbul'a gidiyordu. Bunu gözlerimizle takip ederken Seyfi ve ben ağladık. Onun gözleri kuru ve ateşli idi. Ben ilk defa bu memleket ıztırâbları içinde İzmir'den evvel İstanbul'u görüyordum. Gözümüzle küçük, dar denizi selâmladık, öptük, ayrıldık. Bundan sonra İstanbul hasretinin karşısına iki yeşil parlak ziyâ koydum. Artık *Ateşten Gömlek* arkamda, ateşten kamçı Ayşe'nin elinde onun götürdüğü yola gidiyordum. Deniz son beyaz nazlı köpüğü ile kıvrılıp giderken son defa olarak iki siyah kadın gözü düşündüm. Bunlar donuk, bunlar ihtiyar, bunlar yaşlı idi ve bana beddua ediyorlardı.

— Dilerim Allah'tan, için yanmaktan kurtulmasın, dilerim Allah'tan, ömrün açlıktan, hasretten başka bir şey görmesin!

435. 17 Kasım.

436. Ateşle.

437. Tanı koyuyorlardı, bulgularına bakarak hastalığının ne olduğunu belirliyorlardı.

438. Katılınca, eklenince.

439. (Fr.) Grip, paçavra hastalığı.

440. İstencimi.

441. Gümbürtüler.

442. Norveçli tiyatro yazarı Henrik Ibsen'in bir oyunu.

443. Işık halkaları, ağılı.

444. Osmanlı İmparatorluğu'nda iki millet meclisinden, üyeleri, halk tarafından seçilmiş olanı.

445. Güçsüzlüğümden.

446. Mümkün.

447. İşgal şeklinden, işgalin nasıl olduğundan.

448. Can atma, çok isteme.

449. Alışılmamış.

450. Aralıksız.

451. Lanetli, kötü.

452. Kızılay'ı.

453. Doktoru.

454. Talim ve Terbiye Cemiyeti'nde çalışmış ve Milli Kongre'yi kurmuş, Malta'da iki yıl sürgün hayatı yaşamıştır.

455. Aşağılayarak.

456. Subayları.

457. İngiliz Deniz Kuvvetleri'ne bağlı askerler.

458. Utanç.

459. Hor görülme, alçalma.

460. On dokuzuncu yüzyılın önemli eğlence merkezlerinden biri. Şehzadebaşı'ndaydı.

461. Tümende.

462. Ulu, büyük.

463. (Fr.) *Mitrailleuse*. Makineli tüfek.

464. Acı ile bağırmaları, inlemeleri.

465. Çaresiz.

466. Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh.

467. Görkemli.

468. Utkulu, zafer kazanmış.

469. Ut.

470. Soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etmesine.

471. Teğmen.

472. Burada: Tenha.

473. Baş, başlangıç.

474. Öfkesini, kızgınlığını.

475. Kışkırtma.

476. Kâfir'in çoğulu. Tanrı'nın varlığını inkâr eden, zalimler, acımasızlar.

477. Perişan.

478. Soruşturacak.

479. Dervişlerin giydiği, kolsuz, kısa, aba hırka.

480. Eski evlerde pencere hizasında sokağa doğru çıkıntısı olan kafesli bölüm.

481. Söz konusuymuş.

482. Bir konuyu görüşmek, konuşmak.

483. Katılacak.

484. Sessiz ve uysal, boynu bükük.

485. Haberleşmeye.

486. Bildirgeleri.

487. Dağıtıyormuş.

488. Askerî mahkemesi.

489. Sapa.

490. Özel soruşturmalarla edindiği bilgileri ilgililere ileten kimse, dedektif.

491. Kurtarma, can kurtarma.

492. İlgiyi, dikkati çekeceksin.

493. Hiçbir önemi yoktu.

494. Dört tekerlekli el arabasına.

495. Dayanıklısı, güçlüsü.

496. Olası hızla, çabuklukla.

497. Olanaksızdı.

498. 2 Kasım.

499. Güçlü.

500. Çöl. Bu metinde, kır.

501. Ansızın gelen felâket, sıkıntı veren şey.

5
İhtilâl günleri

21 Teşrîn-i Sânî[502]

Geçtiğimiz köylerde hep daha evvel geçenlerin hikâyelerini dinledik, izlerine bastık. Bir alay isyanla, acılıkla dolu İstanbul mültecisi[503] kadın, erkek buralardan gelip geçmişlerdi. Yollar çok garipti. Bazan bir palaskalı[504] asker, fişek kemerli, başı Laz başlıklı insanlar birer ikişer sırtların üstünde görünüp kayboluyorlardı. Bazan bütün bir İstanbul kafilesi uzaktan gelip, geçiyordu. İpten dizginli tahta semerler üzerinde nefer esvaplı zâbitler, paltolu siviller görüyorduk. Biz kimse ile konuşmuyorduk. Köylerde mütereddit bir sükût vardı. Anadolu'dan isyan haberleri geliyor, İngilizlerin Halifesi[505] ile milletin asi çocuklarının dövüştükleri söyleniyordu. Biz ancak üçüncü gün onlara tesadüf ettik ve bu yeni ihtilâl örneğini görebildik. Hepsinin boğazından beline kadar fişekleri var, kuşaklarında tabanca ve bıçak asılı. Hepsi ayaklarının altında zemberek varmış gibi yere dokunur dokunmaz ayakları sıçrıyor, tüfenglerini[506] bazan omuzlarında, bazan başlarında sallayarak gidiyorlar. Hepsinin gözleri ateşli, fakat geldikleri sınıflar ayrı idi. Bunlar arasında Rumeli dağlarında Bulgar eşkıyasıyla senelerce vuruşmuş, pişmiş; çetelerle, zâbit üniformasını ihtilâl kisvesine[507] çevirmiş İstanbul gençleri vardı. Bunlara ilk temas Ayşe'ye zayıf bir yadırgamak hissi verdi. Sonra çarçabuk alıştı. Bunlarla ilk temasımızda Ayşe'nin, Binbaşı Cemal'in kardeşi olduğunu, İngilizlerden kaçtığını söylemek mecburiyetinde kaldık. O köylü esvabıyla fazla genç, fazla cazipti. Fakat onun feci hikâyesini hangisi dinlese gözünde ihtilâlin en

hakikî ateşi yanıyor, Ayşe İzmir mücadelesinin mukaddes bir alâmeti oluyordu. Köylüler bütün bu gayri vâzıh[508] vaziyet ortasında tarlalarında ürkek ördekler gibi çalışıyorlar ve uzak karaltılardan kaçıyorlardı. Nihayet Adapazarı'na bir konak[509] kalmıştı. Kandıra köylerinin birinde asıl bizimkiler, Anadolu hayatımızın arkadaşları göründü.

Sabah horozlar öterken köyden çıkmıştık. Karşıki sarı sırtlar ve eteklerindeki çimenli yeşil tarlalar, kızıl bulutların altında eflâtun bir gölge içinde idiler. Dağdan sekiz atlı, Karadeniz'in siyah esvaplarıyla doludizgin bize doğru geldiler. Öndeki, başında kalpağını muhafaza eden genç ve küçük bir zâbitti. Evvelâ bizi geçiyorlardı. Sonra durdular:

— Merhaba!

— Merhaba!

Ayşe'nin yeşil gözleri gülüyordu. Hepsi etrafını aldılar. Zâbitin küçük, uzun ve pembe bir yüzü var. Yanaklarında, çenesinde birer çukur, dişleri bembeyaz, en bariz[510] Trabzon şivesiyle konuşuyordu. İstanbul'dan kaçan iki erkekle bir kadının bu yollardan geçip geçmediğini sordular. Kadının adı Ayşe imiş. Ayşe yollarda bir çocuk gibi gençleşen yüzüyle onların kalbine güldü:

— Ayşe benim, arkadaşlar, dedi.

Onun muntazam şehir şivesi hepsini şaşırttı. Birer birer dindar bir huşû[511] ile yanmış elini öptüler ve başlarına koydular. Bunlar Geyve'de çarpışan İhsan'ın maiyetinden küçük bir müfreze[512] idi. Bizi almaya gelmişlerdi. Şimdi yapılacak ilk iş öküz arabasını bırakmak, üçümüze de birer at ve eşyamıza birer mekkâre[513] tedarik etmekti. Bundan sonra Adapazarı'na kadar süren üç günlük seyahat en canlı günler oldu. Çerkes köyleri etrafında Türk, Çerkes, Rum, hatta Ermeni bir hayli eşkıya Halife ordusuna iltihak etmiş, bizim

kuvvetlerle yer yer vuruşuyorlardı. İki tarafı meyilli sırtlarla yükselen bir nevi dere içinden geçiyorduk. Ayşe herhangi bir köylü kadını gibi hayvanına oturmuş, Ahmed Rıfkı'nın siyah Laz esvaplı maiyeti arasında konuşa konuşa gidiyordu. Hayli derin bir su geçmek üzere idik. Karşıda çalı yığınları ve söğütlerin toplandığı bir nevi batak ve sazlık vardı. Hayvanları suya salmadan kulağımın dibinden bir şey vızladı, bir tüfeng tarrâkası duydum. Göz kırpıp açmaya vakit kalmadan Ahmed Rıfkı'nın arkadaşları hayvanlarından atlamışlar, biraz gerideki küçük kayaların arkasında vaziyet almışlardı. Ayşe'yi Ahmed Rıfkı âdeta atından kapmış, yanlarına götürmüştü. Hepimiz yere uzanmış, taşın arkasına tahassun[514] etmiştik. Onlar dizlerinin üstünde tüfengleri karşıki sazlığa çevrilmiş, bekliyorlardı. Karşıki sazlıkların arkasından bir tüfeğin ucu görünüyordu. Kısık bir ses haykırdı:

— Yere yatın, tüfengleri beriye atın!

Ahmed Rıfkı'nın daha yüksek, fakat billûr gibi genç sesi sövdü:

— Pez…nkler, gelin de alın bakalım!

Karşıdaki kısık ses bir perde daha yüksek, sövdü. Ahmed Rıfkı ile aralarında bir sövme düellosu başlamıştı. Nihayet bağırdı:

— Defolun köpekler, derinizi yüzeceğim!

Hakikat ateş başladı. Kurşunlar vız vız iki taraftan uçuyordu. Sövüşme daha yüksekti. Hepsinin arasında Ahmed Rıfkı:

— Ayşe Hanım, başını kaldırma ha, diye bağırıyordu. Nihayet karşı tarafın, sazlar arasında yüzükoyun sıvıştığını görüyorduk. Bunu gören genç çeteler hep birden büyük bir sayha[515] ile koşuyorlardı. Birkaç yaylım ateşten sonra döndüler. Karşıdan bir tek kişi bîruh[516] sazlar arasında kalmıştı, bizim arkadaşlardan birinin bacağından bir kurşun geçti. Ayşe hemen kendi yükünü açtırdı; tentürdiyot, pamuk ve sargı çıkardı. Yarayı sardı. Tekrar hepsinin gözlerinde ibadete benzer bir muhabbetle etrafına toplandılar. Sonra hastayı bindirdik; yavaş yavaş ilerledik. Avlunun yanından geçerken herkes Ayşe'nin yüzüne

bakıyordu. Fakat o sararmamıştı bile ve bunu Ahmed Rıfkı Müfrezesi hiç unutmadı. Her köyden geçtiğimiz zaman birkaçı köye gidiyor, cebinde yumurta, peynir ne bulursa Ayşe'ye getiriyorlardı. Sonra hepsi birden tabakasını çıkarıp tütün ikram ediyorlardı. Ayşe hepsine bakıyor, hatırları kalmasın diye gözlerini kapıyor, elini uzatıyor, birini alıyordu.

Ayşe'ye tabakasından tütün verenin yüzü nişan almış bir adam gururuyla etrafına bakınıyordu. Hepsi çok basit, hepsi iyi çocuklardı. En kanlı vakayii[517] en tabiî bir şeymiş gibi anlatıyor, en tahammülsûz[518] felâketleri sabûr[519] ve metin genç omuzlarında taşıyorlardı. İsyanlarının felsefesi meşru[520] ve açıktı. Memleketlerine hakları olmayarak, mütareke[521] diye aldatarak birtakım yabancılar sokulmuşlar, soyuyorlardı. Harp malzemesini tedarik[522] ne kadar müşkül ve uzun olursa olsun, mukavemet[523] için, karşıdakine zarar vermek için ne yapılmak lâzım gelirse, ne pahasına olursa olsun gülerek yapıyorlardı. Ayşe bunların ruhlarının iyi tarafını herkesten iyi anlamıştı. Onun için İzmir'in dağlarında büyüyen müstakil[524] ruhu, istiklâl askerlerini, oldukları gibi faziletleriyle[525], hatalarıyla beraber seviyordu.

Ahmed Rıfkı, bu Anadolu yollarında gördüğüm en güzel, en billûr yürekli çocuk. O da genç gözlerini kapayıncaya kadar Ayşe'nin en hakikî İzmir askerlerindendi. Şimdi atları yan yana saatlerce koşarak gittiklerini görüyorum. Onda Ayşe'ye hürmetle, perestişle[526], himaye ile karışık bir alâka uyanmıştı. Ayşe onu son dakikasına kadar büyük bir kardeş, belki genç bir ana rikkatiyle[527] ve düşkünlüğü ile sevdi.

Adapazarı'na çok geç bir akşam yaklaştık. Adapazarı'nda günle değil saatle değişen bir ihtilâl vaziyeti vardı. Adapazarı, Arnavut çetelerinin, Çerkeslerin, Abazaların, Türklerin, her iki tarafa mensupların, ikide birde isyan eden köylülerin saatten saate

dövüştükleri, hâkim oldukları, bıraktıkları bir sahne[528] olmuştu. Ahmed Rıfkı gülerek:

— En fenası baltalarıyla gelen köylüler, diyordu, bir balta indi mi, kafa tuz buz oluyor. Şimdi daha o kadar azmadılar; iki tarafa da zaman zaman kızıp bir balta sallıyorlar; fakat sahiden kızarlarsa berbattır. Bakalım Bolu, Düzce ne olacak? Adapazarı henüz pusuya yatmış, geleni gideni pusuya düşürüyor.

Geç zaman, Adapazarı'na bir saat kala bir kahveye geldik ve şehre yaya bir arkadaş gönderdik. Burası karanlık, mustatil[529], küf kokulu, altı toprak bir kahvehane idi. Aydınlık yapmak için çevik, siyah gölgeler odun yığdılar, ocağı parlattılar. Çok yorulmuşlardı; galiba bir köşede aynı şişeden beyaz bir şey içiyorlardı. Ayşe derin gözleriyle ilk defa bunların yaptığını görmemezliğe geliyordu. Seyfi şikâyet etti, bana:

— Mukavemet bunlarla olmaz. Yalnız ordu ile olur, diyordu.

— Üç jandarma görseler hepsi dağılır.

Bunu, bunların arasında eskiden asker iken İstanbul'dan kaçmış ve iltihak etmiş iri bir Anadolu çavuşu söylüyordu.

Hepsi sarardı ve rencide olmuş[530] ruhlarıyla baktılar, Ayşe olmasa Çavuş'un ve Seyfi'nin vaziyeti çok iyi olmazdı, zannederim. Fakat ikisinin de öyle gayri şuurî[531] bir söyleyişi vardı ki, bana bunu iki sene kadar değil, henüz sahnede görünmeyen Türk Ordusu'nun neferi, zâbiti söylüyor gibi geldi. Ayşe'nin ağır sesi yükseldi:

— Bunlar ordu değil mi? Bugün bunlara dokunan jandarma İngiliz ve Yunan'dan başka ne olabilir? Bunlar hepsi istiklâlin, İzmir'in askeri, hepsi milletin ilk ordusu!

Ateşin gölgesinde köylü yemenisi altında yeşil gözleri çocuk gibi genç ve canlı idi. Birdenbire siyah gölgeler onun etrafına münkat[532] ve minnettar[533] toplandılar. Ah, sevgili ve ateşli İzmir! Seni Ayşe'de mi

görüp ateşe gidiyoruz; yoksa Ayşe senin kızın olduğu için mi bizi yeşil İzmir'e kızıl kanlarımızı akıtarak sürüklüyor? Yine itina ile yan peykelerin[534] üstüne Ayşe'nin battaniyesini yaydık. Yine itina ile önüne haşlanmış yumurtasını, peynirini koyduk. O bağdaş kurmuş, bir çocuk ciddiyeti ile yiyor, toprağın üstünde siyahlı gölgeler çepçevre karşısında oturuyorlar. Ahmed Rıfkı küçük bir iskemleye onun önüne oturmuş, arada bir başını kaldırıp arkasına bakıyor ve konuşuyor. Ayşe hiç o eski, sessiz ıztırâb heykeli değil. O kadar alevle, gençlikle, dünyaya sığmayan bir kudretle yaşıyor ki... Alevlerin en parlak bir dakikasında idi. Sekiz maden tabakayı, sekiz siyah kol ona uzatmış bekliyor, Ahmed Rıfkı başını peykeye dayamış, pembe yüzünün üç küçük çukuru ile tebessüm ediyor.

Kapı açıldı, bir mahmuz[535] şıkırtısı var, başımızı hep birden çevirdik, gelen de, gördüğü tablo karşısında, elinde kamçısı, durmuş bize bakıyor. İhsan, genç Binbaşı, iki süvarisi ile toz içinde yanmış, yavuzlaşmış, nazik yüzü tamamen hakikatin, korkunç mukavemetin tunç kalıbını almış.

— İhsan Bey, İhsan Bey!

Bütün siyah gölgeler pire gibi sıçradılar, o, heyecan içinde atıldı. Ayşe'nin iki yanmış elini birer birer, rıhtımda gördüğüm o dinî bir merasim huşû ile öptü, başına koydu. Sonra, cüz'î[536] münakaşadan sonra Adapazarı'na sokulmadan Ayşe'yi Doğançay'a yakın hazırlanmış bir eve götürmeye karar verdik. İhsan'ın kuvvetlerinin yanında şimdilik Ayşe, hastabakıcı sıfatıyla kalacaktı. Köyde üç beş yataklı bir de hastahane hazırlamışlardı.

Adapazarı'na uğramadan Ayşe'yi muhafaza altına alıp götürmek var. İhsan, Ayşe ile benim alelâde birer yolcu gibi bu kıyafetimizle geçip gitmemizi terviç etti[537]. Ahmed Rıfkı ve sekiz arkadaşı Ayşe'yi kendileri geçirmek ve icap ederse dövüşmek istiyorlardı. Genç yüzü tebessüm içinde:

— Bu sefer hepimiz yaralanırız İhsan Bey, Hemşire Ayşe yaramızı saracak, diyordu.

İhsan'ın yüzü karardı ve Ayşe'ye baktı. O da mutlak kalabalıkla, İhsan'ın, Ahmed Rıfkı'nın kuvvetleriyle beraber geçmek istiyordu. İhsan'ın, Ahmed Rıfkı'ya ve sekiz arkadaşına bakışından anladım ki, Ayşe orada olmasa itaat meselesinde hiç şakası olmayan bir reistir. Fakat sesini çıkarmadı, bana:

— Sen Peyami, bir ağabey sıfatıyla son sözünü söyle, dedi.

O zaman Ayşe döndü. Mütemadiyen tazelenen alevlerin kesif isini, kahvenin karanlık ka'rine[538] sindiren meş'alenin ziyâsında, kaşlarının arasında derin ve çatkın bir çizgi ile baktı. O iki zümrüt göz simsiyahtı. Hakiki kadınla iptidâî[539] hilkatler[540] arasında çok sıkı bir alâka var. Bunlar, tahsilleri ne olursa olsun kuvvetin, heyecanın ve arzın[541] çocuğudurlar.

— Ben sizin kuvvetlerin hastabakıcısı değil miyim? Tehlikeli yerlerde mutlak sizinle beraber olmam lâzım değil mi? Siz hemen hareket saatinizi kararlaştırınız.

Karanlıktan istifade ederek yürüyüşe geçmeye, Adapazarı'nı arkada bırakmaya karar verdiler. Meşaleleri çıkarmadan, sessiz hayvanlara bindik. Ayşe artık benim elimden çıkıyordu. O, Ahmed Rıfkı'nın ve İhsan'ın himayesine geçmişti. Öndeki iki yüz adım mesafede iki süvari tehlike hissederlerse ateş etmek üzere gidiyorlar. Ayşe, Ahmed Rıfkı ile Seyfi'nin arasında ben İhsan'la onların arkasındayım. Adapazarı'nın batak çayırlarını, oraya buraya serpilmiş münasebetsiz söğütlerini ne iyi hatırlıyorum. Fakat bunların hepsinden fazla İhsan'ı, yanımda, kalbini karanlıkta o kadar şiddetle hissettiğim zavallı İhsan'ı hatırlıyorum. Öyle derin bir ıztırâb kasırgası içinde, öyle münkat bir esir sıfatıyla sesini çıkarmamaya azmetmiş bir adam ki... O önündeki iki gölgeye karanlığı delen gözleriyle bakıyor, arada hafif bir sesle konuşan Ahmed Rıfkı'nın atına Ayşe eğilip bir şey söylediğini gördüğü

zaman ceketinin karanlıkta kabardığını görecek kadar kalbi attığını hissediyorum.

Ne kadar zaman karanlıkta, rutubette sessiz ve kemiklerimiz titreyerek gittik. Her su geçtiğimiz zaman İhsan atını sürüyor, Ayşe'nin hayvanını yedeğe alıyor, karanlığa taş atılmış, karanlık etrafa sıçrıyor gibi, atların suda çıkardığı şıpırtıyı duyuyorum.

İlk ziyâ karanlığı dağıtmaya ve önümüzde eşkâl[542] seçilmeye başladığı zaman, İhsan da ben de en evvel dilber köylünün siyah yeldirmesini, pembe yemenisini gördük. Ayaklarını sallayarak hayvanının üstünde sessizce gidiyor, sabahı seyrediyordu. Hafif bir boğaza benzeyen iki tarafı ağaçlıklı bir yoldan gidiyorduk. İhsan'ın yüzü kansız ve muztaribdi. Bana yavaşça dedi ki:

— Ayşe Hanım bana korku nedir öğretti, bu boğaz hayli uğursuz bir boğazdır. Çok dikkat lâzım.

Sonra emir verdi. Ahmed Rıfkı önde, kendi arkada ve bütün kuvvet Ayşe'nin hayvanının etrafında idi. Herhalde pusudan atılabilecek kurşunlar Ayşe'ye değmeden etrafındaki siyah gölgelere dokunacaktı.

Öğleüstü köye yaklaştık. Önü ağaçlıklı, yolları tozlu bir köydü. Birkaç kadın köyün menfezlerinde[543] durdular. Elleriyle gözlerini siper ederek bize baktılar. Biz hayli uzaktık, birdenbire geriye koşmaya başladılar. Ne oldu bilmiyorum, köyde birdenbire bir panik havası esti, evlerden çocuklar, kadınlar fırlıyor, uçuyor, koşuyor; kazlar, tavuklar kanatlarını çırparak kaçışıyor, bağırışıyor; köpekler, bu çocuk, kadın girdâbı[544] köyün etrafında müthiş bir süratle dönüyordu. İhsan dörtnal gitti, haykırdı:

— Binbaşı İhsan Kuvvetleri, korkmayın!

Şimdi köy halkı yeldirmeleri uçarak İhsan'a doğru koşuyorlar. Yalın ayak genç kızlar atının dizginini yakalamış, kimi mahmuzuna dayanmış, yüzlerini ona emniyetle, muhabbetle çevirmişler, tehlikesiz

ve dost, hepsi bir ağızdan konuşuyor. Yalnız "panik"in bittiğini anlamayan iki şaşkın tavuk hâlâ kanatlarını çırparak toz kaldırıyorlar. İhsan hayvanından atladı, hayvanı yürüyor, arkasında genç, ihtiyar, kadın, çocuk geliyor. Onun adamlarından bir ikisi zaten siyah yeldirmeler arasına dalmaya gitti; o köyün adamlarından olacaklar. Köy bizim kuvveti benimsemiş, kendisinin addetmiş[545] olacak, yalnız yabancı bir kuvvet zannıyla zihinleri perişan olmuş, çünkü Halife kuvvetlerinin eline düşse köy herhalde hâk ile yeksan olacak[546].

İhsan'ın dirseğinden ayrılmayan genç, kırmızı şalvarlı, uzun baş örtülü, derin yeşil gözlü bir köylü kızı var ki nazarı dikkatimi celb ediyor. Bütün köy kadınları Ayşe'nin etrafını aldıkları, onun boynuna sarıldıkları zaman o, İhsan'ın atını tutan çocuğun yanında dalgın dalgın duruyor. İhsan bağırıyor:

— Kezban, sen neden orada duruyorsun? Gel, Hemşire Ayşe'nin elini öp!

O İhsan'ın sesiyle hemen geliyor, Ayşe'nin nazarından bu sahne kaçtı mı bilmiyorum; o da sâkin, fakat köylü kadınların gösterdiği muhabbetten müteessir[547] görünüyor, herhalde Kezban'ın iki kırmızı hışır[548] yanaklarından bir büyük kardeş gibi öptüğünü gördüm.

23 Teşrîn-i Sânî[549]

Bugün dışarıda müthiş bir soğuk var, mevcut olmayan ayaklarım donuyor gibi, parmaklarımın ucu bir türlü ısınmıyor; Salim'e ellerimi, kollarımı ovduruyorum. Taşların üstünde silinmiş yerler donmuş, o kadar sıcaklığa ve yakın bir insana tahassürüm[550] var ki... Son notlarımı okumaya çalıştım. Evvelâ bir şey anlamadım, fakat yavaş yavaş içimde ılık bir hatıra uyandı. Doğançay'daki Sarılar Köyü'nü düşünüyorum. Yanından berrak sular geçen tozlu yolları, önünde yeşil söğütlerin arkasında hastahane yapılan beyaz sıvalı küçük terasalı evi

hatırlıyorum. Ne sıcak ve ne heyecanlı günlerdi. İhtilâlin, kanın, ıstırabın ortasında bana hep o ev, terasında sabahları kolları sıvalı, beyaz gömlekli, siyah baş örtülü kadınla güldü. Her sabah Ayşe'nin yaşadığı bu eve giderdim. Seyfi, İhsan'ın kuvvetlerine iltihak etmişti. Biz Ahmed Rıfkı'nın adamları ile köyde oturuyorduk. Evin etrafında kırmızı şalvarlı, rengi belirsiz uzun yazma örtüsüyle her vakit Kezban'ı görüyorum. Orada ağaçların arkasında gözü dalar beklerdi. Ben kimi beklediğini biliyorum. Fakat beyaz gömlekli kadın da biliyor mu? Oraya herhangi saat İhsan'ın gelmesinin ihtimali vardır. Fakat bunu Ayşe'den iyi Kezban biliyor. Ayşe kolları sıvalı girer, çıkar, ağaçlar arasından gelip, giden beli fişekli, arkaları tüfengli dolaşanlara ya ilâç ya da akıl vermekle meşguldür. Artık her şeylerini gelip ona soruyorlar, dertlerini ona anlatıyorlar. Bunlar arasında Ahmed Rıfkı mutlaka her akşamüstü atını söğütlere bağlar, ona gelir. Neşeli, genç sesiyle haykırır:

— Hemşire Ayşe!

Ayşe terasta, tahtadan iskemlesinde gözleri yeşilliklerde dinlenir. Bazan siyah atının üstünde İhsan'ın gölgesi ağaçlar arasından uçar, terasın altına gölge gibi yapışık duran Kezban bunu hepimizden evvel görür.

— İhsan Bey geliyor...

İhsan girerken daima müteheyyic[551] ve gözleri terastadır. Bununla beraber kapıdaki yeşil genç gözlere de bakar:

— Nasılsın Kezban? Senin yeni buzağı nasıl gidiyor, bakayım?

Ve her zaman Letafet Apartımanı'nda İngilizlerin öldürdüğü bir çavuşun kızı olan öksüz Kezban hakkında bize ma'lûmat verir. Zavallı İhsan, mesut olduğu kadar muztarib, *Ateşten Gömlek* taşıyanlar sıcağın ısıttığı kadar yaktığını da bilirler. Burada Ayşe ile en çok meşgul Ahmed Rıfkı, İhsan ile en çok meşgul Kezban'dır. Mutlaka İhsan'a biraz taze süt, yoğurt, yahut koynunda, baş örtüsünün ucunda yemiş

getirir ve yedirmek için ısrar eder. Zavallı çocuğun içi içine sığmaz; İhsan'ın gideceği ana kadar, kendisinin "Allahaısmarladık" diyeceği dakikaya kadar hastahanenin etrafında heyulâ[552] gibi dolaşır. Hep İhsan, Ayşe'ye Kezban'ı alıp hastahanede yetiştirmesini tavsiye ediyor, Ayşe de her zaman müphem[553] bir cevap veriyor. Ben Kezban'ın, Ayşe'ye yanaşmadığını, bârid, hatta hırçın mukabele ettiğini, ona karşı âdeta gayzla[554] dolu olduğunu biliyorum. Bunu Ayşe de biliyor, fakat bildiğini belli etmiyor. Diğer taraftan İhsan'ın, Ahmed Rıfkı'ya karşı artan ve katılaşan bir kini var. Onun sebebini de yalnız ben anlıyorum. Ahmed Rıfkı bunu anlamıyor; o kadar iyi, o kadar berrak bir ruhu var ki... Köylüler onun cinnet derecesine varan namuskârlığından, fedakârlığından bahsederler, bütün sıkıntısına rağmen, şahsı için para vermeden köylüden bir şey almamıştır. Zavallının parası da hiçbir zaman yoktur.

Günler, gittikçe artan bir ihtilâl havasıyla ilerliyor. Köyün yakınlarına kadar gelen ihtilâl ve mukâbil[555] ihtilâlin boğuşmasını duyuyoruz. Ahmed Rıfkı bazı günler, hatta geceleri bile köye gelemiyor. İhsan yalnız çavuşu ile Ayşe'nin hatırını sorduruyor. Hastahaneye beş tane yaralı geldi. Ben de bazan Ayşe'ye yardım ediyorum.

Ayşe bütün işlerine rağmen İhsan'ı ve Ahmed Rıfkı'yı şiddetle merak ediyor ve nihayet zihnime çivi gibi saplanmış olan gün geliyor.

Yine bir akşam, ben söğütlerin arasından gelen İhsan'a doğru gidiyordum. O hayvanını adamlarına vermiş bize geliyor. Yüzü çok ciddî, fakat sâkin, gözleri Ayşe'yi hasretle, zebun[556] bir iştiyakla[557] arıyor. Orada birkaç gündür kendisini bekleye bekleye yanakları solan Kezban'a bile bugün selâm vermiyor.

— Ayşe Hanım, beni affediniz, sizi ziyâret edemedim. Çok işlerim var ve sizi de Eskişehir'e göndermeyi düşünüyoruz.

— Niçin? Beni tehlike var diye mi gönderiyorsunuz?

— Cemal Eskişehir'de...

Ayşe cümlenin arkasını dinlemeden terastan indi ve söğütlere doğru koştu. Orada Ahmed Rıfkı'nın adamlarından biriyle konuşuyor, sonra İhsan'ın adamlarının gezdirdiği ata atlıyor, gelen adamla süratle gidiyorlar. İhsan'la ben nasıl koştuk ve nasıl yetiştik? O bir şey söylemiyor, kaşları çatık, dudakları kısık:

— Ne var, Ayşe Hanım?

Yanında giden adam bir nevi kuru hıçkırıkla cevap veriyor:

— Bizim kaptan vuruldu.

İhsan'ın kalbinin kininden hemen nâdim[558] olduğunu, belki de Ayşe'yi yüzünde bu ıztırâbla koşturan felâketi kıskandığını hissediyorum ve hepimiz mütemadiyen uçarak gidiyoruz.

Nihayet onu tozlu yol üstünde bir ağacın altında uzanmış bulduk. Çenesini, yanaklarının çukurlarıyla hâlâ genç yüzü mütebessim, kalbini delen bir kurşunla yatıyor. Hepimiz ona koşuyoruz. En evvel Ayşe yetişiyor, bir çocuk gibi onu kaldırıyor:

— Rıfkı Bey, Rıfkı Bey!

Göğsünü çözüyor, açıyor. Allahım o manzarayı hiç unutmayacağım. Ceketinin altında gömlek yok, ucu yırtık bir yün kuşak pantolonunu tutuyor. Beyaz ince vücudu solundaki kırmızı ölüm yarasıyla nasıl garip görünüyor.

Ona söğüt dallarından bir sedye yaptık. Onu Ayşe ile beraber büyük bir dikkatle söğüt dallarının üstüne yatırdık, yanında hepimiz ağlayarak yürüyoruz.

Bütün gece terasta yatan ölünün etrafında Ayşe dolaştı. Artık kuvvetlerimiz o sırada yardım almadan uzun müddet kalamazdı. İhsan, Ayşe ile beni hemen götürmeye karar verdi. Ayşe asi ve kat'î[559] idi. Ahmed Rıfkı'yı gömmeden gitmeyeceğini söyledi. İhsan, Ahmed Rıfkı'nın adamları ve kendi iki süvarisi ile bir baskın ihtimaline karşı

sabaha kadar nöbet bekledi. Sabahleyin köyün imamıyla küçük cemaat onu mezarlığa götürürken Ayşe söğütlerin altında bir çocuk gibi hıçkırıyordu. Bu ıssız Anadolu mezarlıklarında ne kadar sevgili bıraktık, geçtik...

Mezarlıktan döndüğümüz zaman hareket hazırlığı yaptık. Hastalar doktora bırakılıyor, fazla araba ile arkamızdan hemen nakilleri için emir veriliyordu.

Ayşe gözleri ağlamaktan kırmızı ve şiş olarak köyden hareket etti. Umum[560] köyde bir telâş ve korku vardı. Ayşe'nin boynuna kadınlar tekrar sarıldılar ve ağladılar. Ayşe'ye bir yaylı[561] bulmuş, içini hazırlamıştık. Nihayet vedalar bitti, söğütleri bıraktık. Tozlu ve uzun yolda hayli ilerledik. İhsan da, ben de Ayşe'nin kederi dağılmayan yüzüyle alâkadardık; ikide birde ikimiz de eğiliyor, ye's içinde, başı önünde giden kapanık gözlü yüze endişe ile bakıyorduk. İhsan, Ayşe'nin yüzünden başka her şeyi, hatta zavallı genç ölüyü, hatta ihtilâlin çok vuzuhsuz[562] ve karışık tehlikesini unutmuş gibiydi. Bilmiyorum, ne kadar gittik. Arkadan ince bir kadın sesi haykırdı.

Döndük, yalın ayak genç bir köylü kız, ağlayarak, ellerini sallayarak bize doğru koşuyordu. Ben hemen anladım, fakat İhsan, ancak çocuk yanımıza geldiği zaman, hatta kendi atının başını yakaladığı zaman anladı.

— Babamı gâvurlar öldürdüler, anam yok, dedem yok, beni nerelere bırakıyorsunuz, diyor ve mütemadiyen ağlıyordu. İhsan biraz rikkatle, fakat çok canı sıkılmış bir tavırla Kezban'ı geri çevirmek için iknaya[563] çalışıyordu. İlk defa o gün, Ayşe bizi gördü ve alâkadar gözlerle bu sahneyi takip etti. Kezban kani olmuyordu[564].

— Gitmicam, gitmicam! Tüfeng atamam mı, elin şehrinden karılar gelir de ben gelip bir iş tutamam mı, diyordu.

Hakikat yeşil gözleri öyle genç bir ihtirasla[565] tutuşuyordu ki, bu küçük mahlûkun herhangi bir ihtilâlci gibi dövüşebileceğine kaniydim. İhsan onu sonra gelip alacaklarını, şimdi dönmesini tavsiye ettikçe o, coşuyor ve haykırıyordu:

— Amanın anam, içim yanıyo, ben galaman, ben galaman.

Ayşe bu genç ıztırâbdan müteessir miydi, bilmiyorum; arabadan atladı geldi, başını okşamak, teskin etmek[566] istedi. Kezban'ın gözlerindeki ateş bütün bütün tutuştu; onu, nefretle, şiddetle itti. Şimdi Ayşe arabadan inince yere atlayan İhsan'ın kolunu yakalamış, gözleri gözlerinde yalvarıyordu:

— Beni de al, sen nereye varırsan ben de varırım. Her işini idem, guzum, guzum, ben bu şehir garısı gibi, hastaya da baharım... diye başlayan uzun nutkunda İhsan'ın eğilmeyen soğuk inadıyla birdenbire meyus[567] tozlara çömeldi. Başı ellerinde sarsıla sarsıla ağlıyordu, herkes garip bir sarsıntı ile zavallı çocuğa bakıyor ve ne diyeceğini bilmiyorlardı. Hatta gençlerden biri:

— Beraber alsak olmaz mı efendim, diyecek oldu. O zaman İhsan en ağır, en dürüst sesiyle birdenbire emreden, hükmeden bir reis, bir erkek oldu:

— Bana akıl öğretmeyiniz, bu çocuğu bu hâlde nereye götürürsünüz? Sen de, Kezban, kalk bakayım, haydi kalk, şimdi yürü, geri dön, ben yapacağımı bilirim.

Kezban, İhsan'ın sesiyle kalktı, yaşlı gözleriyle ona sinmiş bir çocuk gibi baktı. Evvelâ bir şey söylemek istiyordu; sonra karşısında hâlâ sert ve âmir[568] duran erkek nazarları altında eridi. Sesi ve kalbi kırılmış, fakat hâlâ ağlayarak döndü, köyün yolunu tuttu.

İhsan:

— Herkes hayvana, diye emir verdikten sonra elini uzattı, Ayşe'yi arabaya bindirdi. Arabanın basamağının başında bir an durduklarını, birbirlerinin gözlerine baktıklarını zannediyorum. Kezban'ın yaşları

bana da çok dokunmuştu; tozlu yolda yalnız metrûk[569], kalbi kırılmış dönen çocuğun ye'si bana da sirayet etmişti[570].

Ayşe'nin biraz acı tahayyül ettiğim[571] sesiyle:

— İhsan Bey, bu zavallı çocuğu niçin almadınız, dediğini duydum.

— Bu kadar genç bir çocuğu nasıl bizim kuvvetlerin arasına alırım. Ötede beride muharip[572] kadınlar var ama, hiçbiri bu kadar genç değil. Siz isteseydiniz onu Eskişehir'e götürebilirdiniz.

— Fakat Kezban beni istemiyordu ki...

— İnsana istediğini verdiklerini nerede gördünüz?

Bu bir his düellosu mu? Yoksa iki kalbin çekişmesi mi? Yeşil gözlü kadınların, İzmir'in kızı da olsalar, hemşire de olsalar, yine zehirli hançerle dolu, yine insanın yüreğinde daim ateş yakan alev gibi kızıl dudakları, kalbi ısıran fil dişi gibi dişleri oluyor. Ayşe'nin kızıl dudakları o gün zalim[573] bir hatla açıldı, beyaz dişleri merhametsiz ve hissiz acı bir istihza ile İhsan'a güldü.

Geyve'de Ayşe ile İhsan'ın evine misafir olduk, burası iki odalı bir köy evi idi. İhsan, kendi odasını derhal tahliye etmiş[574], Ayşe'ye tahsis ettirmiş[575], kendisi de benimle karşısındaki odaya çekilmişti. Ayşe odasında temizlenir ve değişirken İhsan'la karşıdaki odada biz konuşuyorduk.

İhsan, Ayşe'nin ertesi akşam Lefke'den hareket edecek trenle Eskişehir'e gitmesi lâzım olduğunu ve Cemal'den de Ayşe'yi isteyen bir mektup aldığını söylüyordu. Geyve merkez olarak, etraf hakikî bir ihtilâl cehennemi içinde idi. Arnavutköy'ü Rumları isyan etmiş, aşağıda Bolu kıyamı[576] Geyve kapılarına kadar uzanıyordu. İhsan, Ayşe'nin selâmeti[577] için hem bir çocuk gibi titriyor, hem de ondan ayrılmak varlığını ikiye bölüyordu. İlk defa olarak İhsan'ın yüzünde

endişe hatlarını bu kadar derin gördüm, onun sâkin zevahiri[578] altında sakladığı kasırga ve işkenceyi tamamen hissediyordum. Bir aralık dalgın dalgın:

— Pembe yemenili dilber köylü; beyaz gömlekli hemşire aramızdan giderse, hakikat[en] yalnızın, demirin, ateşin adamı olup kalacağız, dedi.

Dudaklarının etrafında nihayetsiz bir rikkat, yüksek bir tahassür uçuyordu:

— Ayşe gitmek istemeyecektir.

— Geyve'de, onun selâmetle kalabilmesini temin edecek bir köşe bulabilsek. Ama zannedersem yanılıyorsun, Ahmed Rıfkı öldükten sonra bizim kuvvetlerin Ayşe Hanım için şuuru[579] kalmadı ki...

Bunları endişeden yanan, karşısındakini delen bir burgu gibi söylüyordu. Ben azıcık gaddar[580] oldum:

— Ahmed Rıfkı hakikat[en] Adapazarı ihtilâlinin şuuru idi; genç hayatını istiklâl için tozlu yollarda bırakan bu güzel çocuğun arkasında gömleği bile olmaması hangi İzmir Kızı'nı lâkayd bırakabilir?

Tozlu uzun yollarda bir tek ağacın altında soğuyan başı Ayşe'nin kolları arasında, beyaz çıplak göğsü üzerinde lâle gibi açılan kırmızı yarasıyla gözümden uçtu gitti. Ne zamana kadar kan, ne zamana kadar ıztırâb ve meşakkat![581] Ne zaman bu kadar mebzul[582] akan genç kanı ve gözyaşına mukabil bir avuç toprağımız bize kalacak?

İhsan kızarmış, düşünüyordu. Birdenbire:

— Ahmed Rıfkı çok iyi çocuktu, Peyami, fakat gömleği olmaması bizim çektiklerimizin en ucuz ve basit tarafı.

— Ayşe Hanım sizi istiyor efendim, nefer söylüyordu.

İhsan ok gibi yerinden fırladı:

— Peyami Bey'i istiyor, efendim.

Ok gibi fırlayıp gitmek benim sıramdı.

Ayşe üstünü değiştirmiş, arkasına İstanbul'daki ebedi[583] siyah entarisini takmıştı. Bir tahta masa başında, duvara asılmış küçük bir lâmbanın ziyâsı altında oturuyor. Ben girince yorgun ve mütefekkir[584] görünen gözlerini bana çevirdi:

— Gel kardeşim, seninle konuşacağım.

— Ne var Ayşe?

Yalnız onun gözlerinde gördüğüm çocuk emniyeti ve şefkati ile ruhuma sokuluyor, bu nazar açlıktan ölen bir adama ekmek yerine taş vermek tesirini yapıyor. İçim boş değildir biliyorum. Ayşe'nin en güzel kardeşliği ve dostluğu ile dolu, fakat onun yeşil gözlerinden uçacak hiddet, sitem, hatta nefret olsa da bir defa İhsan'a arabanın basamağında baktığı gibi bana baksa. O hâlâ kardeş gibi bakıyor:

— Ben İhsan'ın seyyar kuvvetleriyle hemşire, hastabakıcı olarak gelemez miyim?

— Fazla tehlikeli olur Ayşe.

— Tehlikeli mi? İhsan'ın geçeceği tehlikeden ben neden geçemem? Eğer Cemal hâlâ İzmir'de olsaydı onun yanına gidecektim. Fakat şimdi Eskişehir'de ben ne yapayım?

— İhsan burasını bir kadın için fazla tehlikeli buluyor.

Ayşe'nin, yeşil söğütlerin sık yaprakları altına saklanan kuytu pınarlar gibi rakit[585] gözleri denizin en hain ve gazablı dakikasında köpürürken aldığı yeşil rengi aldı.

— İhsan beni bu kuvvetlerin arasında istemiyor; İhsan yalnız kalmak, bizim gözlerimizden uzak yaşamak istiyor. Kezban'ın ma'nâsını ben tamamen bugün anladım.

— Haksızlık ediyorsun, Ayşe.

— Belki, fakat benim burada olduğumu herhalde istemiyor.

İnsanın ne kuvvetli temayülâtı[586] vardır. Ayşe'ye neler söyleyebilirdim? Sadece:

— İhsan seni koruyor, Ayşe, dedim.

— Bana bak, Peyami, ben, en çok beni korumak isteyenlerden, rafta saklanacak bir nevi mahlûk gibi beni sakınanlardan nefret ederim. Ben, İzmir için ne tüfeng atabilirim ne de İzmir'in düşmanlarını at üstünde kovalayabilirim. Fakat İzmir yolunda gömleksiz, tütünsüz, hatta ekmeksiz, kimsesiz ölenlerin hayatında biraz teselli olabilirim. Hastalıklarına bakarım, ölürlerken bir kardeş gibi gözlerini kaparım. Biraz da onların meşakkatini, yükünü ben taşırım. İhsan beni neden bundan men ediyor? Eğer bizim gözlerimizin göreceği hayatı yaşayamayacak kadar düşmüş ise çok ayıp, yok, beni korumak istiyorsa ben bundan nefret ediyorum. Ben, yalnız benim çekeceğim kadarını değil, daha fazlasını bana yükletmek isteyenleri, elimden tutup ateşe sürükleyenleri severim, içimde yanan şeyi, içimdeki ateşi kim tezyîd ederse[587] o benim hakikî arkadaşım olabilir. Zavallı Ahmed Rıfkı her çarpışmaya gittiği gün, her tehlike günü bana hemşire gömleğini atıp beraber gelmemi teklif ederdi. Beni hâlâ bir şehir kadını gibi emniyette ve selâmette tutmak istiyorsunuz. Fakat geçende buradan geçenler arasından İstanbullu yirmi yaşında genç kadın kocasıyla tüfeği omzunda İzmir yolu üzerinde gülerek gitmiş. Kezban bile tüfeng istiyor, haykırıyor. Bana yara sarmayı çok görüyorsunuz.

Ayşe'nin nefes almadan yüzüme fırlattığı bu isyan nutku burada bitti. Sonra çocuk gibi somurttu, oturdu. Kendimi çok müşkül buluyordum. Nihayet:

— Eğer bu kadar kalmak istiyorsan İhsan'ı çağırayım, bunları söyle, dedim.

Ayşe'nin gözleri fırtına bulutları altındaki güneşe benziyordu. Bir an ateşli, bir an simsiyah. Anladım ki, ilk defa kadınlık izzetinefsine memleket aşkı mağlûb oluyor.

— Hayır, hayır. İhsan, benim aralarında yaşayabilecek ruhta bir kadın olduğuma kani değilse ben kalamam. Ben ilk trenle Eskişehir'e

giderim, sonra kendi yolumu kendim bulur, yine İzmir'e giden yola çıkarım.

Ayşe'nin bu akşam bir çocuk gibi olduğunu, fazla söylemek onu zıt ve çılgın şeyler yapmaya sevk edeceğini anladım.

Akşam yemeğini üçümüz beraber yedik, İhsan kederini muzlim[588] bir sima[589] altında saklıyor; fakat bir an Ayşe ile meşgul olmadan hâli değil[590]. Sofrada Ayşe'nin Eskişehir'e gitmesinden, Cemal'in mektubundan bahsetti. Bana öyle geldi ki, Ayşe'nin selâmeti için canını ikiye bölerek Eskişehir'e gönderen bu adam, aynı kadından isyan ve ısrarla burada kalmak arzusunu bekliyor. Hâl-bu-ki Ayşe öyle bir şey yapmadı. Gözlerini tabaktan kaldırmadan:

— Eskişehir'e ilk tren ne zaman, dedi.

İhsan'ın yüzünde, içinden soğuk bir duş almış adam hâli vardı. Gayri ihtiyarî içini çekti:

— Yarın gece... Sabah buradan hareket ederseniz akşam Lefke'yi tutarsınız.

— Bu akşam siz arabayı temin ediniz.

— Emredersiniz.

Bir zaman lâkırdı bitti. İki taraf da ayrı ayrı azap içinde. Ben, ben bütün hayatta kanlara, ıztırâblara, başkalarının aşkına bakmaktan başka ne işe yarar bir adamım? Kendi aşkımı, kendi yaramı sade kendi gözlerim gördü.

Ayşe'nin çocuk feveranından[591] sonra yüzünde hâsıl olan sükûtla beraber çok zehirli ve zalim bir acılık dolaşıyor.

Bârid gözlerle İhsan'a bakarak:

— Peyami için Anadolu'da ne yapmasını tavsiye edersiniz?

— Sizin yanınızda kalmayacak mı?

— Zavallı Peyami, kocaman bir yeğene lalalık için Anadolu'ya gelmek çok garip bir şey olurdu; Peyami de sizin gibi çarpışmaya,

İzmir'i kurtarmaya geldi. Hemen çarpışanlara, orduya iltihak etmelidir.

Ayşe'ye beni yanından ayıran bu fikri için darılmadım, minnet hissettim. İlk defa beni İzmir yolunda çarpışanlardan biri olmaya lâyık görüyor, dairemin sarı kâğıt tomarlarını, tozlu havasını unutuyordu. Hâl-bu-ki ben genç askerlerle beraber alenen[592] yemin etmemiştim.

İhsan acı acı güldü:

— Hakkınız var Ayşe Hanım, zâbit vekili olmak için Ankara'ya ta'lîm-gâha[593] göndeririz; fakat daha evvel benim yanımda biraz kalsın, yeğeninizi öldürmemeye çalışırım.

— Ölmekten korkmamak askerlerin nefsine[594] mi münhasırdır?[595]

— Tamamen, Ayşe Hanım.

— İki çocuk gibi kavga etmeyiniz. Ben Ayşe'yi götürür, Cemal'e teslim eder, dönerim.

— Ben Ahmed Çavuş'u göndereceğim. Ayşe Hanım fazla muhafaza sevmiyor.

İhsan, Ayşe'yi Çavuş'un daha iyi muhafaza edeceğini mi düşünüyor, yoksa beni de mi Ayşe'nin yanında görmekten muztarib oluyor?

Sonra anladım ki zavallı çocuk, Ayşe'ye ait bir insanın kendi yanında bulunmasından aldığı teselli için beni alıkoymuştur.

502. 21 Kasım.

503. Başka bir ülkeye veya yere sığınmış olan kimse, sığınık.

504. Askerlerin bellerine bağladıkları veya göğüslerine çaprazlama taktıkları, üzerinde fişek, kasatura vb. koymak için yerleri bulunan, genellikle köseleden yapılmış kayış.

505. Yazar burada, Osmanlı padişahını ve onun askerlerini kastediyor.

506. Tüfek.

507. Kılığına.

508. Anlaşılmaz, belirsiz.

509. Yolculukta iki konaklama yeri arasındaki mesafe.

510. Açık, göze çarpan.

511. Gönlü korku ve saygı ile dolu olarak.

512. Türlü askerî görev ve hizmetlerin yapılması için, küçük birliklerden, belli bir kuruluşa bağlı kalmadan geçici olarak oluşturulan gruplara verilen ad.

513. Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır gibi hayvanlara verilen ad; bu amaçla halktan ücret karşılığında kiralanan yük hayvanı.

514. Korunmak için bir yere çekilme, sığınma.

515. Bağırış, çığlık.

516. Cansız, ruhsuz.

517. Olayları.

518. Tahammülü yok eden tahammül: katlanma.

519. Sabırlı.

520. Yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu.

521. Ateşkes.

522. Sağlamak.

523. Direnme.

524. Bağımsız.

525. Erdemleriyle.

526. Tapınma, taparcasına sevme.

527. Sevecenliğiyle.

528. Burada “yer” anlamında.

529. Dikdörtgen.

530. İncinmiş, kalbi kırılmış.

531. Bilinçsizce.

532. Herkesten ayrılıp bir kişiye bağlı kalan.

533. Gönül borçlusu.

534. Genellikle eski kahvelerde ve evlerde bulunan, duvara bitişik alçak, tahta sedir, kerevet.

535. Çizmenin veya potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını dürtüp hızlandırmaya yarayan demir veya çelik parça.

536. Az, azıcık.

537. Destekledi.

538. Derinliğine.

539. İlkel.

540. Yaradılışlar.

541. Yeryüzünün, dünyanın.

542. Şekiller, biçimler.

543. Girecek veya geçecek yer.

544. Çevrinti, anaforu.

545. Saymış.

546. Temelinden yıkılıp harap olacak, bütünüyle ortadan kalkacak.

547. Üzüntülü.

548. Burada, meyve gibi anlamındadır.

549. 23 Kasım.

550. Özlemim.

551. Heyecana kapılmış, heyecanlı.

552. Hayal.

553. Belirsiz.

554. Öfkeyle, kinle.

555. Bir şeye karşılık olarak yapılan, karşılık.

556. Güçsüz, zayıf, âciz.

557. Özlemle, güçlü istekle.

558. Pişman olduğunu.

559. Kesin kararlı.

560. Bütün, tüm.

561. Üstü ve yanları kapalı, dört tekerlekli, altında yayları olan, atla çekilen bir tür binek arabası.

562. Karışık, karanlık.

563. Kandırmaya.

564. İnanmıyordu, kanmıyordu.

565. Tutkuyla.

566. Yatıştırmak.

567. Umutsuz, karamsar.

568. Buyuran, emreden.

569. Bırakılmış, terk edilmiş.

570. Bulaşmıştı.

571. Hayal ettiğim.

572. Savaşan.

573. Acımasız ve haksız davranan, kıyıcı.

574. Boşaltmış.

575. Ayırtmıştı.

576. Ayaklanması, başkaldırması.

577. Esenliği.

578. Görünümü.

579. Burada: Manası, değeri.

580. Acıması olmayan, insafsız.

581. Güçlük, sıkıntı, zorluk.

582. Bol, çok.

583. Ölümsüz [eskimeyen, değişmeyen].

584. Düşünceli.

585. Durgun.

586. Eğilimi.

587. Artırırsa, çoğaltırsa.

588. Karanlık, belirsiz.

589. Yüz, çehre.

590. Uzak değil.

591. Birdenbire öfkelenmesinden, parlamasından.

592. Herkesin gözü önünde, herkesin içinde.

593. Uygulamalı olarak subay adayı yetiştirilen kuruluş.

594. Öz varlığına, kişiliğine.

595. Mahsus, özgü.

6

Mehmet Çavuş

27 Teşrîn-i Sânî[596]

Ayşe'nin gidişi bende garip bir hürriyet hissi uyandırdı. Anladım ki hakikat Anadolu'ya yalnız Ayşe'nin yanında bulunmak, ona bir nevi ağabeylik, bekçilik vazifesi etmek için gelmedim. Ayşe'nin karşısında, Ayşe'nin kalbinde belki mevkiimin menfi[597] olması mukadderdi[598]. Fakat Ayşe'nin İzmir yolunda dövüşen, yaşayan ve ölenlere bakarken yeşil gözlerinde hâsıl olan[599] yumuşak şey, benim için de hâsıl olsun istiyordum. Hiç olmazsa beni de ebediyyen Hâriciyye'nin silik bir kâtibi görmesin. Beni de er ve mert olarak tanısın. Hatta kardeşi Cemal'in yaralarından, harb menakıbından[600] ihtilâl sergüzeştlerinden bahsederken sesinde titreyen kardeşten ziyâde kadın gururu benden de bahsederken hâsıl olsun. Anadolu'ya gelen kadın erkek ihtilâlcilerin meşakkate gülen ve tehlike karşısında bililtizam[601] çalımla vaziyet alan tavırlarını azıcık kıskanıyorum. Şimdi ben de Geyve'de Ayşe'nin gözlerinden uzak tehlike mümaresesi[602] yapacağım. Hayvanıma, tüfeğime onlar kadar sahip olacağım. Onlar gibi tozlu yollarda ölüm olan herhangi bir vazifeye, bir gezintiye gider gibi gideceğim.

İhsan, Ayşe gittikten sonra hayli suratsız ve sessiz oldu. Fakat faaliyetinde daha kadir[603], daha korkunç bir reisin tahakkümü vardı. Yalnız kaldığımız zaman bana karşı iki türlü vaziyet aldı. Biri Ayşe'ye temas eden bir mahlûka karşı payansız[604] zaafı ve ihtiyacı; ikincisi bu yatkınlığı, bu akrabalığı çekemeyen ve bu imtiyazımdan[605] dolayı benden intikam almak isteyen bir adamın vaziyeti. Birinci hissin tesiri altında olduğu günler bana bir çocuğa bakar gibi bakar, terleyip soğuk

almamdan endişe eder, hatta gece odama girer ve beni örterdi. Hem bundan müteessir oluyor, hem de son derece sıkılıyordum. İkinci kısım hassasiyeti beni, bu korumadan birdenbire, kırk seneden beri dağlarda yaşamış adamların meşakkatine atardı. Ta'lîm-gâhta göremeyeceğim en çetin ve haşin bir ihtilâl ve askerlik tecrübesini burada yapıyordum. Hayvan üstünde benden kafamın, gözümün sağlam kaldığına hâlâ hayret ettiğim cambazlıklar ister, dağ, tepe, taşlık, mâni, hendek hepsinin üstünden merhametsiz bir istihza ile beni dört nal koşturtur, atlatırdı ve bunlardan yarı ölü, yarı diri, fakat muvaffak olarak döndüğüm zaman en küçük bir takdir kelimesi ağzından çıkmazdı.

Silâh talimini bana Mehmet Çavuş yaptırıyordu. Bu vaktiyle Rumeli'de Bulgar çeteleriyle vuruşmuş Makedonya'nın kanlı ihtilâllerinde pişmiş, Anadolulu bir nevi siyasî şaki[606] idi. Onda bütün gâvurların, Türk'ün canına kast ettiklerine dair kazılmaz bir kanaat vardı. Bir de Bulgarları yegâne[607] imtisâle[608] lâyık bilirdi. Üçüncü ve en kuvvetli itikadı[609] da Pâdişâh düşmanlığı idi. "Artık millet işi eline alsın," derdi. Fakat millet kimdir, işi nasıl eline alır, buna dair hiç efkârında vuzuh yoktu[610]. Herhalde elinde silâhla düşmanlarla boğuşmayanları kim olursa olsun milletten saymıyordu. İhsan'ın reislik illeti tutup da bana yüz çevirmediği zamanlar Mehmet Çavuş'u çağırır, konuşurdum. Çok harikulâde şeyler söylerdi. Bazan bilmem hangi para ile Hayber Geçidi'nden Hindistan'a indiğini tahayyül eder, bazan Mustafa Kemal Paşa ile Atina'yı zapta gideceği günkü muhayyel icraatını[611] anlatırdı. Bütün bunların arasından "Ah İstanbul'a bir girsem!" derdi. Türk'ün dünyasının nizam ve intizamına kendine mahsus bir görüşü vardı. Onca, dövüşmeyen efradı millet[612] dövüşenlere bakmak, onları bilmekle muvazzaftılar[613]. O, bütçe, para gibi şeyleri pek anlamazdı. Bütün Hıristiyan dünyasının zulmettiği,

katlettiği bir Müslüman ve Türk milleti tanıyor, bir de milleti kurtarmak için dağa çıkan bir sınıf insan biliyordu. Bu dağdaki sınıf ölüyor ve meşakkat çekiyordu. Ötekiler onların yüzünden kurtulacaklar, neden bunların karnını doyurmasın, sırtını giydirmesin? İhsan'ın her şeyi para ile almasına çok kızıyordu.

— Para, derdi, parayı nereden alıyorsunuz? Yine milletten değil mi? Hem de jandarma, tahsildar filân tarafından vergi diye alıyorsunuz. Eğer biz sade bu kavga bitinceye kadar yesek içsek köylüye daha ucuz gelir, iş bitince herkes kendisi için çalışır vesselâm![614]

Onun Yunan'dan sonra sevmediği jandarma idi, jandarmasız ve Yunansız bir memleket, işte Mehmet Çavuş'un mefkûresi[615].

Hayli korkunç hâtırasına rağmen bu adamın yeni imanına tevfikan[616] yaşadığını yanında dolaşırken gördüm. Patlayıncaya kadar köylerde yiyor ve bulursa kendisine tütün hediye ettiriyordu. Fakat bunun haricinde bir para almıyordu. Acaba şimdi nerede ne yapıyor?

Yunanlılar Bursa'ya girdikten sonra Geyve tarafından Arnavutköy'ü Rumları azmışlar, çeteler, bombalarla mücehhez[617], bizi tehdit ediyorlardı. Bir taraftan Hendek, bir taraftan Arnavutköy'ünde hissedilen isyan ve kargaşalığı İhsan'ın kuvvetleri teskine[618] memurdu. Fakat o aralık ceb-hâne vaziyeti iyi değildi. İhsan yemiyor, içmiyor, humma içinde çalışıyor ve konuşmuyordu. Suratının en yavuz olduğu bir sabah beni ve Mehmet Çavuş'u çağırdı. Kandıra'da ilk zamanlarda kaçırılıp da ismini bilmediği bir yere gömülü kalan bir yığın ceb-hâne haber almıştı. Ta ilk zamanlardan beri o havalide İstanbul milliyetçilerini kaçıran ve çalışan Yüzbaşı Saffet isminde bir genç zâbit vardı. Ceb-hânenin nerede olduğunu biliyor ve bilvasıta[619] Yunanlıların eline düşmeden ceb-hânenin kaçırılmasını tavsiye ediyordu. Şimdi İhsan elimize bir kâğıt veriyor, bizi Saffet Bey'i

bulmaya gönderiyordu. Ceb-hâneyi getirecektik. Mehmet Çavuş silâh kaçakçılığında rekor yapmış bir adam olduğu için benim yanıma veriyordu.

— Yoksa, dedi, senin yanına başka bir adamın lüzumu yok.

— Nakliyatı... diye başlamak istedim.

— Onu nasıl yaparsanız yapınız, dedi, şimdilik yanımda ona tahsis edilmiş para yok.

— Millet yapar efendim. Bunu Mehmet Çavuş söylüyordu.

İhsan'ın açık gözleri birdenbire korkunç bir ziyâ ile şaşılaştı:

— Bana bak, Mehmet Çavuş, dedi, nakliyatı köylüler her zaman isteyerek yapıyorlar. Fakat gözünü aç, ne alırsanız parasını verecek, ahaliyi tazyik etmeyeceksiniz[620], anladın mı? Haydi arş! İki hayvanla heybeleri hazırla.

Mehmet Çavuş'un da siyah alev gözleri içinden yandı. Fakat genç zâbitin öyle bârid ve mütehakkim[621] bir nazarı vardı ki, ister istemez askerî bir temenna[622] ile çıktı.

Yalnız kalınca, hâlâ düzelmeyen ve biraz gaddar gözlerle bana baktı. İstihfaf[623] mı, acı mı bilmiyorum.

— Sağ salim gelmeli, Peyami. Ayşe Hanım'a sonra nasıl lâf anlatırız, dedi.

28 Teşrîn-i Sânî[624]

Yerler buz, dağlar renksiz, umumî bir sarı renk ahengi[625] ötede beride bir avuç su birikintisi etrafındaki ağaçlıklar kırçıl, cılız. Mehmet Çavuş ve ben hep rahvan[626] yürüyen yerli küçük hayvanlar üzerinde tıkır tıkır gidiyoruz. Cehennem gibi sıcak var. Ateşten bir rüzgâr bu kırçıl, sarı tabiatın üstünden tozları önümüze katmış götürüyor. Gök açık bir mavi. Yerler hiç tükenmiyor, saatler geçiyor, biz hâlâ solunda

dağlar yükselen bir nevi düzlük içinde çalkana çalkana gidiyoruz. Ne ıssız ve insansız, yeknesak[627] ebedi bir arz[628]. Ne rengi, ne hayatı, ne tenevvüü[629] var.

Ne oldu, efsunlanmış[630] gibi bu yavan, sarı topraklara güzel kızıl eflâtunlar, parlak morlar ve maviler indi. Mavi gökte akşamın gölgeleri arasından beyaz, yuvarlak ay bize bakıyor. Mehmet Çavuş bana yeşil söğütlerle örülü Sarılar Köyü'nü gösteriyor. O bize Kandıra'dan dağılan kuvvetlerden Geyve'de iltihak ettiği için bu köydeki geçen hayatımızı bilmiyor. Fakat burada Ahmed Rıfkı'nın kuvvetleri yaşamış olduğunu biliyor ve Ahmed Rıfkı'nın hayatı etrafında bütün bu havalide[631] toplanan rivayetleri[632], o da öğrenmiş.

— Tosun delikanlı, diyor, intikamını mutlak alacağız.

Sonra İhsan'ın fazla asker tavrından biraz rencide[633] olan ruhu açılıyor.

— Bizim Kumandan da çok sert olmasa, yavuz adam. Biraz terslik, serkeşlik oldu mu çekip vuruyor. İstanbul'un bu tüysüz delikanlılarına şaşıyorum. Hepsi Köroğlu'nun yanında yetişmiş gibi...

İhsan'ın eliyle çekip adam öldürdüğüne inanmak istemiyorum; fakat bu hikâyenin bunlar arasında intişârı[634] itaat ve intizam noktainazarından[635] fena bir şey değil.

— Bu akşam köyde kalmayalım, dedi. Ne olur ne olmaz, şurada boş bir ağıl var, ateş yakarız, geceyi orada geçiririz.

Ağıl küçük bir sırtın üstüne en iptidâî bir tarzda yapılan dört duvar taslağından ibaret. Biz de beyliklerimizi[636] bir köşesine yaydık, uzandık. Kuru devedikenleri, sarı otlar ve taşlar üstünde ay pırıl pırıl yanıyor. Hayvanlar bir nevi hülya ile başları torbada yem yiyorlar. Mehmet Çavuş bana on altı marttan sonra İstanbul'dan kaçanların maceralarını, bilhassa kendisinin en [sıkı] İngiliz tarassudu[637] altında kaçırdığı silâhları anlatıyor. Bunda kendi rolünü müthiş büyütüyor.

Hiçbir taraftan ümit ve kuvvet gelmediği bu kara günlerde bu basit insanların ruhlarındaki derunî[638] kudreti ve kabiliyeti düşünüyor, onun iftiharla göğsü kabarmasını mazur[639] görüyordum.

— Tam kırk araba silâh vardı. His Köyü'ne getirdiler. Kodular gittiler. İngilizler İstanbul'u alınca köylüler korktu, hemen martini[mi][640] aldım, başlarına gittim. "Bana bakın," dedim, "sizin kitapta sayınız yoktur. Kafanıza kurşunu sıkar, leşinizi gübreye gömerim. Kimsenin haberi olmaz. Hadi bakalım, arabaları bir yola getirin!" Arabaları doldurdular, iki saat karanlıkta sürdük. Sonra İngiliz süvarilerinin geldiğini haber verdiler. O sefer hemen ben arabaları yıkıverdim. Yeri açtık, gömdük. Allahtan yaprak süprüntüsü vardı, yeri belli olmadı. Ertesi gün saklandım, üç gün köylülere gözükmedim. Sonra gene çıktım. Bu sefer köylüler kendi kendilerine yüklettiler, köyden köye taşıdık. Ah, Ağam bilsen, İstanbul'dan kaçan askerler nasıl yardım ediyor, biz de indirip bindiriyorduk. Ben onları hep nefer sanırdım, meğer çoğu zâbitmiş. Hep silâhları bizimle arkalarından uğardılar[641], durdular. Yeniköy'ün ne kadar Rum eşkıyasıyla çatıştık. Keratalardan şimdi bir tane kalmadı. Ağam, birçok çile çektik ama bu iş biterse bizlere tilki gibi tuzak kurar, derimizi yüzersiniz, değil mi?

Ayın altında güzel ve korkunç yüzünü seyrediyordum. Anadolu'da ender görünen çevik bir vücudu var, fakat gövde yine meşe ağaçları gibi sağlam ve kalın. Kafası yuvarlak ve tepesi tıraşlı. Alnında bir tutam uzun siyah perçem, ince kaşları üstüne dökülüyor. Gözleri kor gibi siyah, burnu mutaazzım[642], biraz uzun, biraz da bir tarafa çarpılıyor, bu burnun, gazab, istihza ve hassasiyetle dolu bir hususiyeti var. Dudakları kıpkırmızı, içinde dünyanın en beyaz dişleri parlıyor, uzun, siyah, genç Anadolu bıyığının uçları yanakları geçiyor, boşluğa uzanıyor. Laz başlığı sağ tarafta iki boynuz gibi düğümlenmiş, arkasını

duvara vermiş, gözleri gökte, uzanıyor. Yanında çocuğu gibi yatan martini[sini] derunî bir düşünce ile okşuyor. Düşünüyorum ki Köroğlu, Çamlıbel'den bu akşam kalksa gelse kafası böyle olur, gözleri böyle parlar.

Toprağını, taşını müdafaa için dağdan kopan bu evlâtlarını Anadolu bizden çok seviyor. Bütün türküsü, bütün masalları onların etrafındadır.

Garbın kafamıza indirdiği küsküden[643] bizim sersem ve mebhut kaldığımız[644] an, bunlar, sayha[645] ile bizi uyandırdılar. Şark dünyasında ilk yumruğunu zulme kaldıran, ilk yeni ruhla atılan bu günahkâr çocuklardı. Şimdi bunlar uzaktan, pek uzaktan gelen bir ordunun ayak seslerini dinliyorlar. Bunlar ilk ateş ve tehlikede çıplak vücutlarıyla ilk müdafaa hattını yaptılar. Şimdi arkadan rap rap ayak seslerini dinledikleri Türk Ordusu geliyor. O bunlarla karışıp bunlardan mı olacak, yoksa bunları çiğneyip geçecek mi?

Yanımda birdenbire susan Mehmet Çavuş'un kor gözleri, uzun bıyıkları beyaz ışıklar altında tehlike sezmiş gibi ayakta ve asi. Ne çocuk gibi açık ve basit kahramanlıkları ve günahları var.

— Mehmet Çavuş, şu ilk silâhları nasıl kaçırdınız, bir daha anlat, beni pek sardı.

Yüzünden çocuk gibi sevinç rüzgârı geçiyor, en koyu telaffuzu ile başlıyor:

— Gırk araba gadana vadı...

Bu uzun ve sıkıntılı ceb-hâne avından hatırımda bir gece sahnesi daha kaldı. Yollarda hep Yüzbaşı Saffet Bey'i bulmaya çalışıyorduk. Sakarya'yı geçerken Mehmet Çavuş'u bir muhacirin ot yüklü arabasının otları altına sakladık. Her yerde Rumeli köylüleri gördükleri faciaya aşina bir gözle millî kuvvetlere taraftar oldular. Onlar da cennet gibi yeşil tarlaları, bülbüllere yurt olan gül bahçelerini, beyaz sıvalı temiz ve mesut evleri, düşmana bırakmış kaçmışlardı. O beyaz

yurtların içinde öldürülen duvaklı gelinlere kadar, sevgililerin kızıl hâtıraları vardı. Onları Anadolu'ya doğru iten kanlı kasırganın Garp'tan gelen eski siyah bulutlardan, kesif [646] dumanlardan doğduğunu biliyorlardı. Zavallı toprağında henüz düşman görmemiş olan Anadolu bu felâkete aksülâmel[647] yapmadan biraz durdu, fakat nihayet o da uyandı ve nasıl uyandı...

Rumeli'nin kanlı boğuşmasına şahit olan Mehmet Çavuş, kendini köylülere bu hakikati anlatmaya nazil olmuş[648] eli sopalı ve silâhlı bir nevi resul addediyordu[649].

En son Sakarya'nın ötesinde bir Kandıra köyünde kaldık. Köyün âyanından[650] Mürsel Ağa'nın evinde misafir olmuştuk. En iyi odasını bizi açmıştı ve iki oğlu ile bize hizmet ediyordu. O etraftaki ihtilâl gürültülerini, harb dedikodusunu hiç mütalaa etmeden[651], fakat metin ve muzlim bir çehre ile dinliyordu. Anadolu'nun hülyaya çabuk kapılmayan mütevâzın[652] ruhuyla etrafındaki kargaşalığın galiba biraz vuzuh kesbetmesini[653] bekliyordu. Kır sakallı, başı kocaman abanî[654] sarıklı, içinden gelen, fakat pek ender görünen aydınlık bir tebessümle insana öyle bir bakışı vardı ki, içimden:

— Bu ihtiyar çok akıllı, bizim bilmediklerimizi biliyor, bize bir nevi çocuk bozuntusu gibi bakıyor, diyordum.

İki oğlu uzun, geniş ablak[655] yüzlü, arslan başlı Anadolu delikanlılarıydı. Bunların potur[656] yerine ayaklarında yamalı, fakat temiz pantolonları, kollarını sıvadıkları zaman mintanlarının öyle bir intizamı, üzeri yemenisiz feslerinin öyle askerî bir vaziyeti vardı ki, mutlak bunların İstanbul'da askerlik ettiklerini farz ettiriyordu. İhtiyara askerlik edip etmediklerini sorduğum zaman aydınlık tebessümü ile gülümsedi ve bir fotoğraf getirdi. Bu, maiyet efradı[657] üniformasıyla dev gibi genç ve sağlam bir neferin resmi idi. Birdenbire

bu güzel neferin büyük ve namuslu gözlerinde ihtiyarın oğullarından birini tanıdım. Ah, nasıl İstanbul içimden uçtu, geçti. Ortaköy'ün şahane beyaz yollarında kocaman beyaz kalpağı, kırmızı pantolonu, mavi ceketiyle arkasında bir çanta, at üstünde uçup giden hayalleri düşündüm. Sonra Mehmet Çavuş açık Anadolu hitabetine koyduğu biraz biberli, biraz ateşli Rumeli mizâcı ile bunlara ihtilâlden bahsederken, bilhassa Pâdişâh'ın Türk milletini aldatmış olduğunu söylerken gözlerine dikkatle baktım. Efendisi için ne düşünüyordu? Anladım ki, onun gözlerinin ka'rinde en mukaddes yerinden vurulmuş, en aziz itikadını kaybetmiş bir ruhun sessiz, isyansız ıstırabı var.

Bunlardan çok erken ayrılıp gittikten sonra bu çocuklardan birini yolun yanındaki yamaçta gördük. Bize mendil salladı. Bizi tevkif etti[658] ve yanımıza geldi, geçeceğimiz muhtelit[659] bir Çerkes köyü hakkında bize ma'lûmat verdi. İstanbul'dan birtakım şübheli adamların oraya geldiğini, kendimizi bunlardan sakınmamızı tavsiye etti. Nihayet en tabiî sesiyle:

— Saffet Bey, Kaymaz'da saklıdır, dedi. İkizce'yi sağ geçerseniz, onu orada bulursunuz. Haydi uğurlar olsun Ağam!

Bizi hayret ve merak içinde bıraktı, gitti. Bu da mutlak Kuvâ-yi Milliyye'dendi[660]. Çünkü biz dün gece ihtiyarın ihtiyatlı[661] yüzünden endişe ederek hiç Saffet Bey'den bahsetmemiştik.

İkizce'ye giden ormanlık, çalılık sırtı gece geçtik. Hava bulutlanmış, ayın ışığı kısılmıştı. Bize her biri bir bacak, bir kol gibi gelen sık dikenli gür çalıların arasından hayvanlarımız zorla geçiyor, yüzümüz, ellerimiz tırmık ve bere içinde kalıyordu. Biz ilerledikçe ayın ışığı kısılmakta devam ediyor, nihayet tepeye geldiğimiz zaman sönmek üzere bulunuyordu. Çalılardan kurtulunca karanlık uçlarıyla birbirine giren bu ağaçlığa yukarıdan durduk, baktık. Aşağıya doğru, yerden birbirine sarılarak siyah parmaklar fışkırmış gibi bir çalılık

ovanın zulmetine[662] uzanıyor ve ovayı ancak ortasında ağaran ve uzanan beyaz su ile geçiyorduk. Bu uzun, beyaz suyun kenarlarının bir noktasında muazzam bir alev, siyahlığının umkuna[663] dalıyor ve etrafındaki karanlığı kızıllık içinde eritiyordu. Orada ateş yakıyorlardı. Hâl-bu-ki biz oradan geçerken kimseyi görmemiştik. İçimizde garip eza[664] ve şübhe ile sırtın sağında beyaz minaresinin ucu ile gölgelerini gösteren köye doğru ihtiyatla ilerledik. Yanından sessizce gelip geçecektik. Fakat yaklaşırken ayın üstünden geçen bulutlardan biri inceldi. Esmer bir bulut perdesi altından ay ışığını kandil ziyâsı gibi köyün üstüne serpti. Ne cazip ve hulyalı bir köydü. Evleri birbirinden uzak, beyaz, hepsi teraslı ve dört köşeli yuvalardı. Solda kırmızı topraklı geniş bir yolda Çerkes kostümüyle ince belli, geniş omuzlu, bülend bir mahlûk etrafı kollayarak yavaş yavaş ilerliyordu. Ve yolun ağzında dört köşesi de balkonlu bir evden, bu esmer kısık ışıklar arasından bir efsane gibi görünen beyazlı bir kız balkonun yeşil parmaklıklarına dayanmış sükût içinde uzaklara bakıyordu. O şiir ve güzellik dakikasında kendi kendime yaptığım felsefeyi burada tekrar ediyorum:

“Niçin beş on Çerkes, Pâdişâh’la beraber millet yolundan başka bir yolda gidiyor, diye kızıyorduk. Onlardan Türk toprakları üzerinde vaat edilen hükûmetin bir efsane olduğunu bilenler bizimle beraber değil midirler? Bizimle el ele ihtilâlin en fedakâr uzuvlarından[665] bazıları onlar değil miydi? Öbür tarafta vuruşanlar arasında [bir] kaç tane nankör Türk evlâdımız yok muydu? Bu güzellik, bu şiirle kanımızda akan kardeşlerimiz ne kadar zaman vefa ile kahramanlık ile omuz omuza kendilerinin olan bu memlekette ölmüşlerdi. Kaç nâm-dâr[666] paşa, kaç isimsiz fedakâr, yüzlerce seneden beri bizimle ve bizden değil miydi?”

Bulutların açıp kıstığı muzlim[667] bir deli ışığın altında yeşil balkondaki beyaz efsane kadın, kırmızı topraklı yolda giden zarif ve erkek hayal, kalbimi iyilik ve muhabbetle doldurdu. Her millet hakkını aldığı vakit Şimalî[668] Kafkas'ın kartal tepeleri üstünde bu güzel kardeşlerimiz vatanlarını kurarken istedim ki benim de onlar için akıtacak kanım, dövüşecek bir tek sağlam kolum olsun.

Atımı köye doğru sürdüm ve köyün kırmızı topraklı yolundan, masal evlerine benzeyen evleri arasından geçmeye karar verdim. Mehmet Çavuş burnundan soluyor ve nefes alır gibi bana:

— Ne yapıyorsun Ağam, çıldırdın mı, diyordu.

Hayvanların nal seslerinden başka ses çıkmayan köye dalmış, ilerliyorduk. Köyü geçinceye kadar köpek havlamasından başka bir eseri hayat[669] duymadık. Fakat en nihayette büyücek bir meydanda duran camii geçerken bazı evlerin kapılarının açıldığını duyar gibi olduk. Ay örtüldü ve biz atlarımızı karanlığa sürdük. Köyün öbür tarafında hayli arızalı bir araziden geçtiğimizi hissediyor, fakat etrafı göremiyorduk; bulutlar alçalmış, elimize, yüzümüze arada bir ılık damlalar düşüyordu. Ben ne görüyor ne de bir şey işitiyordum. Fakat Mehmet Çavuş birdenbire hayvandan atladı ve ben de sebebini anlamadan onu taklide mecbur oldum. Bu kalın, siyah hava tabakası içinde ölüm sükûnu varken o, ne duymuştu? Hayvanları bıraktık. Küçük bir höyük[670] yavrusuna benzeyen bir toprak kümbeti[671] arkasına yattık. Gözlerimi olanca kuvvetiyle küçültüyor, yukarıya doğru çıkan karanlık sırtında bir şey sezmeye çalışıyordum. Önümüzdeki kesif karanlık bir aralık kımıldadı gibi oldu.

— Kim var orada?

Kavi ve tanınan bir ses haykırdı. Bu hareket eden karanlıkta bana bir ordu var gibi geldi. Mehmet Çavuş'un kalbimin atmasını

duymasından korkuyordum. Ben de hayli boğuk bulduğum bir sesle ve nümayişkâr[672] bir cesaretle bağırdım:

— Siz kimsiniz? İlerlemeyiniz. Ateş ederiz. Müteharrik[673] karanlıkla büyük bir zulmet parçası süratle ilerledi.

— Siz kimsiniz, çabuk cevap verin, ateş ediyorum. Benim telâşla yakaladığım tüfeği Mehmet Çavuş tuttu, çekti. Ona emniyet geldi, zannediyorum:

— Biz iki yolcu!

— Kalkın, buraya gelin!

Kalktık, ilerledik. Bu müteharrik karaltılar arasından en öndeki ve en büyük parça yanına yaklaştıkça kalpağıyla uzun bir insan oluyordu.

— Nereden geliyorsunuz, arkadaşlar?

— Geyve'den geliyoruz.

— Kuvâ-yi Milliyye'den mi?

Mehmet Çavuş atıldı:

— Evet Paşam!

— Vay, Mehmet Çavuş!

— Beyim!

Uzun gölge karanlıkta hemen elimi buldu sıktı:

— Sizi düşman zannettik. Affediniz. Kiminle müşerref oluyorum? [674]

— Peyami!

— Yüzbaşı Saffet.

Bana asabi bir gülme geldi:

— Bizi hayli korkuttunuz Saffet Bey, sizi aramaya gelen iki adamı, az daha katledecektiniz[675].

— Zatıâliniz İstanbullu olacaksınız.

Hemen İhsan tarafından geldiğimizi ve sebebini anlattım:

— Mehmet Çavuş'tan, silâh işi olduğunu anladım, ben de bir haftadır bu iş için dolaşıyorum. Vasıta temini için uğraşıyorum.

Yürüyelim, İkizce'de misafir oluruz, hem de konuşuruz.

Mehmet Çavuş atıldı:

— Bu köy tehlikeli diyorlar.

— Bizim adamlarımız da var; hem emniyetli.

Bu küçük Çerkes köyünde bizimle beraber çarpışanlar olmasına çocuk gibi sevindim. Köyün sırtında temiz bir eve girdik. Siyah sakallı, çetin yüzlü Çerkes üniformalı ev sahibi bizi karşıladı.

Saffet Bey'i odanın ışığında gördüm. Uzun siyah kalpağı, kahverengi av kostümü, aynı renkte gömleğinin üstündeki kırmızı boyun bağıyla hiç de dağ başında ihtilâl çetesi idare eden bir adama benzemiyordu. Biraz müstehzi sarı gözleri, mütemadiyen gülen beyaz dişleri vardı. Tabakasını uzattığı zaman tırnaklarının itina ile parlatılmış olduğuna dikkat ettim. Bu havalide Rum çetelerine dehşet veren ve hiç boşa kurşun atmayan müthiş şöhretli genç zâbit, ihtilâl oyunu oynamaya çıkmış bir prense benziyordu.

— Yarın akşam silâhlarla hareket edersiniz; yalnız gece yürürsünüz. Gündüz ihtiyaten silâhları saklarsınız.

— Kaç araba?

— Otuz araba kadar var.

Bu adam bana nasıl hayret ve takdir telkin etti. Altı gün devam eden meşakkat ve zahmetten sonra silâhları Geyve'ye yaklaştırırken İhsan'a bu hikâyeleri nasıl lâkayd bir sesle anlatacağımı ve Ayşe'ye kendimden bahseder görünmeden bu sergüzeşti nasıl yazacağımı düşünüyordum. Bunun ikisini de yapmadım. Bu Saffet Bey'i pek çok sevmiştim. Hariçte, dahilde düşmanla muhat[676], beş on kişi ile sessiz ve eli titremeden karanlıkta ölüme yürüyen bu cazip[677] adamın ruhundan içime biraz bir şey aldım galiba.

Mehtapta birbirimizin gözlerine bakarak ayrılırken hangimizin daha evvel ötekinin öldüğünü haber alacağını düşündük, sonra kağnı gıcırtısı. Mütemadî, ebedî...

İlk ışıkta yığılan ve gömülen fişek sandıkları akşamın ilk esmer gölgesinde sırtımıza yüklettiğimiz aynı sandıklar. Her akşam ve her sabah. Mütemadî yol değiştirerek, bin ihtiyatla kağnılar yanında yürüyüş ve karanlık kesif olurken Mehmet Çavuş'un bütün bütün Anadolulaşan şivesiyle anlattığı ilk ceb-hânelerin İstanbul'dan kaçırılışı:

— Gırk araba gadan vadı...

596. 27 Kasım.

597. Olumsuz.

598. Alında yazılı olan.

599. Ortaya çıkan, görünen.

600. Hikâyelerinden.

601. Bile bile, bilerek ve isteyerek.

602. Alışması, yatkınlığı.

603. Güçlü.

604. Sonu olmayan.

605. Ayrıcalığımdan.

606. Haydut.

607. Biricik.

608. Uymaya, benzemeye.

609. İnancı.

610. Düşüncelerinde, fikirlerinde açıklık yoktu.

611. Hayalî çalışmalarını, uygulamalarını.

612. Ulusun fertleri, bireyleri.

613. Bir görev ve hizmetle yükümlüydüler.

614. "İşte o kadar" anlamında kullanılır.

615. Ülküsü, ideali.

616. Uyarak.

617. Donanmış.

618. Dindirmeye, yatıştırmaya.

619. Dolaylı olarak.

620. Zorlamayacaksınız.

621. Hâkim olan, hükmeden.

622. Eli başa götürerek verilen selâm.

623. Küçümseme, hor görme.

624. 28 Kasım.

625. Uyumu.

626. Koşarken bir yandaki iki bacağını aynı anda atan binek hayvanlarının biniciyi sarsmadan koşma biçimi.

627. Tekdüze, monoton.

628. Sonsuz bir dünya.

629. Çeşitlenme, çeşitlilik.

630. Büyülenmiş.

631. Çevrede.

632. Söylentileri.

633. İncinen.

634. Yayılması.

635. Görüş açısından.

636. Bir çeşit küçük ve ince asker battaniyesi.

637. Gözetlemesi.

638. İçten.

639. Hoş görüyorum.

640. Tek kurşun atan bir çeşit tüfek.

641. Uğraştılar.

642. Gururlu.

643. Taşa veya duvara delik açmak için kullanılan uzun, ağır ve ucu sivri demir.

644. Hayrette kaldığımız, şaşırdığımız.

645. Bağırış, çığlık.

646. Yoğun.

647. Tepki.

648. İnmiş.

649. Peygamber sayıyordu.

650. İleri gelenlerinden.

651. Üzerinde düşünmeden.

652. Alçakgönüllü.

653. Açıklık kazanmasını.

654. İpekten, sarımtırak dallı nakışlarla işlenmiş bir tür beyaz kumaş.

655. Yayvan ve dolgun yüz veya yüzü böyle olan kimse.

656. Arka tarafında kırmaları çok, bacakları dar bir tür pantolon.

657. Bir kimsenin buyruğu altında bulunan kişiler.

658. Durdurdu.

659. Karma, karışık.

660. İstiklâl Savaşı boyunca Anadolu'da kurulan hükümet ve bu hükümetin askerî kuvveti.

661. Herhangi bir konuda ileriyi düşünerek ölçülü davranan, önlem alan, sakıngan.

662. Karanlığına.

663. Derinliğine.

664. Sıkıntı.

665. Üyelerinden.

666. Ünlü.

667. Belirsiz.

668. Kuzey.

669. Hayat eseri.

670. Toprak yığını, küçük tepe.

671. Kubbe biçiminde toparlak kabartı.

672. Gösterişli.

673. Yer değiştirebilen, hareketli.

674. Onurlanmak, onur kazanmak.

675. Öldürecektiniz.

676. Kuşatılmış, sarılmış, çevrilmiş.

677. İlgi uyandıran, çekici.

7
Kezban

29 Teşrîn-i Sânî[678]

Mehmet Çavuş'la uzun bir münakaşadan sonra ceb-hâneyi Sarılar Köyü'nün arkasındaki ağıla yığmaya karar verdik. Arabalar gece dönüp yükleyeceklerdi. Ben de ceb-hâneyi haber vermek üzere İhsan'ın karargâhına gidecektim. Karargâhın yeri değişip değişmediğini bilmiyordum. Öğleye doğru Sarılar'a girip köylülerden ma'lûmat alacaktık.

Yeni baştan atların üstünde rahvan, tıkır tıkır gidiyoruz. Söğütlerin arasına dalmıştık. Karnı yerde sürünen birkaç kaz kanatlarını çırparak uçuştular. Sıcak, tozlu bir gündü. Söğütlerin gölgesi arasından Ayşe'nin küçük hastahanesi görününce kalbim birdenbire atmaya başladı. Kabaklar dizili beyaz terasta onu beyaz gömleği ile çıkacak zannediyordum. O kadar daldım ki, etrafımı göremiyordum, hatta atın nereye gittiğinin bile farkında değildim. Birdenbire ta önümden gözlerime pek aşina[679] görünen küçük bir köylü kızı çarptı. Köy kadınlarının en sevdikleri bir vaziyette arkasını bir söğüde dayamış, gözleri benim daldığım beyaz eve dalmış, donmuş gibi duruyor.

Bugün hâlâ, o küçük köylü kız çocuğunun resmi gözlerimde, kırmızı şalvarlı dizlerini dikmiş, çömelmiş, yanık çatlak ayaklarının başparmakları garip bir surette ayakta, dirsekleri sımsıkı dizlerine dayalı, kirli beyaz bir bezle küçük başını sarmış, elleri şakaklarında oturuyor.

— Kezban ne yapıyorsun?

Bir yerinden vurulmuş gibi fırlıyor, atımın başını yakalıyor. Onu tozlu yollarda İhsan'a ağlarken gördüğümden beri bir ay geçmedi.

Fakat görüyorum, Kezban artık bir kız çocuğu değildir. Mucize gibi uzanmış görünen dal gibi bir genç kız vücudu, henüz olmaya başlayan meyvelerin zengin yuvarlaklarını hatırlatıyor. Biraz sararan, incelenen güzel yüzü tamamen bir kadın harareti, bir kadın ma'nâsıyla insanı tazip ediyor[680].

Beni görünce canı gözlerine toplandı. Bir ay evvel İhsan'ın âmir sesiyle eriyen, boynu bükük köye dönen çocuk tekrar İhsan'ın sesini işitmiş ve bu çağıran ses içindeki kadını uyandırmış gibi bana baktı.

— Kumandan Bey, gayrik beni isteyo değil mi? Dün Elek Köyü'ne vadımdı, bir garı bana arvatların da asker olduğunu dedi.

Gözlerindeki ateşi söndürmek istemedim:

— Seni nasıl olsa alacağız Kezban, fakat ben şimdi Kumandan Bey'in yanından gelmiyorum. Kumandan Bey'in karargâhı buraya yakın mı diye ben de sana soracaktım.

— Doğançay'a yaklaşmış diyolar ama Doğançay'da yok.

Zavallı çocuk bana sonra, Doğançay'da nasıl avare dolaştığını (Doğançay'la Sarılar dört saat) ve yengesinden nasıl dayak yediğini anlattı. İhsan'ın kuvvetleri arasında onun da bir ağası vardı. İhsan'ın kuvvetleri arasında pekâlâ olabilirdi. Mutlak İhsan'ın kuvvetleriyle gitmek istiyordu. Başka kadınlar gitmişti. O niçin gitmesin? Ağası gideli yengesi onu daha fazla işletiyor[681] ve dövüyormuş, hatta el işi yapmasa karnı bile doymuyormuş. Kimsesi yokmuş. Babasını öldüren ve kendini aç, çıplak bırakan gâvurlarla artık o da dövüşmek istiyordu. İki elleriyle atın dizginlerini sımsıkı tutmuş, küçük yüzü daha sararmış, gözleri yabani ve güzel bir kedinin atılmaya karar verdiği anın tehlikeli ışıklarıyla yanıyordu. İlk defa olarak Ayşe ile onun yüzündeki müşabeheti[682] gördüm, aynı yeşil gözler ve kat'î çene. Ayşe'nin nâdir çiçekler gibi garip bir kızıllıkla açılan büyük dudaklarına mukabil bunun küçük ve ma'nâsız bir çocuk ağzı var. Fakat hep o şimşek gibi karanlık daireleri içinde tehlike, ateş ve

ihtirasla çakan yeşil ışıklar. Bu, Anadolu'nun gözleridir. Yalnız Ayşe'ninkiler daha derin, olgun ve faydalı bir kadın ruhu taşıyor, o kadar. Buna dikkat ettikten sonra bu çocuğu, bu vahşi elemiyle nasıl bırakır gidebilirdim. Hâl-bu-ki İhsan'dan galiba ben de korkmaya başlamış olacağım ki götürmeye cesaretim de yok.

Ağaçların arasından biraz kısık ve çok gazablı[683] bir kadın sesi haykırdı:

— Ciğerine bit düşesi zilli kine[684], askerlerle ne ediyon, ha!

— Yenge, şimdi geliyom. Sen beni biraz bekle, e mi!

O gider gitmez atımı çevirdim:

— Mehmet Çavuş, dedim, bu çocuk gelmeden ben Doğançay'a doğru gidiyorum. Karargâhı bulur, sana Doğançay'dan bir kılavuz yollarım, sen bu çocuğa görünmeden buradan savuş, kumandanla başımız belâya girmesin.

Ne cevap verdiğine dikkat etmeden atımı sürdüm, gittim. Fakat şimdi gözlerinin kanlanmış olduğunu, ürkmüş ve azmış bir at gibi soluduğunu hatırlıyorum.

Doğançay'dan pek uzak olmayan bir ağaçlık arasında karargâhı buldum. İhsan, kuvvetlerinin bir kısmı ile ileride çarpışıyormuş. On beş gün içinde bizim karargâhın asker unsuru[685] fark edilecek kadar artmış, gün gün galebe çalan[686], meydana çıkan ordu bu heyet içinde bile tebellür ediyor[687]. Hakikat, kozadan çıkan kurdun kelebek olduğunu görür gibi ihtilâl ordusunun daha çalak[688] ve halkçı, fakat eski Türk Ordusu'nun simasıyla ihtilâl sahnesine geldiğini görüyorum.

İhsan'ın ertesi gün dönmesi kabildi[689]. Mutlak öğleden evvel ceb-hânenin gelmesini istiyordum. Gece ancak üç saat uyudum, şafakla Doğançay'a ceb-hâneye karşı gittim. Öğleye doğru kağnılar başlarında Mehmet Çavuş sökün ettiler[690]. Mehmet Çavuş benim yanıma geldi. Kağnıları çekenler arasında dal gibi bir çocuk vardı ki, uzaktan nazarı

dikkati celb etti. Arkasında kendine bol gelen meşinli eski bir ceket, ayağında koyu renk potur vardı. Tüfeğini acemi bir nefer gibi taşıyan bu çocuğu acaba nerede gördüm, diye düşündüm.

Mehmet Çavuş heyecanlı, ateşli ve yüzü tehlikeli idi. Yolda bana muhtelif çetelerdeki kadınlardan bahsetti. Hatta Bulgar çetelerindeki Bulgar kadınlarının vatanî rolünü bile dili döndüğü kadar anlattı. Şehit olan Rahime Çavuş, hâlâ harb eden Ayşe Çavuş, Atiye Çavuş, hep bu kadın çavuşların askerî menâkıbını, bana korkunç gelen hayatlarını mübalâğa ile fazla renklerle muhayyilemde resmediyordu. Niçin bunlardan o dakika bahsetti. Sonra anladım.

İhsan'ın yüzü o gün ne katı ne sertti. Rengi soluk, gözlerinde ma'denî bir parıltı vardı. Mehmet Çavuş'la beraber ceb-hâneleri getirdiğimizi ona söylemek için çadırına girdiğimiz zaman bize uzak ve yabancı gözlerle baktı. Elinde[ki] beyaz bir sargının, yaralandığına delâlet ettiğini[691] anladığım hâlde bir şey söylemeye cesaret edemedim. Zannettim ki, bilhassa Mehmet Çavuş'a bakarken gözlerinde bariz bir bürudet[692] hâsıl oluyor. Evvelâ bunu Mehmet Çavuş'un aşkına zannettim; sonra anladım ki bu sırf Mehmet Çavuş'un nevinedir. Ve İhsan'ın ruhunda gayri muntazam kuvvetler ne olursa olsun ordunun tahammül edemeyen gayzı onun gözlerinden fırlıyor. Bütün günahlarına rağmen bana iyi ve şuursuz çocuklar gibi gelen gayri muntazamların imhası günü yaklaştığını bir kelime işitmeden İhsan'ın gözlerinin verdiği hükümden anladım.

— Şu yandaki Sarılar Köyü'nden birisi gönüllü gelmek istedi. Çete yazılacakmış. Getirdim, ne dersiniz?

İhsan'ın gözleri hâlâ soğuk, sağlam eli masasının üstündeki rövolverle[693] oynuyordu.

— Fazla genç ve kadın olmasın yeter. Götür Muhsin Bey'e yazdırt.

Mehmet Çavuş'un gözlerindeki kırmızılığın arttığını, suratının karardığını gördüm. Fakat bu sadece İhsan'ın tavrının aksülâmeli

olabilirdi. Onlar reisleriyle lâubali[694] ve arkadaş olmaya alıştıktan sonra bu askerî emirleri müşkül hazmediyorlardı.

Mehmet Çavuş çıkınca elini tuttum. Başını eğmiş bir şeyler yazıyordu. Dudaklarında acı bir tebessüm hâsıl oldu:

— Dün asi bir köy te'dîb ettik[695]. Hayli çete usulü oldu. Hele elimizde her emre itaat eden eski asker makinesi kuvvetlensin, biz bu ortalığı kasıp kavuran, bize kafa tutan keratalara göstereceğiz.

— Eski jandarmanın zulmünden daha fena değil ya, diyecek oldum. İstihza ile yüzüme baktı ve başını korkunç bir ma'nâ ile salladı.

O gece uykum kaçtı. İhsan'ın çadırının yanındaki çadırda yatıyordum. Akşamdan onunla beraber biraz rakı içmiş ve İstanbul'u garip bir acı ile anmıştık. O, biraz kendisiyle eğleniyor ve belki ilk defa bana kendisinden bahsediyordu.

— Ben, diyordu. Her zaman böyle asker ruhlu bir adamdım. Fakat çok ham bir gençtim. Sonraları hayli de alafrangalığa özenirdim. Hâlâ medenî şeyleri, güzel şeyleri severim, diyebilirim. Yalnız biraz bunlardan uzaklaştık. Anadolu'nun ta ortasına gelenleri yenmek ile memleketimizi muhafaza kabil olamayacağını düşünüyorum. Onlar, düşmanlarımız, kendi memleketlerine sahip oldukları gibi biz de sahip olmalıyız. Şimdiye kadar zeytin yağıyla su gibi duran bu halkla biz kaynaşmalıyız. Göreceksin Peyami, bu halkı kendi memleketine sahip edecek yine bizim yaratacağımız ordu olacak.

— İzmir'e inelim, yeter İhsan.

— Bu akşam içim hulya yapmak istiyor. Yalnız İzmir'i almak yetmez. Memleketi temizlemek lâzım. Anadolu ordusu İzmir'den sonra öyle bir harb açacak ki... Köhne şeyleri, karanlık şeyleri, halkı sefil ve esir eden şeyleri hep temizleyecek ve yıkacak... Hemşire Ayşe ile biz bunları daima konuşurduk. O bana İzmir'in ne mamur, ne mesut olduğunu hep anlattı. Biz Yunan'ı çıkardıktan sonra biz, evet

ordu, Anadolu'yu baştan başa mamur ve mesut edeceğiz. Artık İstanbul'a hiç dönmeyeceğiz.

— Dayanamazsın İhsan.

— Bak görürsün; seninle gider İzmir'de bir çiftlik yaparız, olmaz mı?

Yunan taarruzu[696] imtihanı devam ediyor, ihtilâl kuvvetleriyle ordu ihtilâfı[697] bariz bir şekilde meydana çıkıyor. Hariçten, dahilden bin bir belâ başımızda dolaşıyor. Anadolu ordusu hâlâ çekirdek hâlinde bulunuyordu.

Fakat onun genç erkânıharbı etrafını saran tehlikeler karşısında müstakbel[698] ordunun kayalardan taşan berrak ve ebedî şelâleler gibi terütaze[699] ruhuyla konuşuyordu. Bunları İhsan belki de Ayşe'nin yeşil gözlerinin hayaliyle tekrar ediyordu. Nihayet gözleri dalgın, yanakları kırmızı humma[700] içinde düşünmeye başladığı zaman çadırıma dönmüştüm. Fakat uykum kaçmıştı. İçimde isimsiz bir çocuk korkusu ve ye'si vardı. İhsan'ın nikbin[701] hulyaları bende aksi tesir yapmıştı. Nihayet uyuyamayacağımı tamamen anlayıp yataktan kalkmaya karar verdiğim dakikada yanımdaki çadırdan İhsan'ın sesini duydum. Azıcık kısık, fakat ne bileyim, azıcık da hasretli ve zebûn[702] bir eda ile haykırıyordu:

— Sen burada ne arıyorsun?

Karanlıkta birdenbire oturdum ve dinledim. Küçük bir kız çocuğu ağlar gibi tatlı ve nazlı bir ses ağlıyordu. İhsan artık yavaş yavaş konuşuyordu. Ne söylüyorsa bu nazlı ve elemli[703] sesi daha derin bir ye'sle ağlatıyordu. İçim nasıl altüst oldu. Bu zavallı kadın veya kız kimdi? Herhalde İhsan'ın haberi olmadan çadırına girmiş; evvelâ isyan eden, sert haykıran İhsan şimdi daha erimiş daha mağlûb, onu dikkatle, şefkatle oradan çıkarmaya çalışıyordu. Müphem[704] bir surette Kezban'ı hatırladım. Garip şey. Kabil değil burada olamazdı.

Yanı başımda, böyle bir akşamda gönül mücadelesi olacağı kimin hatırına gelirdi. Gözlerimde Ayşe'nin yeşil gözleri parladı, karanlıkta öyle hain ve barîd[705] parıltıları vardı ki...

— Zavallı küçük Ayşe, zavallı küçük Ayşe, aç gözlerini bakayım, artık ağlama Ayşe!

Demek İhsan'ın buralarda Ayşe isminde bir sevgilisi var. Doğançay'dan gece çadırlardaki nöbetçilere görünmeden sürünmüş gelmiş yalvarıyor. Fakat beni sevindirmesi icap eden bu hâdise daha çok karıştırdı. Çadırı açtım, dışarıya çıktım. İçimdeki sıkıntı beni boğuyor gibi. Çadırın kapısından ilerideki ağaçlara baktım; her yer sessiz ve karanlıktı. Hava biraz bulutlu sıcak ve rüzgârsızdı. Bu sessizlik içinde bende bilmem neden bana yakın bir insan olduğu hissi uyandı. Cebimden bir çakmak çıkardım, çaktım. Anı bir ışık içinde İhsan'ın çadırından otuz adım ötede uzun tüfeği ile bir adam gördüm. Dalgın ve gergin tüfeğini muayene ediyor, başı İhsan'ın çadırına müteveccih[706] bütün vücuduyla dinliyordu. Çakmak yandı, söndü, fakat bana o ziyâ anında gösterdiği adamla beraber bir kitaplık faciayı, bir anda aydınlattı. Bu, Mehmet Çavuş'tu. Her şeyi derhal anladım, ömrümde ilk defa olarak yıldırım gibi karar verdim. Yavaş yavaş o istikamete yürüdüm; hem lâkayd hem tabiî seslendim:

— Mehmet Çavuş ne yapıyorsun?

— Siz misiniz Peyami Bey?

— Benim!

Bu sıkıntılı gecenin ruhların ağzını açıp vücuttan taşıran tılsımlı bir hâli vardı. Mehmet Çavuş yeni doğmuş bir çocuk gibi açık, fakat son derece müteheyyic[707] beni aşağıya doğru yürümeye davet etti, söyleyeceği vardı. Hiç tereddüt etmeden yürüdüm. Cebinden tabakasını çıkardı, karanlıkta bir sigara sarmaya çalıştı.

— Ne var Mehmet Çavuş, uykun mu kaçtı? Sigaralarımızı yakmak için tekrar çakmağı çakarken yüzünü hakikaten korkunç buldum.

Kocaman bıyıklarının altında dudaklarının çok çirkin kıvrılışı vardı. Fakat anlatmaya başlayınca tasavvur ettiğim[708] facianın biraz hafif olduğunu hissettim. Bununla beraber korkularımın sebebi olduğunu anlıyordum.

Kezban, Sarılar'da ben gittikten sonra Mehmet Çavuş'u tekrar bulmuş, karargâha gönüllü kadın çete olarak gelmek istemiş. Kızın yalvarmasına Çavuş dayanamamış, arkasına bir erkek esvabı giydirmiş, getirmiş. Anlaşılan kıza, İhsan'a sözü geçtiğinden ve kendisinin hatırı sayıldığından bahsetmiş. Fakat çadırda İhsan'ın sert muamelesi işi bozmuş. Kağnılarla gelen Kezban, Mehmet Çavuş'un kendisini kabul ettiremeyeceğini anlayınca ağasından korkmuş, karargâhtan korkmuş, kendisi gidip Kumandan'a yalvarmaya karar vermiş. Bu aralık Mehmet Çavuş, Kezban'ın güzel yüzüne âşık olduğunu da kıza itiraf etmiş ve Allah'ın emriyle istemiş, kemerinde çok para varmış ve kız razı olursa onu hangi köyde isterse oturtacak, elini soğuk sudan sıcak suya sokturmayacaktı. Kezban bunlara kulak asmamış, hep Kumandan kovarsa köye dönemeyeceğini, rezil olacağını, kendini çaya atıp boğacağını söylüyormuş. Nihayet Mehmet Çavuş onu gece yarısından sonra usulca Kumandan'ın çadırına getireceğini söylemiş, şimdi de kıza bir fenalık gelmesin diye silâhıyla bekliyormuş. Bana da kızı Kumandan'dan istemek ve Allah'ın emriyle kendisine nikâh için yalvartmak istiyormuş. Fakat şimdi zihni, kapalı ve sessiz çadırdadır. Kız çadıra girince Kumandan sert sert haykırmış, sonra kız tuhaf tuhaf ağlamış, şimdi de sesi tamamen kesilmiş. Kezban'ın Kumandan'la mülâkatı[709] uzun sürdüğünü bana Çavuş anlatırken sesi bütün bütün yavuzlaşıyordu.

Mehmet Çavuş öyle bir sesini kesti ki bu sükûtu çadırında yazı yazan bir genç zâbitin beynini delen bir mavzer kurşunu tarrâkası gibi içimden duydum. Çok sakin bir sesle:

— İhsan Bey göründüğü kadar merhametsiz değildir, dedim. Belki Kezban, senin kendisini istediğini de anlatıyordu. Çünkü Kezban'ı o, eskiden tanır. Ona bir asker kızı diye acır.

Karanlıkta başını salladı. Mehmet Çavuş'un ruhu İhsan'ın ruhunun temsil ettiği resmin arkası gibi idi. Mehmet Çavuş bir askerin, bir çetenin saadetine hadim olacağına[710] inanmıyordu. Sonra Kezban'ı alıkoyan şeyin böyle bir masal olduğuna kani değildi. O askerlere, bilhassa erkânıharplere hiç itimat etmiyordu. Onlardan öyle galiz[711], öyle çirkin ithamlarla bahsediyordu ki, iş tamamdı. Fakat bütün gayza, bu ademi itimada[712] rağmen benim söylediğim şeylere inanmak istiyordu.

Artık horozlar ötüyordu.

— Kezban arabaların yanına dönmüş olacak, dedim. Sen git ona söyle, bugün meydana çıkmasın, ben gider İhsan Bey'in gönlünü ederim. Sizi de şurada bir baş göz ederiz vesselâm.

O, tuhaf tuhaf güldü. Sesi kısıktı. İhsan Bey izin verse de vermese de kızı almaya yemin ettiğini söyledi:

— Ya ölüsünü ya dirisini, diyordu.

Çadıra döndüm ve İhsan'ın uyanmasını bekledim, mesele çok nazikti. Mutlak Mehmet Çavuş'u çabuk tatmin etmek[713] lâzımdı, yoksa bir felâket muhakkak görünüyordu. Öğleye doğru İhsan uyandı. Ayakta bir zâbitle ceb-hânenin tevziini[714] ve ileri sevkini konuşuyordu. Yalnız kalması için bekledim. Zâbit çıkmadan Mehmet Çavuş girdi. Tavrından çağırılmış olduğu anlaşılıyordu. Yüzünde biraz ümit ve intizar[715] vardı. Hele beni orada görmesi vahşi gönlüne biraz su serpmişti. İhsan'ın yüzü hâlâ sert ve kapalı idi. Mehmet Çavuş'a Geyve civarında bir iş sipariş etti. Ona geceyi orada geçirtecek bir iş. Mehmet Çavuş'un yüzüne bakıyor, ilk defa iptidâî insanların da bizler kadar derin kalp kasırgalarını örtebildiklerini düşünüyordum. Suratı

gerilmiş, sararmış, dişleri mühlik[716] surette ikide birde açılıyordu. Fakat emri sükûtla telâkki etti[717]. İhsan arkasından seslendi:

— Seninle çalışan bir Mustafa vardır. Sarılar'dan kardeşi Kezban ceb-hâne arabalarına takılmış buraya gelmiş; Mustafa'ya söyle, dönen arabalarla kızı köye göndersin. Bu çocuğu burada bir akşam daha kim alıkoyarsa asarım, anladın mı?

Yalnız kalıp da bu meseleyi açmak istediğim zaman İhsan sert sert yüzüme baktı:

— Muhârebe başlarken bir de çoluk çocuk masalı dinleyemem, dedi.

Fakat çocuk masalının hatimesi[718] bir haile[719] olduğunu gördü.

İhsan aynı gün bana da müşkül bir vazife verdi. Zihnimin endişesine rağmen Kezban meselesini takibe zaman bulamadım. Akşam yemek yer yemez o, atına bindi, bir müfreze[720] ile hareket etti.

Sabaha karşı döneceğini söylüyordu. Hava yağmurdan sonra açılmış, serin serin toprak kokuyordu. Yıldızlar o kadar berraktı ki karşıdaki ağaçların yaprakları seçiliyordu.

Çadırın karşısında epeyce oturdum. Acaba Kezban gitti mi? İhsan dönse de bunu bir daha söylesem. Nihayet bugün vücudumda, geçen akşamların yorgunluğu, tatlı tatlı uyudum.

Gece gözlerimi çadırda bir adam var hissiyle açtım. Hakikat çadırın aralığından geç doğan ay, perdeli bir ışık gönderiyor, göremediğim bir insan sesleniyordu:

— Peyami Bey, Peyami Bey!

— Kim o?

— Benim!

— Sen kimsin? Gir içeri bakayım!

Derhal başucumdaki lâmbayı yaktım. Çadırdan korkak küçük bir gölge içeriye kaydı. İki gün evvel kağnıların başında gelen çocuk çete

idi, siyah başlığı altındaki sarı yüze bakmadan Kezban'ı tanıdım.

— Ne istiyorsun Kezban?

Kıyafetiyle biraz gülünç biraz da acıklı tezad yapan küçük bir sesle için için ağlıyordu. Ne uzun zahmetle niçin geldiğini ve derdini söyletebildim. Bir akşam evvel Mehmet Çavuş'un açıldığı gibi o da açıldı.

Evvela İhsan'a olan iptilâsından[721] bahsetti. Bütün iptidâîliği, çocukluğu, kadınlığı, hatta yeni hâsıl olan muğlâk[722] hislerle İhsan'ı seviyordu. İhsan, Sarılar'da onun babasının İstanbul'da işgalde şehit olduğunu anlar anlamaz bütün çocuklara ve bî-çârelere[723] yaptığı gibi buna da rakik[724] ve kavî himayesini açmıştı. Bununla başlayan iptilâ, İhsan'ın yılmaz hareketleri, bahadırlıkları[725] ile artmış buna biraz korku biraz de ye's karıştıktan sonra zavallı çocuğun bütün dünyası İhsan oluvermişti. İhsan köyden gittikten sonra öyle azap ve hasret çekmiş ki, Mehmet Çavuş kendisini gezmeye ikna ettiği zaman İhsan'ın yüzünü görmekten başka bir şey düşünmemişti. Bir defa görsün, bir defa çizmesinin altına kendini atsın, sonra onun mahmuzları altında ezilip ölmeye razı. Burada yaşından ümit edilmez bir gayz ve kıskançlıkla şehirli avrattan, yani Ayşe'den bahsetti.

Şehirli avrat kabil değil İhsan'ı kendisi kadar sevmezmiş. Ben oldukça dürüst, Ayşe'nin İhsan'ı sevmediğini, İhsan'ın da diğer arkadaşları gibi onu kardeş telâkki ettiklerini anlatmaya çalıştım. Küçük başını hırçın hırçın salladı.

— O yiğit bir avrat, dedi. İki elim yanıma gelecek neyleyim, kahbe değil, emme kahbe gibi erleri birbirine gatıyo. Yiğit canlar uğruna telef olup gidiyo. O sarı oğlan, Mülâzım Ahmed Rıfkı neden öldü? Emme ben biliyom. Şehirli avrat garnından asıl Cumandan Bey'e yanıyo. Tıpkı benim gibi.

— Peki bundan bana ne, dedim.

Yeniden ağlamaya başladı. Dün akşam İhsan'ın çadırına girmiş. İhsan evvelâ haykırmış ve kolundan tutup dışarı atmak istemiş, fakat Kezban yere yatmış, çizmelerine sarılmış, boğula boğula ağlamış, yalvarmış. O zaman merhamet etmiş ve teskin etmeye çalışmış.

Burada Kezban'ın hıçkırıkları coşuyor, yalnız bu coşuşta ıztırâbla beraber zavallı çocuğu benliğinin umkundan[726] sarsan bir saadet dakikası var. Söylemiyor ama biliyorum. Kezban'ın çenesinden tutmuş kaldırmış, gözlerine bakmış ve ona "Ayşe" demiş. İhsan da çocuk gibi Kezban'la beraber ağlamış. İhsan'ın Ayşe tarafından büyülenmiş olduğuna ve bu gâvur büyüsünden kurtuluş olmadığına kani, her şeye rağmen dün akşam bütün ömrünü cehenneme çevirecek olan bu ıztırâbda tasmim ettiği[727] fedakârlığın pahalı satın alınmış kısa bir ciheti var.

Sabaha karşı Mehmet Çavuş, bunu yine bulmuş, izaç etmiş;[728] fakat Kezban bu izacın tehlikesini, İhsan'ı ilka edeceği[729] muhatarayı[730] anlamış. Mehmet Çavuş'tan bir kuşun yılandan korktuğu gibi korkuyor. Ona "zebani"[731] diyor, fakat Mehmet Çavuş'un teklifini İhsan'a bir ziyân gelmesin diye kabul ediyor. Köye dönecek, Mehmet Çavuş'la evlenecek, sonra ilk fırsatta... Bu fırsatlar ne olduğunu, kendisi için nasıl bir halâs[732] tahayyül ettiğini bir türlü anlatmadı.

Mehmet Çavuş'a arabalarla köye döneceğini vaat ettiği hâlde gidememiş. Fakat gittiğini haber alınca bana hem Mehmet Çavuş'tan İhsan'ı sakınmamı tavsiye etmeğe gelmiş, çünkü Mehmet Çavuş onun zaafını biliyor, kıskanıyormuş, er geç İhsan'a hıyanetinden[733] korkuyor; hem de son defa İhsan'ın çadırına girmek istiyor. Kendisini bu sebeple oraya gönderirsem nöbetçi bırakırmış. Ne olur, son defa. Sonra köye gidip o zebaninin pençesine girecek.

Çadırın kapısını açtım, nöbetçiye seslendim:

— Posta! Kumandan Bey'in çadırına bu çocukla gazeteler gönderiyorum. Bırak geçsin.

— Peki efendim.

Köşeden bir yığın gazete aldım:

— Haydi çabuk gir ve çık!

Fakat Kezban çadırdan bir türlü çıkamıyordu. Kendim gittim, çadırda ne olduğunu anlamak istedim. Zavallı çocuk İhsan'ın asker yatağının dibine çömelmiş, çizmelerini kucaklamış, yanağı meşin parçasının üstünde, gözlerinden yaşlar siyah kirpiklerinin uçlarından süzülüp topraklara düşüyor. Elinden tuttum; çektim. Kendim onu karargâh hududunun haricine kadar götürecek bırakacaktım. Ondan sonra Mehmet Çavuş'un haşin aşkının girdâbına düşecekti.

Çadırların arasından yan yana yürüdük, çıktık. Başı önünde gözleri yerde rüyada gibi benimle geldi. Karargâhtan hayli uzaklaştıktan sonra selâmetledim. Doğançay'ı yakındı. Ondan öteye gidebilirdi.

En son biraz para kabul ettirmeye çalıştım. Bir ağaca arkasını dayamış:

— Alaman, alaman, diyordu.

Ben zorla aldırmaya çalışıyor; o reddetmekte devam ediyordu. Tam elini tutup küçük avucuna parayı koymaya çalışırken bir tüfeng patladı. Döndüm. Kolumda garip bir yıldırım darbesi duydum. Yere su gibi bir şey damlıyordu. Kezban telâş içinde sağa sola koşuyordu. Mehmet Çavuş'un gölgesi ağaçlar arasından bir kaplan gibi sıçradı, kızı belinden yakaladı.

— Köyde aradım, beni aldattın kahpe, diyordu. Hele dur bununla İhsan'ın da ciğerini bir deleyim.

Kızı belinden yakalamış silâh sesleriyle koşuşan nöbetçilerden olanca süratiyle kaçıyordu.

— Bir şey yok hemşerim. Uzaktan atılan bir kurşun kaza ile koluma dokundu. Ben çadırıma gidiyorum. Bana sargılarla doktoru

gönderin.

Ertesi gün İhsan avdetinde[734] ordu ile gayri muntazam kuvvetler arasındaki ihtilâfın olanca gayzı ve ateşi ile meydana çıktığını söyledi. Ordu onları tepelemeden yaşayamayacağını söylüyordu. İhsan'dan itibaren her zâbit, hatta her nefer Yunan taarruzu kadar orduya rakip olan ihtilâl kuvvetleriyle alâkadardı ve İhsan beni olanca kuvvetiyle kolumu tedavi ettirmek ve dinlendirmek için Eskişehir'e göndermekte ısrar ediyordu.

678. 29 Kasım.

679. Bildik, tanıdık.

680. Üzüyor.

681. Çalıştırıyor.

682. Benzerliği.

683. Öfkeli.

684. Kahpe (kine, "gidi" anlamındadır.)

685. Elemanı.

686. Yenen, üstün gelen.

687. Beliriyor.

688. Eline ayağına çabuk.

689. Mümkündü.

690. Birbiri ardından geldiler.

691. Gösterdiğini, anlattığını.

692. Soğukluk.

693. Tabanca.

694. Senli benli, teklifsiz.

695. Yola getirdik, uslandırdık.

696. Saldırısı.

697. Ayrılığı, anlaşmazlığı, uyuşmazlığı.

698. İleri bir tarihte; gelecekte.

699. Çok taze, taptaze.

700. Ateş.

701. İyimser.

702. Güçsüz, zayıf, âciz.

703. Üzüntülü, kederli.

704. Belirsiz.

705. Soğuk.

706. Yönelmiş.

707. Heyecanlı.

708. Zihnimde canlandırdığım.

709. Görüşmesi.

710. Yarayacağına.

711. Kaba, iğrenç.

712. Güvensizliğe.

713. Karşısındakine güven vererek onu istenilen bir biçimde hoşnut etmek.

714. Dağıtımını.

715. Bekleyiş.

716. Öldürücü, tehlikeli.

717. Kabul etti.

718. Sonu, neticesi.

719. Çok acıklı olay.

720. Türlü askerî görev ve hizmetlerin yapılması için, küçük birliklerden, belli bir kuruluşa bağlı kalmadan geçici olarak oluşturulan gruplara verilen ad.

721. Düşkünlüğünden.

722. Anlaşılması güç, anlaşılmaz, karışık, çapraşık.

723. Çaresizlere, zavallılara.

724. İnce, narin, merhametli.

725. Savaşlarda çarpışmalarda gücü ve yılmazlığıyla üstünlük kazanan kimse.

726. Derinliğinden.

727. Tasarladığı.

728. Bunaltmış, tedirgin etmiş.

729. Bırakacağı, terk edeceği.

730. Korku verici durumu, tehlikeyi.

731. Cehennem bekçisi.

732. Kurtuluş.

733. İhanetinden.

734. Dönüşünde.

8

Kâbus[735]

1 Kânûn-ı Evvel[736]

Hikâyemde bir kopuk halka, yanık sayfa var. Kezban'ı Mehmet Çavuş belinden yakalayıp ıssız ovalara kaçtığı karanlık geceden sonra onları bir daha gördüm mü? Kafamdaki müşa'şa[737] alevler, silâh sesleri, zincir şakırtıları ve ihtilâlin korkunç sesleri arasından onları bir daha gördüm, zannediyorum. Bu kısa, fakat hayatımın en korkunç kâbusu. Bunu düşünürken alnımdan soğuk terler, arkamda alevler, dudaklarım kupkuru, gözlerim humma içinde titriyorum. Bu muhayyilenin bir icadı mı? Böyle bir şeye inanmak istemem, sonra ötekilerden, hatta kendimden şübhe ederim. Bu kâbus, fakat hakikî bir kâbus ve onu nasıl gördümse, hâlâ nasıl görüyorsam, öyle anlatacağım.

Konya ihtilâlini bastıranlar arasındayız. İhsan kuvvetleriyle ismini hatırlayamadığım bir nahiye[738] merkezine yakınız. Merkezin henüz ihtilâle bulaşmadığını söylüyorlar. Nahiyeden bir küçük heyet İhsan'a gelmiş, arzı sadakat etmiş[739] ve nahiyeye asileri sokmayacaklarını temin eylemiş, fakat buna mukabil bizim kuvvetlerin de girmemesini, nahiyeyi heyecana sokmamasını yalvarmış, İhsan'ı yalnız nahiyeye davet etmişler, kuzu kesecekler, şerefine köy şenlik yapacakmış, gelen iki sarıklı ihtiyarla üç köylü ağa İhsan'a muhabbet[740] ve emniyet telkin etmiş.

İhsan ihtiyaten[741] bir müfrezeyi nahiyeye yaklaştırdıktan sonra beş süvari ve bir de benimle beraber davete gidiyor. Şübhe ederse süvarilerden birini gönderecek ve kuvvetler Tahsin Bey'in kumandasında köye girecek. Muhsin Bey buna şiddetle aleyhtar:

“Bugün kuzu gibi olan köylüleri yarın bir kasırga gibi Konya’dan geçen ihtilâl sıtması tutabilir,” diyor.

Ovada, üç yüz hanelik bir köy; sarı, çorak topraklar arasında, sarı topraktan yapılmış küçük bir sırtın üzerinde, önü yeşil bir Anadolu nahiyesi. Akşam güneşi sarı toprakları eflâtuna boyamış, köyün önünde yeşil meydandan davul zurna sesi geliyor. İhsan’la atlarımız yan yana koşarak gidiyoruz. Mehmet Çavuş’la Kezban’ı konuşuyoruz. Ne oldular? Nereye gittiler? Kezban bir daha köye dönmemiş. Mehmet Çavuş’un da Türk-Çerkes karışık, hilâfet ordusu namına icra-yı şekavet eden[742] Hamza Bey çetesine iltihak ettiği söyleniyor. Onun ihtilâlci ve bilhassa pâdişâh düşmanı ruhunu düşünüyor, Kezban’ın yeşil gözlerini kıskanarak bütün hayatını inkâr edişine hayret ediyorum. İhsan dalgın:

— Zavallı küçük Kezban, zavallı çocuk, diyor.

Yeşil meydana yaklaşırken büyük siyah bir kalabalık görüyoruz. Bizi istikbale[743] bekliyorlar belki. Fakat ne kadar kalabalık; nasıl öyle toplu ve sessiz duruyorlar.

Yeşil meydanı geçmek için önündeki oldukça derin ve uzun hendekten İhsan’ın atı kanatlı gibi uçtu, geçti. Sonra ben ve süvariler... Yeşillikte on adım ilerlemedik, solda harap ve boş duran ve bir değirmen binasından bir küme insan fırlıyor ve arkamızdan koşuyor, İhsan zemberekli gibi atını çeviriyor, fakat o kadar anî bir kâbus başlangıcı ki... İşte beş süvari, elli kişi arasından taşlar, küfürler, sopalar ve tırpanlar fırlıyor ve bu cehennemî gürültü arasında iki süvarinin hendeğe atıldığını görüyorum ve arkamızda korkunç ayak sesleri var; ne derin ve yeraltından gelen bir gürültü, evet, köyün önündeki siyah küme, bir insan kasırgası gibi geliyor, buradakiler süvarilerin işini bitirmişler, koşuyorlar ve biz kudurmuş bir insan kütlesi arasındayız. Evet, korku nedir, korkunun rengi, ihtilâcı[744], gözleri, bütün bünyesi nedir, biliyorum. Fakat o ince ve yavuz çocuk henüz dumanı çıkan,

kurşunu bitmiş tabancası elinde, kırmızı kalpağı bir tarafa eğilmiş, ayakta duruyor, kafasını hiç kaybetmiyor. Kurşunları kimseye atmıyor, bililtizam[745] kimseyi belki öldürmüyor, fakat bütün bu halkı, gittikçe daralarak daha sıkı bir halka hâlinde onu ihata eden[746] halkı birkaç dakika durdurdu. Hepsi o ayakta duran, gözleri soğuk, ma'denî bir parıltı ile onlara bakan kudretli mahlûkla meşguller; ben, ne garip, bu söven, bağıran, baltasını sallayan, ter kokan halktan imişim gibi kimse benimle meşgul değil.

— Bıyıklarını görüyon mu?

— Alın aşağı!

— Gebertin!

— Boğazlayın!

Bum bum iki tarrâka, sonra kudurmuş bir halk ve mütemadiyen havada vızlayıp giden taşlar, insan dalgası ve bunun üstünde, ufukta kandan bir tepsi gibi kayıp ovanın altına giden güneş.

Artık İhsan'dan ayrıyım. O müthiş ve kudurmuş kütle ne yapıyor, bilmiyorum; kollarını sallayanlar, birbirlerine bağıranlar yine taş, koşuş ve mütemadî çirkin bir tepinme.

Hep bu insan kasırgası kızıl karanlıkta köye doğru gidiyor. Önde ellerinde meş'aleler, isli bir alevle bu korkunç yüzleri tenvir ediyorlar[747] ortada zincirlerini sallayarak iki neferle beraber İhsan'ı sürükleyip götürüyorlar. Ölü değiller, diyorum. Ölselerdi onları da hendeğe atarlardı, benim yanımda iki köylü konuşuyor, yavaş yavaş:

— Arslan delikanlı be! Bizim Çanakkale'de zâbitimizdi. Bir hücuma koşardı, hepimizin içi deprenirdi. Bu Hamza Bey keratası da kim oluyor?

— O Mehmet Çavuş yok mu, hep yaptıran o.

— Bizim köylü de eşek gibi be!

Köye giriyoruz; yine duyuyorum:

— Kumandanı nidecekler?

— Mahpusa götürecekler.

Ben de bu meş'aleli, kanlı halkla sürüklenip gidiyorum. Köyün muhtelif köşelerinden kadın çığlıkları geliyor ve bir davul, cehennemî bir gümbürtü ile mütemadiyen çalıyor, kısık, vahşi naralar duyuyorum ve her yerde havaya silâh sıkıyorlar.

Nihayet tozlu, yamru yumru bir köy sokağındayız. Köşede hayvansız boş bir araba duruyor ve karşı köşeden kapısı açık büyücek bir toprak eve küfür, gürültü arasında İhsan'ı ve neferleri getiriyorlar. Ben arabanın yanında sıkıştım, kaldım; yine yanımda konuşuyorlar:

— Herifi niçin öldürmüyorlar?

— Ne bileyim ben.

— Ankara'dan bir paşa geliyormuş diyorlar, acaba onun için bunları rehin mi tutuyorlar?

— Ne bileyim ben ulan!

Sokak yine karışıyor, kaçışanlar, meş'ale tutanlar, davul gümbürtüsü, sonra:

— Boğazlıyorlar, boğazlıyorlar.

Şakaklarımdaki soğuk ter, ellerimdeki titreme, boşta gibi sallanan yüreğimle kendimden geçmiştim.

Yine ayak sesleri ve tanıdığım bir şive ile bir köylü nutku. Arabanın kenarına tutunarak ayağa kalkıyorum. Karşıda açık kapının içinde isler ve dumanlar arasında mütemadî alevler ve daima söyleyen, bağıran korkunç ağızlar görüyorum. Orada ne yapıyorlar? Yürüyorum. Sokaktan geçen beş on köylü ile beraber ben de kapıda durup içeriye bakıyorum.

Karşıda açık, müstekrih[748] helâ kapısı, ona bitişik bir merdiven yukarı çıkıyor; toprak, pis bir avlu, bir köşesinde zincirler, lâleler[749] yığılmış, sağında demir parmaklıklı bir kapı daha ve iki meş'ale bu demir kafesin arkasını gösteriyor. Anlıyorum, burası nahiyenin hükümet konağı ve bu kapı mahbesdir[750]. Demir parmaklığın

arkasında başından sızan kanlarla İhsan ayakta duruyor. İki ellerindeki uzun kalın zincir, ayaklarına kadar düşüyor ve boynunda kalın bir lâle var. Parmaklığın bu tarafında ihtirasla, nefretle, müstekrih bir takallüsle[751] Mehmet Çavuş, beş on kişiye mahbesin kapısını kırıp İhsan'ın işini tamamlamaya teşvik ediyor. Nahiye müdürünü, jandarmaları boğazlamışlar da bu pis, bıyıksız oğlanı ne bırakıyorlar? Bu da Halife düşmanı, din düşmanı, hemen gebertmeli.

Her nasılsa bu on kişilik köylü zümresi[752] akşamki galeyan ve cinayetten sonra düşünüyorlar. Mehmet Çavuş istediğini yaptıramıyor. Ben ışığa konan kelebek gibi, gözlerim ve gözlerimle beraber kalbim İhsan'a yapışmış bakıyorum. Ne kadar güzel, ne kadar kavî, ne kadar ilâhî bir yüzü var. Kumral başından sızan kanların altında ayrık, açık gözlerinde şimdi yalnız yılmaz bir ceberut[753] değil, acı ve derin bir merhamet, istikrahla[754] karışık bir merhamet var. Gözlerini kırpmadan, cellâtlarına öyle derin ve kavî bakıyor ki. O zaman, Kezban'ın neden onun çizmelerine vecd[755] ile huşû ile[756] sarıldığını anlıyorum ve hayatımda yegâne bir dakika Ayşe'nin de ona ve gözlerine bakan herhangi [bir] kadının da onu şifasız, ezelî bir düşkünlükle seveceğine inanıyorum. Ayşe'nin gözleri bir an bu levhayı görse. Fakat o zümrüt ziyâlar, bu boynunda lâlesi, elinde zinciri demir parmaklıklar arasından cellatlarına kudretle, imanla bakan ruhu daha evvel sezmemiş midir?

Ellerim daha titriyor, yanaklarım alnımdan akan buz terleri daha kudretle duyuyor. Mehmet Çavuş şimdi bu küçük halkın zayıf yerine dokunuyor. Eğer ellerinden kurtulursa İhsan'ın, köylerini nasıl yakacağını, karı, kızan bütün ahaliyi nasıl ipe çekeceğini anlatıyor. Bir homurtu ve tereddüt var, demin Mehmet Çavuş'u karanlık ve anut[757] yüzlerle dinleyenlerin gözleri parlıyor, artık İhsan'ın yaşayacağı dakikalar sayılıdır.

At nalları topraklarda akisler yaparak yaklaşıyor, Mehmet Çavuş'un kulakları kabardı; bütün küçük halk birbirlerine bakıyor ve kapıya geliyorlar. Sokakta yine kaçışan, tepişen bir halk ve dörtnal yaklaşan bir süvari heyeti.

Muhsin Bey'in süvarileri arasında İhsan'ı başından sızan kanıyla ayakta gördüğüm an kâbusun zulmeti ve ağırlığı dağılıyor ve sonra yine bir kadın gibi bayılmış olacağım.

Çadırda İhsan, başında sargısı ile bir şey olmamış gibi zâbitleriyle konuşuyor ve Muhsin Bey anlatıyor:

— Hepimiz yatmış uyumuştuk. İnce bir kadın sesi, bir çocuk sesi gibi bir feryat nöbetçiyi uyandırmış. On beş, on altı yaşında kadar Çerkes kostümlü ince, güzel bir çocuk "Zâbit, zâbit!" diye bağırıyormuş. Bana getirdiler. Yarı ölü gibi idi. Dişleri çarpıyor, çeneleri kısılıyordu. Hamza Bey çetesindenmiş, "İhsan Bey'i tuttular, öldürüyorlar, yetişin!" diye bağırıyordu. Hemen ata atladık, gittik. Geldiğimiz vakit tahkik edemedim. Fakat nöbetçi daha çok bilecek. İsterseniz sorunuz.

Nöbetçi de bir mahkeme huzurunda gibi geldi, anlattı. Sesi mühtez[758], gözleri gamlı idi. Muhsin Bey gittikten sonra nöbetçinin yanında biraz oturmuş, konuşmuş, kendisine İhsan Bey Sarılar Köyü'nde yardım etmiş. Sonraları Mehmet Çavuş'un eline düşmüş, nasılsa Hamza Bey çetesine girmiş. Mehmet Çavuş, İhsan Bey'i öldürmeye andetmişmiş. Köylülerin ekserisi hakikat hilafet ordusuna aleyhtarmışlar, fakat Mehmet Çavuş onları kandırmış. Bu çocuk İhsan Bey'e [karşı] onun bu hırsını bilmiyormuş. Köyün önünde İhsan Bey'i pusuya düşürdükleri zaman anlamış, koşarak yola çıkmış. Yaya olarak altı saat ötede beride koşmuş, heyecandan, yorgunluktan, korkudan ölü gibi imiş.

İhsan bunları dinlerken sarardı sarardı:

— Bu çocuk nerede, dedi.

— Irmağın yanında yattı, uyudu.

Sonra arıyorlar, arıyorlar. Çocuk yok.

Irmağın kenarında bir Çerkes paltosu, bir çift de çizme var.

Nahiye merkezini İhsan te'dîbe[759] gittiği zaman ben yatağımda kaldım. Başımda muzlim[760] ve ağır bir şey var, ellerim hâlâ titriyor. Te'dîb üç gün sürdü galiba.

Bir gece İhsan, yüzü toz içinde mahmuzlarını şakırdatarak yanıma geldi. Alnında hâlâ küçük bir sargı var, yatağımın üstüne oturdu. Alnını sildi, gözlerinde namütenahi bir yorgunluk ve ıztırâb vardı.

— Köyü temizledik, dedi. Bizim üç neferin cesedinin gömüldüğü yerde Mehmet Çavuş'u astık.

— Kezban, Kezban!..

— Bilmiyorum Peyami. Bütün yeşil gözlü kadınlar gibi o da bir sır, bir peri. Karanlıktan geldi, karanlığa gitti. Bana bak Peyami, senin asabın iyice bozuldu. Kolunda hâlâ yara geçmedi. Seni Eskişehir'e göndereceğim. Fakat bana namusun üzerine bir yemin vereceksin.

— Nedir İhsan?

— Bu hâdiseden Ayşe Hanım'a bahsetmeyeceksin.

— Senin yaptığını yapan bir erkek bunu her kadının duymasını ister, İhsan!

— Yemin edecek misin?

— Ederim İhsan.

Kendi ölümüne telâşsız gözlerle bakan İhsan, hainleri gözünü kırpmadan öldüren İhsan, yatağımın üstünden başını ellerinin içine aldı, birdenbire bir çocuk gibi ağladı.

735. Karabasan.

736. 1 Aralık.

737. Parıldayan.

738. Bucak.

739. Bağlılığını bildirmiş.

740. Sevgi.

741. Her duruma her ihtimale karşı, ilerisini düşünerek.

742. Eşkıyalık eden.

743. Karşılamaya.

744. Çırpınması.

745. Bile bile.

746. Çeviren, kuşatan.

747. Aydınlatıyorlar.

748. İğrenç.

749. Esirlerin ve cezalıların boyunlarına takılan demir halka.

750. Ceza evi, hapishane.

751. Kasılma.

752. Topluluğu, grubu.

753. Merhametsiz, zorba.

754. Tiksinmeyle, iğrenmeyle.

755. Aşırı heyecan.

756. Gönlü korku ve saygı ile dolu olarak.

757. İnatçı.

758. Titrek.

759. Yola getirmeye.

760. Gizli, belirsiz.

9

Perde arası

5 Kânûn-ı Evvel[761]

Bu sabah doktor geldi. Yanımda uzun oturdu, konuştu. Bu haftanın sonunda ameliyat muhakkak. Bende bu günlerde düşüklük var. Zannediyorum ki, ben denilen şey başımdaki birkaç sima[762] ve onların hâtıralarından ibaret. Bunları anlattıkça boşalıp yavaş yavaş bitiyorum. İçimde dökeceğim son bir Sakarya kaldı; asıl facia ve son perde...

Bugün notlarıma bakıyorum. İhtilâl günleri ile Sakarya arasında hayli hâdise var, fakat bende ancak son perdeyi anlatacak kadar nefes var. Ondan evvelki günler hep perde arası. Birkaç nağmesini mırıldanıp geçeceğim. Hâkim[763] terâneler Ayşe'nin o zaman yazılmış birkaç mektubudur.

Hayat masalıma bakıyorum da hikâyeden ziyâde bir operaya benziyor. Mütemadiyen ayakta ve dekor içinde, mütemadiyen el ve kol sallayarak konuşuyor, bağrışıyor, mütemadiyen öteye beriye düşüp ölüyoruz. İşte perde arası. Eskişehir'e trenden inen kolu sargılı adam benim, değil mi? Ne gülünç hislerim var. Yeşil gözlü yeğenimin bu sargılı kola nasıl bakacağını düşünüyorum. Ah, bunu bir müsademede[764] almak ne iyi olurdu. Doğru Hilâl-i Ahmer'e[765] gideceğim. Ayşe orada olmasa bile mutlak onun hakkında ma'lûmatım olacak.

Caddeyi bir türlü geçemiyorum. Asker geçiyor, sıcak rüzgârlarla savrulan tozlar bu uzun müteharrik insan hattıyla karşıdaki binaları bile örtmüş. Ne bülend ve genç bir unsur. Önde davul, zurna var.

Çocukken Şişli'de selâmlığa[766] geçen askeri seyr için kapıya çıkardım. Her zaman içim tuhaf tuhaf karışırdı. Şimdi de çocuk gibi o eski heyecanı duyuyorum.

Ayşe'yi beyaz önlüğü, siyah baş örtüsüyle hastahane kapısında buldum. Askerlere gözü dalmış, bir şey görmüyordu.

— Ayşe, ben geldim.

— Sen misin Peyami? İzmir yolundakiler çoğaldı. Bak, artık askerimiz de var. Koluna ne oldu? Nerede yaralandın?

Ne güzel bir endişe ve biraz takdirle baktı. Nasıl harikulâde şeyler söylemek istiyorum.

Fakat ben yine eski bârid Peyami oldum.

— Serseri bir kurşun geçti Ayşe, yalnız etimi deldi. İyi bakılmadı da azıcık azdı. Burada baktırıp Ankara'ya ta'lîm-gâha gideceğim; Cemal nerede?

— Burada, akşamları Tadia'da[767] beraber yemek yiyoruz. Sen de gelirsin, hele içeri gir bakayım, İhsan ne yapıyor?

— İhtilâli teskin ediyor, asileri birer birer asıyor.

— Bu İhsan ne garip çocuktur. O küçük Kezban'dan haber aldınız mı? Zavallı çocuk acaba ne oldu?

Ne kadar sıkıldım. Yalan söyleyemiyorum. Hikâyeyi anlatamıyorum. Sustum. Kabahatli gibi, bir şeyler bilip de söyleyemeyen adamlar gibi sustum. Ayşe'nin sâkin yüzü bulutlandı. Ne için İhsan'ın kalp hikâyeleri onu bu kadar sarsıyor?

Gece, Tadia'nın salonunun köşesinde yemek yiyoruz. Cemal eskisi gibi canlı selâm veriyor. Eski günler gibi kolumu koparacak gibi sıkıyor ve yanaklarımdan bir kardeş samimiyeti ile öpüyor. Fakat mavi gözleri biraz dumanlı. Yemekte baş başa yavaş yavaş konuştuk. Hayli içi dolu. İzmir etrafındaki ihtilâlde, Yunan istilâsı arasında hiyanet edilmiş ve Yunanlılara teslim edilmiş arkadaşlarının Yunan mahbesinden birer birer götürülüp kurşuna dizildiğini görmüş. Nihayet hapishane

nöbetçilerine para yedirerek marifetli [bir] firarla tekrar buraya gelmiş. Efe ve Ethem ihtilâfı eski zâbitlerden olan ihtilâlcilere bile orduda azıcık emniyetsiz bir nazar[768] uyandırmış. Bu Cemal'i en ince yerinden incitiyordu. İhtilâlin güzel olmayan yerlerini, ihtilâl anasırı[769] arasında maddî menfaatler arkasından koşanlar olduğunu biliyordu. Lâkin iyi kötü ihtilâli imanlı, fakat isimsiz insanlar başlatmıştı. Şimdi iki devre arasında bu imanıyla, canıyla yeni devir için kurban olanların asıl Yunan Ordusu'yla başlayacak ordu çarpışmasında İstiklâl Ordusu haricinde kalmasından korkuyordu. Fakat Ayşe, biraz endişeli ve biraz incinmiş görünen bütün ihtilâlci zâbit arkadaşlara karşı hemen kadın rolünü aldı. Onca, ordu ihtilâle, ihtilâl orduya o kadar karışmıştı ki, bu iki unsuru birbirinden ayırmak gayri kabildi[770]. Bu, muvakkat[771] bir kardeş kavgasıydı. Yine boru çalınır çalınmaz herkes silâhını alacak, koşacaktı.

— Sen Kumandan'a git Cemal, diyordu. Geçen gün geldi, hastahaneyi gezdi. Bunları tamamen iyi anlayan, iyi ve mert bir yüzü var. Sen ona hayatını açıkça anlat, olmaz mı? Göreceksiniz, hepiniz yine el ele beraber çarpışacaksınız.

Nihayet Madam Tadia'nın pastaları etrafında neşemizi bulduk. Tam o sırada dışarıda bir mahmuz şakırtısı, kapı açılıyor, Haşmet Bey elinde kamçısı giriyor, askerî başı yine eski gördüğümüz gibi, fakat biraz şakakları ağarmış ve yüzü tamamıyla tunçlaşmış; geldi, Ayşe'nin elini öptü. Cemal'in omzunu okşadı ve kahvemize, pastamıza iştirâk etti. Benim kolumdaki yara ile biraz eğlendi. Çok neşeli, bu iki kardeşle çok dost görünüyordu. Hemen ona Cemal'in Kumandan'a gidip ordudan iş istemesi fikrini açtılar. O, zaten bu işle meşgulmüş. Gece dışarıya beraber çıktık. Ayşe'yi hastahaneye üçümüz beraber bıraktık. O yol, bu iki asker arasında dönerken bana çok dost, çok aşina göründü.

Sonra hayatımda ne oldu? Sahnede, muzikada susmuş gibi ben daireden daireye sürünüyorum. Beni derhal Ankara'ya, Müdâfaa-i Milliyye'ye[772] tayin ettiler. Masadan masaya, odadan odaya gidiş geliş. Kâğıt, kâğıt, kâğıt. Ayşe çok ender yazıyor. Cemal alay kumandanı, Haşmet Bey fırka kumandanı. Ayşe Eskişehir'de, ona sadece Hemşire Ayşe diyorlar. İhsan da alay kumandanı. Benimle hakikî hayat arasında kalın bir perde var ve o perdenin arkasında onlar. Hayatın yegâne merkezi ve yegâne âmili[773] olan yeşil gözler de orada. Ne yapıyorlar? Ne oluyor? Yaz geçti, kış geldi.

Birinci İnönü[774] oldu bitti. Ben bu aralık Müdâfaa-i Milliyye'nin bir işi için İnebolu'ya gittim. Biraz sahilde istihbaratta[775] kaldım. Gazetelerin, kâğıtların ne ehemmiyeti var. Ankara'ya dönerken Anadolu'nun haşmetli güzelliği bana bir şey söylemiyor, çünkü kalbim hep önüme inen perdenin arkasında. Orada oynayanların İkinci İnönü[776] perdesini de oynadıkları zaman, seyahatten yine döndüm. İhsan'ın ve Cemal'in Ankara'ya gelip gitmiş olduklarını haber aldım. Ayşe'nin bu zamanki mektupları pek cansız. Onun da benim gibi içi boş mu? Yalnız İkinci İnönü'nde yazdığı iki mektup var ki, İstiklâl oyuncularının prova ettikleri sahneyi insana sezdiriyor. Bazan tiyatro perdelerinde harice bakılan bir delik olur ve oyuncular içeriden gözlerini bu deliğe uydurup seyircilere bakarlar, işte ben bu delikten içeriye bakmak isterdim.

Ayşe'nin Mektupları

Eskişehir'den yazılanlar

İkinci İnönü geldi, geçti. Çok zamandır senden haber alamıyorum. Seyahatte olduğunu söylediler. Ben de Birinci İnönü'nden sonra biraz maddî, biraz manevî yorulmuştum. İkinci İnönü şifa verdi.

Sen Birinci'den biraz evvel aramızda idin. Bu Anadolu'nun İzmir yolunda ilk asker cengi[777] oldu. Bana delikanlı olmaya başlayan bir pehlivan yavrusunun ilk muvaffakıyetli[778] güreşi gibi geldi. Fakat bizim hastahane bu devirde cerrahî değildi.

İkinci İnönü'nde mükemmel bir cerrahî hastahanemiz oldu ve ağır yaralılar hep bize geldi. İkinci İnönü beni çok askerlere yaklaştırdı. Bir daha Yunan kavgası olursa bir seyyar hastahaneye gitmeye çalışacağım. Hakikaten askerlerin sıtmasız, nümayişsiz[779], sessiz bir kuvvetleri var. Bizim sevgili ihtilâlin tabanca sesleri ve fazla rakı kokusu yok. Ah, şimdi zavallı Ahmed Rıfkı'yı nasıl hatırladım. Bunlar ihtilâlciler kadar sövmüyorlar da... Tamamen sessiz adamlar.

Ben en çok ameliyathanede çalışıyorum. Fakat bir nefer koğuşunun nezâretini[780] bana bırakıyorlar. Boş beyaz yataklar hazırlandıkça, "Acaba kimler gelecek?" diye yüreğim çarpıyor. Hastahane azıcık düğün evine benzedi. Doktorlar benim kadar heyecanlı... Öyle bir hazırlık ki...

İlk mecruhlar[781] geleceği zaman Eskişehir'in heyecanını görmeliydin. İstasyon kıyamet gibi kalabalık, sedyeler üstünde gelen hâkî[782] insanlar bize başka dünyanın adamları gibi geliyor. Fakat bizim Mehmetçik, etrafındaki heyecandan bîhaber ve tamamen lakayt.

Hepsi kendini düşünmeyen çocuklara benziyorlar. İlk gelenler geri hizmetinde yaralananlar. Çayhaneye sedyeleri dizdik. Çay verip gönderiyoruz. Onların aklı çaya pek ermiyor, hepsi elindeki somunu sıkı sıkı tutuyor, nereye koyacağını bilmiyor.

Kocaman kafalı esmer bir nefer sargıda olan bacağından şikâyet etti, "Zıkın, zıkın şu bacağımı bir onar!" diyordu. Sıhhiye neferi hakikaten müşfik[783] bir mahlûk. Harp, yara onun şefkati ile beraber biraz da gıbtasını[784] tahrik ediyor[785]. Türk neferi bu. Kollarını kadın gibi uzattı, neferi kucakladı. Çekti, düzeltti:

— Nerede yaralandın kardeşim?

— Ayağımı gatır depti, gırıldı.

Hastahanede ayağından ve karnından yaralı bir esmer çavuş daha var. Başı arslana benziyor. Ameliyathanenin yanında koğuşta yatıyor, girip çıkarken gidip bakıyorum. Daima su istiyor. Kendini bilmiyor: "Ah ölmesem, ah ölmesem!" diyor. Herhalde hayatını bu kadar sevmesinin bir sebebi var. Su vermek için kaç defa başını kaldırdım, her defasında "Haticem, Haticem!" diyor. İlk akşam yaralılar birbirleriyle meşgul olmadılar, fakat sabahleyin keyifli idiler.

İkinci gün harb yaralıları, ağır yaralılar geldi. Hastahanenin kapısından ameliyat ve pansuman salonuna kadar sedyeden geçilmiyor. Bahçe bile sedye ile dolu. Birçoğu ayakta, kolları, bacakları sarılı topallayarak geliyorlar. Bu zâbitlerin hiçbiri şikâyet etmiyor. Cesur ve vakur[786] yüzleri çamur, kan ve barut içinde; hepsi sigara içiyor.

Nefer iki sınıf, bir kısmı çocuk gibi nazlanıyor, herkesin kendisiyle meşgul olmasını istiyor. Şehit olmuş bir arkadaşın veyahut zâbitin matemini yüksek sesle ağlayarak tutuyor. Öteki kısmı ziyâ gibi, göğsü açık, çok zaman kan içinde başının ay yıldızlı başlığı altında yanık ve kavî yüzü bir tablo gibi duruyor. Bu yüzde hiçbir şey değişmiyor, sabit ve sinirsiz gözleriyle öylece bakıyor.

Gece ameliyat yoktu. Büyük koğuşa gittim, neferlerle dost olmaya çalıştım. Ekserisi çavuş. Çavuş, ordumuzun en mehîb[787] ve kavî unsuru. Şikâyet etmez, temiz ve terbiyelidir, son derece mağrurdur. Ne neferle, ne de hastabakıcı ile konuşmaya tenezzül eder[788]. Yanında yarasından şikâyet eden nefer olursa tebessümsüz ve ağır sesle:

— Ulan sus, ne zırlıyorsun, askere ayıp değil mi, der.

Koğuşa ben girince çavuşlar doğrulmaya çalışıyorlar, endişe ile:

— Harpten ne haber, Hemşire Hanım, diyorlar. Hastahanenin önünden taburlar geçerken kımıldanabilen her asker pencereye koşuyor. Sabahleyin iki asker, kalbimi tamamen aldı. Taburların ilk

sıralarında idiler. Esasen ilk dizi en boylu, en güzel, en sağlamlarından seçiliyor. Bir tane sarışın, uzun, haşin yüzlü bir Rumelili vardı. Şarkıya o başlıyor, ötekiler aldırıyor: "Yürüyelim ileriye, girelim Rumeli'ye," Kim bilir Rumeli'de kalbinin neresini gömdü? Öteki gibi; Anadolu uşağı ve tablo gibi bir sıra neferin arasında. Başı bütün taburdan bir karış uzun ay yıldızlı kahverengi kalpağı var, gözleri bu ay yıldızdan daha büyük ve daha ateşîn kestane renginde. Öyle güzel, öyle güzel ki, ancak insan bunu bir romanda, belki de bir dramda temsil eder. Azası kavî, kolları kırmızı bayrağın direğine sarılmış ve su içinde yürüyen bir sancaktar: "Senin için ey sancağımız, ölürüz de vermeyiz..."

Arkamdan bütün koğuş gürleyerek devam etti: "Senin için ey sancağımız güle güle kurban oluruz."

İnatla, ısrarla, heyecanla içeriden dışarıdan etrafımı saran bu sancak aşkı gözlerimden çocuk gibi sıcak sıcak yaşlar boşandırdı.

Yanıbaşımdaki çavuşun bu seslere neden iştirâk etmediğini anlamak için döndüm. Hüseyin Çavuş yatağının içinde çocuk gibi büzülmüş ağlıyordu.

— Ne var, Hüseyin Çavuş!

— Bursalı, çam ağacı gibi, delikanlı bir sancaktarımız vardı. Metris Tepe'de bizim taburla beraberdi; yanı başımda sancağı kucağında çam gibi devrildi, şehit oldu, onu düşündüm de.

İhsan'ın yaralandığını ve benim kendisine baktığımı tabii biliyorsun. Şimdi Madam Tadia'da yatıyor, hayli iyidir. Cemal'den mektup aldım. Haşmet Bey harbi şükür yarasız geçirdi. Yalnız İstanbul'dan beraber geldiğimiz Seyfi şehit oldu. Genç karısı yazıp bana soruyor. Nasıl cevap vereceğim? Bana mektup yaz.

Ayşe

Ayşe'nin İhsan'dan bu kadar az bahsetmesine taaccüp ettim[789]. O kadar alelâde bir şey mi? Hele daha sonra yarasına baktığı Haşmet

Bey'den hiç bahsetmedi. Mektupları nefer ve çavuşla dolu, demek bu iki adam Ayşe'nin hayatında mühim değiller. Ayşe'nin Kütahya Harbi'nde yazdığı son mektup bu hissimi kuvvetlendirdi. Artık Ayşe'nin kafasında ve gönlünde İzmir'den başka bir şey olmadığına inanmak istiyordum; kısa bir mektubunda da diyordu ki:

Ben Ankara'ya geldim, gittim. İki gece kaldım, Cemal orada idi. Sen seyahatte imişsin. Dönerken İhsan'a tesadüf ettim. Ankara kendisine yaramış. Orada bize hiç bahsetmediği akrabaları varmış, herhalde çok neşeli şeyler. Sumut[790] ve sakin İhsan'ı neşe ile sıhhatle doldurmuşlar. Doğruca kolordusuna gitti.

Ben Ankara'da galiba sıtma aldım. Hararetim ve düşüklüğüm var. Haşmet Bey iyi oluncaya kadar ayakta sebat ettim[791]. Onu şimendifere[792] bindirip gönderdikten sonra ben de birkaç gün yattım. Cemal cenûbda[793] süvari alaylarında... Ben bazan yatıp bazan kalkıyorum. Bana Madam Tadia bakıyor. Ufukta yine harb sesleri var. Harp olursa hücum borusunu duymuş kumandan atı gibi içim kabaracak, ben de iş başına koşacağım. Her asker geçtikçe Madam Tadia pencereden bakıyor, önlüğü ile gözünü siliyor, hep ağlıyor: "Ne kadar ana daha ağlayacak, hepsi ne güzel, neden bu kadar güzel, nasıl bu kadar güzel?" diyor.

Ayşe

Kütahya Harbi çok ıztırâb ve meşakkat[794] çektirdi. Fakat merak etme, meyus[795] değilim.

Sana son mektubu yazdıktan sonra harb hemen başladı. Ben yine sıtmadan yatıyordum. Hava ağır, tehditkâr[796] bir intizarla[797] dolu idi. Ben kalkamamaktan içimi yiyordum. Fakat öyle yüksek bir hararetim

vardı ki... Kafamda hastabakıcılık hayatım devam ediyor. Hastahanenin merdivenlerinden aşağı yukarı inip çıkıyordum. Ameliyathanede kol bacak kesiyorlar, kafatası açıyorlar, göğüsten, karından kurşun çıkarıyorlardı. "Hemşire Ayşe pamuk, Hemşire Ayşe gaz, Hemşire Ayşe kloroform ver; Hemşire Ayşe hastanın başını biraz aşağıya indir." Kafamda hep böyle doktor kumandaları ötüyordu. Güya hastahanede imişim gibi bütün yaralı ordu elimden geldi, geçti. Çıplak göğüsleri kırmızı yaralar içinde, genç yüzleri ıztırâbla mütekallis[798] gözleri sevgililerin acı hayalâtıyla dolu, ince uzun vücutlarıyla birçok zâbit doğradık durduk. Sonra ne kadar nefer vardı. Esmer, dört köşe, hiçbir kasırganın koparamayacağı meşe kütüklerine benzeyen kavî vücutlarıyla mütemadiyen bıçak altında inlediler.

Bilir misin Peyami, İstanbul'da Anadolulu hizmetçilere, bilhassa askerlere hiddet edince "meşe odunu" dersiniz. Bu istihfa[799] için söylenen lâkırdının onların rasanetini[800] yalnız vücutlarının değil, ruhlarının ve sinirlerinin rasanetini en iyi ifade ettiğini sıtma arasında hastabakıcılık hayatımı yaşayan muhayyilem[801] buldu. Bana Anadolu Ordusu muazzam ve muzlim, eğilmez bir meşe ormanı gibi geliyor.

Bizim İzmirliler bambaşkadır. Bunlar Orta ve Şarkî[802] Anadolu. Nasıl bizimkiler esmer yüzleriyle ekserî[803] mavi gözleriyle çevik, çâlâk[804] vücutlarıyla rüzgârla sallanan ince çamlara, uzun servilere benzerler. İstanbullu daha beyaz, daha başka bir ruh meşesi, daha zarif ve mütekâmil[805] bir insan örneği. Bütün bu ezelî meşelerin rasanetini, çamların, servilerin zarafetini ve salıntısını birleştirdikten sonra hepsinden müteşekkil, hepsinden daha mütekâmil bir ağaç ismi bulsam onu İstanbullu'ya vereceğim. Anadolu kadar rasin[806], İzmir kadar çâlâk; fakat bunların ortasında bir de kendi güzel İstanbul'undan, bin bir türlü Türk ruhunun rüyası olan beyaz İstanbul'undan, güzelliği ve çirkinliği ile gelen harikulâde bir mahlûk.

Bu hulyadan sonra kafamda, ordumuzu ötesinde berisinde ince serviler ve çamlar görünen engin bir meşe ormanı hâlinde görüyordum. Gölgeleri ezelî, gövdeleri nâmağlûb[807], dalları hulya ile çok ciddî ve derunî bir ıztırâbla dolu bir ormanı. Koca dünya bunu mütemadiyen biçiyor, büyük ağaçlarını yere seriyor. Fakat yere dökülen tohumlardan daha zengin genç bir orman fışkırıyor. "Bu orman İzmir'e girecek," diye sayıklamış ve haykırmışım.

Bir akşamüstü şakaklarına kirli siyah saçları yapışmış, sarhoş gözleri kan içinde, nara atarak lâterna[808] çalarak Yunan askerlerinin Madam Tadia'nın oteline hücum ettiklerini rüyamda gördüm. Gözümü açtım, top ve bomba sesleriyle otel, sarsılıyordu. Yataktan fırladım, merdiven başına gittim. Zavallı ihtiyar kadın topallaya topallaya yukarıya geliyordu. Tayyare hücumu olduğunu söyledi. Sonra yavaşça hastaları naklettiklerini ve tahliyeye kadar verildiğini fısıldadı, bana yardımını rica ettim, giyindim, hastahaneye gittim. İstasyonun elektrikleri yanmış, katırların, öküz arabalarının başında başları önlerinde nakliye neferleri mütereddit ve telâşsız gidiyorlar. Müşa'şa[809] bir mehtap var. Bazan da bir tabur tozları kaldırarak geçiyor. Zâhiren[810] tahliyeye benzer bir şey yok. Bununla beraber içimde İzmir yolundan bir adım gerilediğimiz hissi var. Bunu onlar da belki hissediyorlar. Hep o meşenin eğilmeyen rasaneti, ona bu sükûtu veriyor, onu kesersiniz, yakarsınız, fakat eğemezsiniz. Bu yolun ortasında dövüşe dövüşe ileri geri mutlak bir gün İzmir'e yetişeceğiz.

Hastahanenin kapısından girince taş avluyu sedye ile dolu buldum. Elektrikler yanmıştı. Sedyelerde hâkî esvapları, yıldızlı, aylı başlıkları ile aziz meşeler yatıyorlar, bazısının ceketinin kolları boş, bazısı yüzükoyun yatıyor, kaba etleri topla parça parça olmuş, üzerine bir battaniye çekilmiş. Bahçe kapısından iki sedye getiriyorlar. Beyaz çamaşır parçaları, hâkî kumaş parçaları, et parçaları didik didik birbirine kırmızı bir yaşlıkla karışmış. İnsan sesine benzemeyen boğuk

bir ıztırâb figanı[811] bu et parçaları arasından haykırıyor. Taşlıkta mutlak bir sükûn var. Bu esmer, muzlim başların, yaralarından daha derin ve derunî bir ıztırâbları var; gözleri, dalgın ve uzak.

Merdiven başında doktoru gördüm. Beyaz gömleği, hatta beyaz takkesi kan içinde, alnından ter taneleri akıp duruyor, beni görünce haykırdı:

— Hemşire Ayşe, ne iyi zamanda geldiniz, hemen yukarıya çıkınız, size o kadar ihtiyacım var ki.

Merdivenlere dayana dayana çıktım. Bayılmamaya, içimdeki zaafa[812] mağlûb olmamaya karar verdim. Ben de bir meşe ormanı ortasında değil miyim? Onlar gibi, eğilmemeye, mağlûb olmamaya mecburum.

Yukarıda iki yaralı kloroform alır almaz ameliyatın birinci kısmında dünyadan geçtiler. İkisi de arslan gibi iki nefer. Gözlerini elimle kapadım. Kocaman soğuk esmer ellerini tuttum, okşadım, "Allahaısmarladık hemşehrim," dedim. "İzmir yolunda görüşeceğiz." Bundan sonra gelen bir topçu neferi idi. Yüzünün yukarı kısmı tamamen morarmış, çürümüş, başında beyaz bir sargı var, ayakları ihtilâç[813] içinde, çocuk gibi bağırıyor:

— Allah aşkına diyin gardaşım; beni günün altına ne bırakıvidiniz. Gafam yanıya, ne va? Desenize bana, Allah aşkına beni günün altına ne gakıvidiniz?

Ameliyat masasında bir meşe pâdişâhı gibi devrilmiş düşmüş olan bu asker son neferdi. Bundan sonra zâbit ameliyatları vardı. Doktor, dal keser gibi iki kol budadı. Onların daha şuurlu ve daha içinden bir hüzünleri vardı. Bir tanesini yatağına koyduktan sonra beni gözleriyle çağırdı. Eğilmemi işaret etti. Dudakları kımıldıyor, gözleri acı bir inhimâkle[814] bana bir şeyler anlatmaya çalışıyor; fakat bir kelime söyleyemiyordu. Gözlerinde anlamayan bir neferin verdiği ye'sle daha

acı, daha münhemik[815] anlatmaya çalışıyor, fakat dudaklarında yalnız bir makine hareketi görülüyordu. Istırabını derhal anladım. Yüzüme anlayan bir ma'nâ verdim. Mütebessim[816] ve müşfik[817] esasen durduramadığım yaşlarla kulağımı dudaklarına yaklaştırarak dinler gibi yaptım. Muztarib gözlerine biraz sükûnet geldi.

— Peki kardeşim, dediklerinin hepsini yapacağım, dedim.

O hâlâ dudakları sessiz kımıldanarak gözlerini kapadı, öldü.

Başımı çevirdim, arkamda doktorun gözleri yaşlı idi. Kocaman çocuk yüzlü bir nefer birdenbire hıçkırarak ağlamaya başladı:

— Anasının bir tanesiydi. İstanbul'da bana emanet etti. Ben şimdi ona ne diyeceğim, diyordu. Odadan çıktım, merdivenleri yavaş yavaş iniyordum. İçimdeki zaaf bayılmaktan fazla bir şeydi. Avluda sıhhiye[818] neferleri beyaz gömlekleriyle sâkin ve kavî, yaralılara yemek yediriyorlardı. Öyle kadına benzer, kadından fazla bir rikkatleri var ki...

Ben de hemen onlara iltihak ettim. Sedyelerin yanına diz çöktüm, çocuğumu besler gibi kaşıkla ağızlarına lâpa vermeye başladım. Yüzükoyun yatanı biraz kımıldatmak istedim, yüzüme kuvvetini hiçbir vakit ölçemeyeceğim elâ gözleriyle baktı: "Hemşirem, sol omuzum gırık, gımıldanamıyom," dedi. Sonra yavaş yavaş konuştuk:

— Yeni asker mi oldun? Nerelisin?

— Sekiz senedir askerim. Çanakkale'de harbettik biz, dedi.

Sivaslı olduğunu ve sekiz yaşında Kevser isminde kızını üç çocuğu arasında en çok sevdiğini söyledi. Bir harabe olan vücudu, konuşurken bazan fazla acıyor, susuyor, fakat yine başlıyordu. Kevser Hanım bir İstanbul kızı gibi içli imiş, güzelmiş, memleketine dönerse onu okutacakmış. Baktım, bütün bu mihnet[819] ve işkence arasında hayat kabiliyeti hiç sönmemişti. Yavaşça:

— Guzum Hemşire Hanım, dedi. Bizi hemşire olan bir hastahaneye göndert, insana bacılar bakarsa yaralar daha çabık geçiyor.

Dizlerimizin üstünde memleketini ve adresini cebimdeki küçük deftere yazdım. Gözlerinde bir çocuk sevinci hâsıl oldu. Yanından kalkınca karşısındaki de seslendi, eğildim. “Beni de yazıve!” diyordu. Ne yazdığımı bilmiyordu. Arkadaşına imtiyazlı[820] bir şey olmuş zannediyor ve o şeyi kendisi için de istiyordu. Hepsi birer birer yanlarına çağırıyorlar, alçak sesle konuşuyorlardı. O ıztırâb ve kan yerinde birdenbire bir sükûn ve teselli[821] hâsıl olmuştu ve bu teselli ile derin kuvvet benim de içime yerleşiyordu.

Birdenbire feci bir şey oldu. Yan taraftaki koğuştan başı sarılı, beyaz donlu ve gömlekli, gözleri humma ile çıldırmış bir zavallı hasta fırladı, zavallının beyni artık kendinin değildi bu Ankaralı bir neferdi:

— Beni Ankara’ya iletin, tabanını öpem, tohtora di, beni Ankara’ya iletin!

Sıhhiye neferleri etrafını aldılar. Zorla götürdüler. Beynindeki humma ile daima Ankara’ya gitmek istiyor ve sekiz adamla güreşebiliyordu. Bu cinnet ve ıstırabın tek çığlığı zannettim ki yerde yatanların içinde hasret ve ıztırâb akisleri uyandırdı. İnliyorlar mıydı, inlemiyorlar mıydı? Kulağımla işittim, fakat içim onların iniltisini duydu ve bu sumut ıztırâb arasında zavallı deli neferin çığlığı umumî ıstırabın tek ve tiz bir nakaratı gibiydi.

Hastahaneden acele çıktım. Zavallı genç kadın hizmetçiler bu şeylerle asapları tamamen gevşemiş, başlarını duvara dayamış, ağlaşıyorlardı. Hastahanenin kapısından biraz öteye sürünerek yürüdüm. Hep evlerin duvarlarına dayanarak gidiyordum. Sonra bir köşede durdum, çömeldim. Tıpkı bir Anadolu anası gibi başımı ellerimin içine aldım:

— Rabbim, daha ne vakte kadar bu mihnet ve bu acı? Yer yüzünde bize çektirdiğini çeken başka kulların var mı? Bizi sevdiğin için mi bu nihayeti gelmeyen meşakkat ve gözyaşıyla deniyorsun?

İlk defa İzmir yolunda çektiğim mihnet, bu an ruhumdan taştı, dudaklarımdan fırladı. Bir ses duydum. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Bu seste ıstırabın yenemediği bir hayat cesaretini hissettim. Bana doğru geliyordu. Arkasına döndü, birisine seslendi:

— Belki Madam Tadia'ya kadar gitmiştir. Ben gider kendisini bulurum, teşekkür ederim doktor, zahmet etmeyin.

Bu Haşmet Bey'di. Hemen ayağa kalktım, ona doğru yürüdüm. İki ellerimi birden tuttu, sıktı.

— Nasılsınız Hemşire Ayşe? Deminden beri sizi arıyorum.

Cevap vermedim. Arkamı duvara dayadım durdum. Bu sefer teessürle söyledi. .

— Nasıl, cesaretinizi kayıp mı ediyorsunuz, Hemşire Ayşe? Size kılıçla yemin edenler henüz ölmediler. İzmir'e yine girecekler ve siz de geleceksiniz. Fakat bu sefer Hilâl-i Ahmer filân yok, doğrudan doğruya cepheye, dedi.

Bu kan ve acılık ortasında kalbim öyle bir kuvvetle atıyordu ki...

— Hemen beni beraber götürünüz, dedim, ben silâh atan muharip[822] bir insan olamam. Fakat İzmir yolundakilerin yarasını sarar, ıstırabını hafifleştiririm ve Allah isterse onlarla beraber ölürüm.

— Polatlı'ya gider gitmez sizi bizim Kolordu Seyyarına[823] veririz. Ben de Fırkamla ......'inci Kolordu'ya iltihak ettim. Cemal de gelecek.

Bilsen nasıl hayat karşısında yenilmeyen cesaretlerin sarhoşluğunu duydum. Çocuk gibi ağlıyordum. Fakat bu biraz içimde kırılmaya yakın eğilen zembereğin bu kadar canlı olduğunu görmekten, biraz da Ahmed Rıfkı'yı hatırlamaktan ileri geldi, göğsünde lâle gibi kırmızı yarasıyla onu yanı başımda çocuk gözleri kahkaha ile dolu gibi görüyordum.

— Haydi bakalım Hemşire Ayşe, bu Yunan keratalarını beraber atmayacak mıyız?

Gece yarısından sonra açık bir vagonda yaralılarla Polatlı'ya geldim. Vagonda askerlerimle, avluda bıraktığımız dost hasbıhaline[824] devam ettik, alçak sesle konuştuk, konuştuk.

İhsan'ı ilk günlerde çok merak ediyordum, sıhhatte ve Seyit Gazi'de olduğunu Haşmet Bey söyledi. Ne kadar merak etmiş olduğumu bu haberi alınca hissettim. Fakat düşünüyorum ki o Haşmet Bey'in yerinde olsa beni cepheye değil, cephe gerisine bırakırdı. Beni iki yaşında bir çocuk gibi ihtimam[825] altına alırdı. Anlıyorum ki beni Geyve'de tehlikeden uzaklaştırmasını henüz içim affetmemiş.

Sen Peyami, İzmir yolunda hâlâ sararmış kâğıtlara bakarak mı yürüyeceksin?

Ayşe

761. 5 Aralık.

762. Yüz, çehre.

763. Başta gelen.

764. Silahlı iki grup arasındaki kısa çatışma, çarpışma.

765. Kızılay'a.

766. Eskiden padişahların cuma namazına gitme töreni.

767. Eskişehir'de küçük bir otel işleten Çek asıllı bir kadın. Madam Tadia adını taşıyan bu kadın gösterdiği sevgiden ötürü Tadia Ana, Mama Tadia diye anılıyordu. (H. E. Adıvar. Türk'ün Ateşle İmtihanı, 1962, s.181).

768. Bir konu hakkında düşünme, görüş.

769. Unsurları, öğeleri.

770. İmkânsızdı.

771. Geçici.

772. Milli Savunma Bakanlığı'na.

773. Etkeni, etmeni.

774. Birinci İnönü Savaşı (9-11 Ocak 1921). Batı cephesinde millî ordunun Yunanlılarla yaptığı ilk önemli savaştır. Bu savaş, 9 ve 10 Ocak 1921 günlerinde Eskişehir'in 40 km kadar kuzeybatısında Gündüzbey-İnönü hattında oldu.

775. Bilgi toplama, haber alma.

776. İkinci İnönü Savaşı (23-31 Mart 1921). Birinci İnönü Savaşı'nda yenilgiye uğrayarak Bursa bölgesine çekilen Yunanlılar, gün geçtikçe kuvvetlenmekte olan Türk Ordusu'nu kesin yenilgiye uğratmak amacıyla 23 Mart 1921'de Bursa'dan İnönü; Uşak'tan Afyon yönünde ileri harekete geçtiler. Türk kuvvetlerinin iki katı kuvvete sahip olan Yunanlılar 31 Mart 1921 de yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar.

777. Savaşı.

778. Başarılı.

779. Gösterişsiz.

780. Denetimini, kontrolünü.

781. Yaralılar, yaralanmış olanlar.

782. Toprak rengi, toprakla ilgili.

783. Sevecen, şefkatli.

784. İmrenmesini.

785. Kışkırtıyor.

786. Ağırbaşlı, onurlu.

787. Heybetli, azametli.

788. Kendi durumuna, düzeyine aykırı düşen bir şey veya işi kabul etmek.

789. Şaştım.

790. Sessiz.

791. Direndim.

792. Trene.

793. Güneyde.

794. Güçlük, sıkıntı, zorluk.

795. Üzgün.

796. Korku verici, gözdağı verici.

797. Bekleyişle.

798. Büzülmüş.

799. Küçümseme, hor görme.

800. Sağlamlığını, metanetini.

801. Hayal etme gücüm.

802. Doğu.

803. Çoğu.

804. Tez canlı.

805. Olgunlaşmış, gelişmiş.

806. Sağlam, metin.

807. Yenilmeyen.

808. Kolu çevrilerek çalınan, sandık biçiminde bir tür org.

809. Parlak.

810. Görünüşte, görünüşe göre.

811. Acı ile bağırması, inlemesi.

812. Düşkünlük, dayanamama.

813. Çırpınma.

814. Bir şeye aşırı düşkünlük göstermeyle.

815. Bir işin üstüne çok düşen.

816. Gülümseyen, güleç.

817. Sevecen, şefkatli.

818. Sağlık işlerinin tümü.

819. Sıkıntı, üzüntü.

820. Ayrıcalıklı.

821. Avutma, acı bir olayı unutturmaya çalışma.

822. Savaşa katılan, savaşan.

823. Gezici kuvvet.

824. Sohbetine.

825. Özen, itina.

10
Sakarya günleri

8 Kânûn-ı Evvel[826]

Yerleri boş olan dizlerimin Ayşe'den son mektubu aldığım zaman nasıl kesildiğini, kalbimin, ellerimin nasıl tehalükle[827] titrediğini, vücudumun bir hâtırası olarak bu sabah yâd ettim[828]. İçimde çaresiz bir arzunun acısı var. Ayşe benim İzmir yolunda bacaklarımı bıraktığımı bilmedi. Hâlâ da eğer cephede top patlarsa ve kollarım, kafamla sağ kalırsam sürünüp gideceğimi bilmiyor.

Dün gece rüyamda sabaha kadar Gökçepınar Mezarlığı'nda dolaştım. Bunu Ayşe'ye anlatmak istiyordum; onun sandalyesinin etrafında yemin edenlerin ister şehit, ister gazi, öyle şiirli ve yaldızlı kahramanlık destanları oldu ki... Hâl-bu-ki benim yeminim gibi İzmir yolunda akıttığım kan da gizli kaldı... Sakarya'nın ötesinde bacaklarımla gövdemi top ayırdığı günlerde, Ayşe'siz ve boş seyyarda yatarken Haşmet Bey kulağıma eğildi:

— Senin bacaklarını Gökçepınar Mezarlığı'na gömdüreyim, dedi, ben acı acı güldüm ve dedim ki:

— Benim hayatım böyle şairane şeylere hiç de müsait değil, İzmir yolunda çekilen mihnetin[829] korkunç yekûnu arasında benim bacaklarım, hatta kafam kaç para eder?

Halbuki şimdi o mezarlığın kenarında taze ve şirin mezarın üstüne eğilmek, ıstırabımı anlatmak istiyorum.

İçimde öyle bir sızı, sırtımda öyle bir ateş var ki... Bu haftanın sonunda muhakkak başımı açacaklar, ne içimdeki sızıyı ne de sırtımdaki ateşi bırakacaklar. Ondan evvel o kadar damla damla

akıtarak içtiğim hayatımın münferit[830], fakat zehirli heyecanını burada acele ile yaşamak ve bitirmek lâzım. Ondan sonra gözlerimi sükûnla kapar, ameliyat masasına yatarım. Yine şimdi o günlere gidiyorum.

Ordu Sakarya'nın bu tarafında, ben hâlâ Müdâfaa-i Milliyye'de kâğıtlar arasındayım. Bütün varlığımla ileriye atılıyorum, mutlak cepheye gitmek istiyorum. Burada nafiz[831] bir dostum yok ki, müracaat edeyim. Buradaki hayatımın dışı bir askerî memurun hayatı, fakat içi hiç öyle değil... Nasıl ve ne suretle cepheye gitmeli? Bu işkencemin en fazla olduğu bir gün beni, bizim âmir birdenbire çağırdı. Rumca bildiğimi, fotoğrafi yaptığımı duymuş olduğunu söyledi. Lâkayd bir tavırla tasdik ettim[832].

— O hâlde hemen hazırlanınız, Garp Cephesi istihbaratı bir Rumca mütercimi[833] ile bir fotoğrafçı istiyor, ikisini birden yaparsınız. Yarın akşamki trene behemehal[834] yetişiniz.

Müdâfaa-i Milliyye'den sarhoş gibi çıktım. Ankara İstasyonu'ndan gece dokuzda hareket ettim. Benimle beraber kompartımanda bir zâbit vekili, üç muvazzaf[835] zâbit vardı. Tren askere ceb-hâne götürüyordu. Ömrümde bu kadar sessiz, bu kadar havası kavî bir asker kitlesi içinde seyahat etmemiştim. Herkeste sonuna kadar yürümeye karar vermişlerin hâli vardı.

Karargâha son istasyondan iki saat vardı. Sabaha karşı vasıl olduk[836].

En iyi hatırladığım şey mehtabın parlak olması ve bu ışığın içinde hâkî bir insan kitlesinin vagonlardan hayvan ve ceb-hâne indirişi oldu. İnsanlar konuşmuyorlardı. Fakat hayvanlar kişniyorlar ve rampadan inerken huysuzluk ediyorlardı. İstasyonun arkasında iki süvari ile bir

atlı zâbit duruyordu. ...'inci Fırka'nın hücum tabur kumandanıymış. Kesik ve sert hecelerle ağzından taş, kaya parçası gibi emirler çıkıyordu. Trenin ötesinde hâkî bir bulut dağıldı, toplandı. Hendesî[837] bir şekil aldı. Zâbitin nal sesleri, sonra sükûnet içinde havayı yırtan bir kelime darbesi: "Arş!.." Rap raplar evvela sert, sonra yumuşayarak uzaklaştılar. Ben karargâha gidecek zâbit arkadaşlarla kendime bir hayvan buldum. Dört kişi yabancı, ıssız ve sarı bir beyâbân[838] gibi görünen meçhul araziye daldık gittik.

Benim gideceğim şubeden Zihni Efendi isminde zayıf, Rumeli telaffuzlu[839], çekik gözlü çevik ve mert bir genç mülazım[840] var. Ona sokuldum. Kimse çok konuşmuyor, arada bir, çok uzaktan bir nal sesi kulağımıza çarpıp geçiyor, soğuk bir rüzgâr yerden tozları kaldırıyor. Önümüzdeki karanlık bir ağaçlık ve sırt gibi bir kümbet[841] var. Onun seyyar hastahane olduğunu söyledikleri zaman yüreğim ağzıma geldi. ......'inci Kolordu'nun ne tarafta olduğunu sordum. Verdikleri cevaptan bu kümbet hastahanesinin Ayşe'den çok uzak olduğunu anladım. Biraz sonra boşluktan boşluğa akar gibi beyaz ve berrak köpüren bir değirmen harkına[842] yaklaştık. Hayvanlar hayli delirdi. Fakat biz onu da aştık geçtik. İrademde[843] orduya dahil olduğum şu iki saatten beri bir felç var. Artık ismi ve hüviyeti olan bir adam değilim, bu hâkî insan denizinin sadece bir damlasıyım.

Nihayet birkaç sırt vadi dolaştıktan sonra yumuşak inhinalarla[844] yükselen yamaçlar ortasında bir köycüğe geldik. Bunun sadece bir çiftlik olduğunu, beş altı evden ibaret bulunduğunu söylediler. Yamaçtan inerken çadırlar ve nöbetçiler soğuk, beyaz ışıktan kırmızılı, siyahlı, sabit eşkâl[845] gibi kabarıyordu. Köyde ilk duyduğumuz ses askerî, muttarit[846], tek ayak sesleri ve bize saldıran köpeklerin havlaması.

Ortası balkonlu basit, iki katlı bir köy evinden geçtik, önündeki iki nöbetçi karargâh flamasının kızıl ziyâsı altında bana Yeniçeri müzesinin iki modeli gibi sabit ve vakur göründüler.

Bizim şube biraz daha yüksekte, dört köşe tahta bir bina. Yatacak yerim Zihni Efendi ile müşterek bir küçük çadır. Şube baş âmiri Kumandan Paşa'nın yanında meşgulmüş, bizim çadırın kapısında durdum, bu esrar[847] köyüne baktım. Karşımdaki biraz yüksek köy binasında Başkumandan varmış. Penceresinden mavimtırak bir ışık parlıyor, ortadan dik kalpaklı gölgeler gelip geçiyor. Başkumandan binasının arkasında bir nevi[848] dekor gibi yükselen sarı yamaçta oyuncak gibi muntazam küçük çadırlar dizilmiş, ortalarında ay ışığında uzun bir iğne gibi telsiz yükseliyor.

İşte Sakarya'yı idare eden ilk tarihî nokta. Biliyorum ki bu Türk'ün hayatında bir dönüm yeridir. Sakarya'dan sonra hayatımız başka bir safhaya[849] girecek. Onun için bu muazzam sahneyi idare eden küçük mütevazı köyü yalnız kafamda değil, kalbimde ezberledim.

İlk görüşte kalbe çizgileri kazılan bir sima gibi bu mütevazı köy beni altüst etti. İlk heyecan. İkincisi küçük çadırlardan telefonla alınıp verilen raporlar ve emirlerdir.

Bunlar Asurîlerin kralı Baltazar'ın[850] sarayında, karanlıkta ateş harflerle meçhul bir parmağın yazdığı hükmün kelimeleri gibi hafızamı hâlâ yakıyor.

— İnler, Katrancı, Çambaklı!

Bence "Ayşe" kelimesinden sonra insanların telâffuz ettiği en kuvvetli iki kelime bunlardır. Bu Sakarya'da henüz büyük ateş başlamadan evveldi. İki ordu, iki pehlivan gibi karşı karşıya vaziyet alıyordu. Kafamda namütenahi kesik cümleler var, bu vaziyeti bana tersim eder[851] durur:

— Cenûbdan gelen piyade ve topçu kıtaatı[852] ile bir alay!

… Bayırına takrib eden[853] bölük; …yolunda bir kilometre ve tulünde[854] ağırlıkları ile ilerleyen kuvvet; …istikametinde yarım kilometre tulünde, bir yürüyüş kolu!

Sonra tiz, kavî, ma'denî bir ses:

— İnler, Katrancı, İnler, Katrancı!

Çadırların içi kızıl bir şule[855] ile yanıyor. Bana bu esrarlı sesler, bu ateşlerin lisanı gibi geliyor ve bu çadırların gölgesi yamru yumru yollara uzanıyor ve yarım ışıkta acele ile emir çavuşları, yaverler gelip geçiyor ve hepsinin üstünde tehditkâr bir telsiz motoru homurdanıyor.

Çok şükür, gündüzleri *Rizospastis*[856] ve *Katimerini*'nin[857] makaleleri üstünde çalıştıktan sonra geceleri bizim baş âmir beni de yıldırım kuvvetiyle başımızı döndürerek, dönen harb makinesi içinde çalıştırıyor, ben bazan Başkumandanlık'a, bazan yukarıda yanan çadırlara gidip geliyorum, harekâtta emri yevmileri[858] yazıyorum. Telefonla konuşuyorum, resmen nöbetçi olduğum geceler var. Başkumandanlık'ın ve Cephe Karargâhı'nın ışıkları sabaha kadar sönmüyor, sabaha kadar hayat ve faaliyet var. Erkânıharp Reisi'nin[859] nazik, biraz ince sesini sabaha kadar kumandanlarla telefonda konuşurken duyuyorum, resmî cümleleri altında dost bir perdesi var, Başkumandan'ın hiç uyumadığını söylüyorlar. Dairesinde daima aynı parlak ışık, aynı gölgelerde hareket.

Harekâtta uzun bir masa etrafında hiç kalkmayan bir genç yüzbaşı ve binbaşı dizisi var ki, onların hiç gölgelenmeyen imanlı genç yüzlerini çok seviyorum. Hepsi kılıcını İzmir yolunda kınına koymamaya yemin etmişe benziyorlar.

İlk hafta karşı karşıya çekilen, uzanan, tahaşşüt eden[860], orada burada teksif edilen[861] bir insan satrancı oynanıyor.

İkinci hafta top sesleriyle beraber büyük ateş başlıyor, şimdi gece sesleri daha tiz ve daha daimi. Arada karargâhın önünde birkaç süvari

duruyor ve gece yarısından sonra köyden çıkıyor. İnler, Katrancı, Çambaklı'nın yanına Üzümbeyli, Haymana, Toydemir kelimeleri sıra ile dizildiler. O kadar çok bayır, dağ, tepe ismi var ki, kafamda bunları tekrar ederken bana bir coğrafya lügati arasına yazılmış bir facia seyrediyorum gibi geliyor.

Çadırıma komşu olan bir çadır var; şoförlerle meskûn[862]. Bu küçük, çamur evler, namütenahi çadırlar arasında onların çadırı en şahsiyeti olan yerdir.

Şoförler uyumadıkları ve kumandan taşımadıkları zamanlar Xavier de Montépin'in[863] romanını okuyorlar. Her zaman bir ses ilân ediyor:

— Gelin be! Roman başlıyor!

Sonra:

"Mâsum kız, çeşmânı kebudunu melekâne bir edâ ile Arman'a refederek dilhiraş bir sada ile kelâma ağaz etti," [864]diye devam ediyor. Bazan şarkı söylüyorlar. Bazan taklit yapıyorlar. Bu keyifli günleri, hepsi tehlike karşısında Anadolulu kardeşleri gibi sabit ve lâkayd, fakat İstanbul'un şuh, müstehzî sesiyle hayata gülüyorlar. Nasıl her sabah onların sesindeki neşeyi veyahut düşük perdeyi dinlerdim. Neferim Salim de aynı benim gibi onları dinliyor. Onun ruhu benden fazla havadan iyi ve kötü haberleri seziyor.

— İşler iyi gidiyor efendim, millet türkü söylüyor, hele bir bak.

İşler kötü olursa hiç konuşmuyor. Gözleri ufukta, dalgın ve uzak, susuyor.

Akşamları karşıki yamaca gidip küçük köye bakıyorum. Karargâhın önünde sinema muzikalarını hatırlatan havalar çalıyor. Sol tarafımızda kızaran bulutlarda derin derin top sesleri gürlüyor, esmer ışıkta İsmet Paşa'nın sakin uzaklara bakan başını görüyorum, bazan Başkumandan da orada. Fakat onun başı keskin ve kat'î hareketlerle kımıldanıyor, elleriyle bazan ufuktaki dağları gösteriyor, mutlak harbden

bahsediyorlar. İki kumandanı da yakından görmedim ve seslerini işitmedim. Ben kimim ki? Zâbit vekili Peyami.

Muzika nöbet çalarken bütün Sakarya bana muazzam bir sinema şeridi gibi geliyor. Muzika çalıyor, film takılıyor, dönüyor, Sakarya karanlık içinde kıpkırmızı akıyor.

Artık ikinci haftanın sonundayız. İki ordu da soluyor, gözleri ateş gibi yanıyor ve dizlerine kadar kan içinde yürüyorlar. Hangi tarafın başı daha sağlam? Hangi taraf bu kan içinde başı dönmeden, gözleri kararmadan yumruğunu hasmının[865] kafasına nişan alarak indirecek? Bunu sorduğum anla cevap aldığım an birbirinden o kadar uzak değil.

Eylülün dokuzuncu sabahı, kuyuya dalar gibi uykuya dalmışım. Zihni Efendi beni zorla uyandırıyor:

— Kalk Peyami Efendi, gidiyoruz.

— Nereye?

— İleriye, bütün karargâh ileriye gidiyor.

Nasıl yayı çekilmiş gibi sıçradım. Karşıda şoförler bülend avaz[866] ile şarkı söylüyorlar:

Atımı bağladım aman meşeye, meşeye
Benden selâm söyle kara gözlü Ayşe'ye, Ayşe'ye!

— Yeşil olsa ne olur Zihni Efendi?

— Ne diyorsun Peyami Efendi?

Tıpkı mektep günlerindeki gibi güldüm. Başımı çadırdan çıkardım, bağırdım:

— Salim, iki kahve!

— İletiyom efendim.

Küçük köyün üstünde muhteşem bir güneş ve bir gök var. Yukarıdan yük arabaları koşup geçiyor. Çadırların kapısında arkadaşlar başları açık, ceketsiz, neferlerin döktüğü teneke ibrikten yüzlerini

yıkıyorlar. Hepsi yüksek sesle şakalaşıyor. Neferlerin ağızları kulaklarında. Çadırların üstüne tayyareden tahaffuz[867] için konulup da sararan dallar bana yeşermiş gibi geliyor, hem giyiniyor, hem ıslık çalıyor, hem de konuşuyorum. Zihni Efendi beni ilk defa böyle lâkırdıcı ve şen görüyor.

— Bilir misin, burada en çok neye heves ettim Zihni Efendi?

— Neye kardeşim?

— Başkumandan'ın bir defa yanına kâğıt götürmeye.

— Hiç gitmedin mi?

— Gittim, ama kâğıdı hep yâverine verdim.

— Ben kaç defa yanına girdim.

— Allah aşkına bir anlat.

— Önünde küçük bir masa durur. Üstünde harita yayılıdır. Başı daima onun üstündedir, elinde bir altın kalem, hep ölçer, çizer ve başını geriye çeker, gözlerini kısar bakar.

— Sana ne dedi?

— İlk götürdüğüm gün, beni ilk gördüğü için mi bilmem, yüzüme sert sert baktı. "Ne haber, iyi mi, fena mı?" dedi. Şaşırdım: "......'inci grubun raporu," dedim. "Anlatma, iyi mi, fena mı söyle," dedi. "İyi efendim," dedim. "Getiriniz!" dedi. Kaşları çatık okudu, hayli sert, "İyi değil, anlamamışsınız," dedi. İkinci gittiğim zaman yüzümü tanıdı, yine: "İyi mi, fena mı?" "Pek iyi değil Efendim," dedim. "Veriniz," dedi. Dikkatle okudu, bu defa hakikî bir tekdir[868] sesiyle, "Bu iyidir Efendi," dedi. "Okuduğunuzu anlamıyorsunuz." Sonra müthiş bir vuzuhla[869], birkaç cümle içinde neden iyi olduğunu anlattı. O akşam başka bir kâğıt daha götürdüm. Girdiğim zaman titriyordum.

— Yine sordu mu?

— Aynı şeyi, "Evvelâ fena gibi, sonra iyileşiyor," dedim, aldı okudu, sonra yanında gözleri harita üzerinde çalışan İsmet Paşa ile konuştu, konuştu.

Gözü bir aralık bana ilişince kaşları çatıldı ve getirdiğim kâğıdı imzaladı. Muhakkak beni çok tekdir edecek sandım, fakat birdenbire ta gözlerimin içine doğru tatlı bir tebessüm etti, "Al, çocuğum," dedi, ben galiba en iyi haberi en son götürmüş olacağım. Onun alelâde raporlardan bizim hatırımıza gelmeyen bir şeyler çıkarışı var ki...

— İsmet Paşa'nın yanına da gidiyor musun?

— Çok...

— Ben onun yanına da girmedim.

— Artık her mütercim, her fotoğrafçı kumandanlara çıkmaz ya...

— Merak etme, ben onların resmini alacağım ve belki...

— Ne belkisi?

— Bir tanesinin altına imzalarını koyacaklar.

Bana, Hâriciyye'nin köhne kâtibine bütün bu şeyler bir çocuk, bir genç mülâzım gibi heyecan veriyordu.

Yine beyâbân ve çoraklık gibi görünen köyün yolundan dokuz eylül sabahı Yahya Kemal'in *"Türk atlıları"*[870] gibi şen geçtik. Güneş ovanın kırmızı, yeşil renkli yamaçlarında altın ışıklarıyla oynadı ve biz iki yüz genç atların nallarını şakırdatarak Sakarya'ya doğru ilerledik.

Gece ikinci karargâhımız olan vagonlara yerleştiğimiz zaman Zihni Efendi ile yalnız kalmak için yanıyordum. Nihayet on beş gencin seyyar karyolasının dizildiği bir kırklıkta horlamak konseri başladığı zaman yavaşça Zihni Efendi'ye sordum:

— Uyudun mu?

— Ne var?

— Acaba... Kolordu seyyar hastahanesi buraya yakın mı?

— Ne yapacaksın?

— Yaralanmaya niyetim var.

— O hâlde hemen yaralan, buraya on dakikalık bir yer.

Uzun bir sükûttan sonra:

— Zihni Efendi.

— Ne var, hâlâ uyumadın mı?

— ......'inci Kolordu'ya geçmek istiyorum, acaba ne yapmalı?

— Seni kolordu istiyor mu bakalım? Yine bir sükût... Sonra o:

— Peyami Efendi!

— Ha!

— Bugün ......'inci Kolordu'dan baş âmire gelen bir tezkere gördüm.

— Nee...

— Cepheden, Rumca bilen bir zâbit istiyorlar.

— Aman Zihni Efendi, senin baş âmirinle aran iyi, söylemez misin?

— Âmir benim sözümden çıkmaz ama dur bakalım. Yarın sana söylerim.

826. 8 Aralık.

827. Çok isteme, can atma.

828. Hatırladım.

829. Sıkıntının, üzüntünün.

830. Tek, kendi başına olan.

831. Sözü geçen, etkili olan.

832. Onayladım.

833. Çevirmeni.

834. Ne yapıp yapıp, muhakkak.

835. Mesleği askerlik olan subay.

836. Ulaştık, vardık.

837. Geometrik.

838. Çöl.

839. Söyleyişli.

840. Teğmen.

841. Kubbe biçiminde toparlak kabartı.

842. Ark, içinden su akıtmak için toprağı kazarak yapılan açık oluk.

843. İsteğimde.

844. Eğrilmelerle, bükülmelerle.

845. Şekiller, biçimler.

846. Düzenli, tekdüze.

847. Gizler, sırlar.

848. Çeşit, cins, tür.

849. Evreye.

850. Kutsal Kitap'ta, belşatsar, Eski Ahit'te Danyal'in kitabına göre (bap 5,) son Babil kralı.

851. Resmini çizer.

852. Askerî birlikleri.

853. Yaklaşan.

854. Uzunluğunda.

855. Alev, alaz.

856. Yunanistan Komünist Partisi'nin resmî yayın organı olan ve günümüzde de yayımını sürdüren gazete.

857. Geniş bir okuyucu kitlesine sahip günlük Yunan gazetesi.

858. Günlük emirleri.

859. Kurmay Başkanı'nın.

860. Yığılan, biriken.

861. Yoğunlaştırılan.

862. İnsan oturan, şenelmiş yer. Burada: Şoförlerle dolu.

863. Fransız yazarı Xavier de Montepin.

864. "Günahsız kız, gök mavisi gözlerini melekvari bir tavırla Arman'a kaldırarak yürek parçalayan bir sesle söze başladı..."

865. Düşmanının.

866. Yüksek ses.

867. Korunma.

868. Azarlama, paylama.

869. Açıklıkla.

870. Yahya Kemal Beyatlı'nın "Akıncı" adlı şiirinden:

"Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan / Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan."

11
Ateşten Gömlek

10 Kânûn-ı Evvel[871]

Beni kolordu emrine veren kâğıtla dörtnala gidiyordum. Akşam karanlığı basıyordu. Yine vadide çadırlar kocaman birer ateşböceği gibi sarı tarlalarda yanıyorlar. Ötede beride titreyen büyük alevler önünde insan karaltıları havada çarpan birer kanat gibi… Ağırlıkları nim[872] kızıllık içinde garip ve gayri tabiî şekillerde… Seyyar hastahane en aydınlık ve en kocaman, ötekilerden ayrılıyor. Bakmadan seyyarın içinde Ayşe'nin sâkin adımlarla dolaştığını, büyük rahîm[873] ellerinin şifa ve teselli dağıttığını biliyorum. Köyün methalinde[874] nöbetçiye Erkânıharp Reisi'nin yerini sordum. "Doğru git, sağa sap," dedi. Köyün üstündeki dağ kocaman kara bir yığıntı hâlinde minimini beyaz evlerin üstüne abanmış görünüyor.

Sağda köy evleri ile muhât[875] müstakil[876] bir meydana girdim. Burası bir Tatar köyü idi. Önlerindeki uzun teraslara kapalı pencerelerden tek tük ışıklar vuruyordu. Baş örtüsünü arkasına atmış bir Tatar kadın, bir elinde süt kovası, bir elinde küçük bir mahlûk, bir ahırdan çıkıyordu. Ötede beride gübre yığınları yanında inek başları teressüm ediyor[877], ta nihayette aydınlıkça bir evin önünde bir posta ayakta duruyor. Seslendim:

— Posta, Erkânıharp Reisi nerede?

— Şu yandan efendim.

İhsan'ı küçük köy odasında bir tahta masaya eğilmiş buldum. Arkasında paltosu çalışıyordu. Yüzü fevkalâde gergin ve sarı idi. Başını kaldırıp bakmadan dalgın yazısıyla meşgul oldu.

— Kolordu emrine gönderilen Garp Cephesi istihbaratı mülhaklarından[878] Peyami.

Zembereğine dokunulmuş ok gibi sıçradı. Kendine benzemeyen bir tehalükle[879] ellerime sarıldı:

— Sen misin Peyami? Nasılsın? Ben de evrakı yarın sabah halefime[880] teslim edebilmek için çalışıyordum.

— Sen buradan gidiyor musun, İhsan? Hâl-bu-ki ben kolorduya biraz da senin için gelmek istedim.

— …'inci Alay'ın kumandanı şehit oldu. Kumandan Bey'den, Alay'ın kumandasını almak için rica ettim. Ateşe yakından dokunmak istiyorum. Görüyorsun ya, havalar ne kadar soğuk. Odada bile palto ile oturuyorum.

Gülmeye çalıştı, fakat yüzünde buruşukluklar hâsıl olmasından başka bir işe yaramadı, gözleri soluk ve derindi.

Yanına gittim, bilmem niçin, omzunu okşadım:

— Beni de beraber alamaz mısın, ben de çok üşüyorum, ben de ateşe yaklaşmak istiyorum.

— İnsan ateşten bazan kolunu bacağını, bazan da canını yakar, Peyami...

— Bunu ben zaten biliyorum, İhsan.

Cevap vermedi. "Posta!" diye haykırdı. Sonra celb ettiği[881] genç zâbitlere bazı emirler verdi. Kâğıtlarını sükûnla topladı. Eldivenlerini, kamçısını aldı:

— Yemekten evvel seninle şu dağa doğru gidelim, Peyami.

— Sen üşüyordun, İhsan.

— Öyleydi ama artık üşümüyorum.

Hissettim ki bu akşam bu dağ karaltıları arasında İhsan'ın ruhunu çıplak göreceğim. Bana mutlak bir şeyler söyleyecek. Ben de kürkümün yakasını kaldırdım, beraber çıktık. Vadide ateşler, kızıl çadırlar görünecek kadar yükseldik, dağın arkasından beyaz bir ışık

ayrıca havayı yavaş yavaş istilâ ediyordu. Durdu, ışıklara uzun uzun baktı:

— Zaten yukarıya, tarassuda[882] kadar gitmek lâzım, yolda konuşuruz.

Ben susuyor ve bekliyordum. O da arkasını ışıklara ve köye çevirince başladı. Başlarken içimde iki senedir taşıdığım hayli kesif[883] karanlık yırtılıyor ve bu yeni ışık içinde İhsan'ın yüzünü, Ayşe'nin yüzünü görüyordum. İhsan'ın yüzünü çok vâzıh[884] gördüm, esasen onun ruhunu sezmiştim; fakat dağda bu ruhun üzerine perde inmeden Ayşe elimden kaçtı, karanlığa, meçhule gitti.

İhsan eski İstanbul günlerinden, Ayşe'den, birbirine bağlamadan bahsetmeye başladı. Oradan oraya atlıyor ve asıl söyleyeceği şeylere hafif dokunarak kaçıyordu. Büyük bir operanın asıl facia, asıl hayat noktasına girmeden, hepsini sezdirmeden bir mukaddemenin[885] müphem[886] nağmelerine, gezintilerine benziyordu. Hiç tasavvur etmediğim[887] bir dakika birdenbire başladı:

— Sözün kısası, senin gibi, herkes gibi ben de Ayşe sıtmasına tutuldum, fakat ötekiler gibi ben sadece sırtımı ateş kamçısının darbesine verip İzmir'e doğru yürümedim; herkes İzmir'e doğru giderken ben Ayşe'ye doğru gittim. Ta ilk günlerde rıhtımda onun yeşil gözlerini, kırmızı dudaklarını gördüğüm an bu cihanın zehirleri kanıma, damarlarıma geçti. Ben kadını yakından görmüş bir insanım; fakat bu defa bu, kadın sıtmasından, aşktan başka bir şeye, bir tauna[888], bir felâkete benziyordu. Onun ruhunda karıştırmadığı bir nokta, altüst etmediği bir köşe kalmadı. Her şey birdenbire yıkıldı. Her bağ çözüldü, her insan siması soldu. Dünya simsiyah oldu; yalnız o, Ayşe, ateşten dudakları, zehirli gözleriyle yegâne şey olarak karşıma dikildi durdu. Bütün arzum onun arkasından koştukça insandan uzaklaşan yüzüne yaklaşmak, gözlerinin, dudaklarının arkasındaki o

harikulâde şeyi (ölüm mü, hayat mı bilmiyorum) almak. Ayşe'nin gözleri, dudakları ne ifade ederse, onun ben en muti[889] esiri oldum. Bir serap gibi dokunulmayan bu kadına temas etmek için hayatta vermeyeceğim, yapmayacağım bir şey, kat etmeyeceğim bir mesafe yoktu.

Bu zehir, bu sıtma beni nerelere sevk etti, ne ateş ne kan ne ölüm; bunu bir şey teskin etmedi. Onu tanıdığım günden beri bir gece rüyamda görmeden uyuduğum vaki değildir[890]. Yaptığım, söylediğim her şeyin arkasında o vardı.

Allah kalbimi olduğu gibi görüyor. Ben, demir gibi şeref ve haysiyete bağlı asker, utanmadan itiraf ederim ki, o bir gün bana "Muhârebeden[891] kaç!" diyeydi, beş dakika sonra beynimi kendi elimle parçalamak şartıyla o söyledi diye hatt-ı harbi[892] terk ederdim.

Bu humma, İstanbul'da her gün müthiş bir süratle artıyordu. Son ayrıldığımız günü hatırlıyor musun? Bir an yalnız kalıp içimde kopan kıyameti ona söyleyebilmek için seni öldürmeyi bile kurmuştum.

Anadolu'da onsuz kalınca bu içimdeki ateş bir cinnet hâlini aldı. Ordunun haricinde hiçbir kuvvete inanmayan ben, ihtilâlin icabatı[893] diye çeteler idare ettiğim zaman hep Ayşe'yi düşündüm. Memleketi baştan başa yiyen isyanları hâlâ titreyerek hatırladığım bir şiddetle bastırırken, asi köyleri yakar, asi insanları asarken Ayşe'nin gözlerindeki yeşil ışıkların aydınlattığı İzmir yolunu açıyordum. Bütün bu dehşeti telkin eden[894] aynı kadının bana merhametin, rikkatin en ince tecellilerini[895] de telkin ettiğini hissettim. Bambaşka bir adam, Ayşe'nin yeniden yoğurduğu, şekil verdiği bir adam olmuştum.

Ayşe ile sen Adapazarı'na ilk geldiğiniz zaman hani yanınızda küçük yüzlü sarışın bir mülâzım vardı: Ahmed Rıfkı. Tanıdın değil mi? Ona Bolşevik[896] derlerdi. On kişilik bir nim muntazam Laz kuvvetiyle bana merbuttu[897].

Ayşe'yi onunla hayvan üstünde gördüğüm zaman ne ıztırâb, ne azap çektim. Ayşe'nin ona sadece bir büyük kardeş şefkati vardı, biliyordum, bazan bu şefkat benim kalbime de sirayet eder; o küçük mülâzımı, canımı verecek kadar severdim. Bazan uykum kaçar ve o çocuğu pusuya getirip öldürmek için plân yapacak kadar kıskançlıktan muztarib olurdum. Çok zaman yüksek sesle kendi kendime:

— Ben deli oldum, ben çıldırdım, diye haykırdığım vakidir.

Sonra o zavallıyı Hendek yolunda Çerkesler öldürdüğü zaman Ayşe'nin yalnız başına dörtnal gittiği günü hatırlar mısın? Onu Ayşe yerden bir çocuk gibi kollarıyla kaldırdığı zaman ve arkadaşlar onu sedyenin yanında ağlayarak getirirken iki hissin tesiri altında idim. Kudurmuş gibi ölüyü parçalamak, yahut canımı o genç vücudun içine akıtıp, "Ayşe, senin ağladığın bu çocuğa işte ben canımı verdim. O yaşasın, sen ağlama!" diyebilmek için yandım.

Bu aralık dağın tepesine doğru yaklaşıyorduk. Uzaklarda patlayan bir şarapnel[898], berrak, esmer havanın üstündeki mavi gökte aşağıya sarkan yıldız kandilleri gibi düşüyordu. Anadolu'nun bülend, sarı dağları ay ışığından titrek bir rüya rengine bürünmüşlerdi. Dağın önündeki düz ovada beyaz bir dumanın mavimtırak havasında yarınki tertibat[899] için ileriye yaklaşan hâkî kütleler hareket ediyordu. Önümüzdeki tarassut dürbününün derin siperinde iki hâkî gölge ayakta duruyordu.

İhsan lâkırdısını kesti, ilerledi. Sipere atladı. O dürbünle karşıki sıra dağlarda düşman harekâtını tarassut ederken ben oturdum. İçimde senelerden beri tırmandığım müthiş ve güzel bir dağın zirvesine gelmiş gibi bir his vardı. İçimdeki ıztırâb mı, sevinç mi, bilmiyorum. Her ne ise o bir şahika[900] idi. Oradan artık bir daha yukarı çıkamazdım. Siperdeki şu ince, zarif gölge gelinceye kadar bekleyecek, onunla beraber şahikanın son dakikalarını yaşayacaktım. Ne kadar kaldı

bilmiyorum. Telefonu aldı, bu muhtelif, ıssız, uzak dağların bize ait zirvelerindeki arkadaşlarla konuştu. Askerlerle selâmlaştı, döndü ve bıraktığı yerden başladı. Onun için hayat Ayşe'ye taallûk eden[901] ıztırâb ve aşkın hikâyesiydi. Bütün zâhirî[902] vazifeleri rüyaî[903] ve şuursuz hareketlerdi. Fakat bu manzara ve bu gece bir an onda eski benliğinden bir şerare[904] tutuşturmuştu.

— Ayşe'den müstakil olan yegâne hissim kalbimde ancak, Anadolu gayri muntazam harekâtı kırıp muntazam ordu yaptığı zaman uyandı. Bu, İzmir'den, Ayşe'den başka bir şeydi. Benliğimi İnönü'nde biraz bulur gibi oldum. Harp devam ettikçe Ayşe'nin zulmü kalbimde tahaffüf etti[905]. O zaman Ayşe Eskişehir'de idi, fakat harbden sonra Geyve etrafındaki vazifeme dönünce yeniden daha mütehakkim[906] daha çılgın hastalık nüksetti[907]. Kısa bir müddet için bir sefahat[908] adamı oldum; zannettim ki işle, tehlike ile ölmeyen bu ateş zulmünden kuvvetli içkiler ve sunî[909] aşklarla kurtulurum.

Çadırımda ne kadar içtim. Ne kadar yeşil gözlü, ateşli kavî kızlar tanıdım. Ne kadar bir incizapla[910] ateş etrafındaki pervaneler gibi bu toprak ve cennet kokan kadınlar adalî[911] kollarını boynuma doladılar. Fakat hepsinden sonra yine Ayşe hummasını daha kudretle, daha şiddetle nüksetmiş buldum. O bu topraktan, güneşten, tabiatten gelen şeylerle müşterekti[912]. Fakat bunların hepsinden başka, ismi konulmamış, temas edilmemiş, anlaşılmamış esrarı vardı. Nereden geliyordu? Ne idi?

Anladım ki, Ayşe'nin maddiyetini hatırlatan neye temas etsem Ayşe olmadığını anladığım an, Ayşe için arzum, Ayşe için iştiyakım[913] azıyor, kabarıyordu. Nihayet bir papaz gibi perhizkâr[914] ve iş içinde yaşamaya karar verdim.

İkinci İnönü'nde alayın başında başımı kurşunlara uzatarak ölüm bekledim ve göğsümden ölümün yıldırım gibi geçtiğini, Metris Tepe'de duyarak bayıldığım an her şeyin bitmiş olduğunu zannediyordum.

Kaybettiğim kandan sık sık bayılıyordum, mütemadiyen başım dönüyordu. Hastahanenin ameliyat masasına getirdikleri zaman tekrar bayılmışım. Bir aralık biçimini, temasını[915] ezberden bildiğim iki elin alnıma soğuk bezler koyduğunu, dudaklarımı soğuk su ile ıslattığını, kolonya koklattığını hissettim. Ayşe'nin ellerini bilirsin, değil mi, Peyami? Uzun beyaz parmaklarının temasında kuvvet veren, şifa veren bir şey vardır. Gözleri kadar bu ellerin de sevk eden, sükûnet veyahut humma telkin eden bir teması vardır. Gözlerimi büyük bir hazla açtım. Etrafım kloroform kokuyor, beyaz gömlekli, siyah örtülü bir hemşire eğilmişti. Başının siyah çerçevesi arasında Ayşe'nin yüzü, yeşil gözlerinde ömrümde görmediğim bir rikkat ve tatlılıkla, dudaklarında çocuğunu seven bir ananın derin iptilâsıyla[916] yüzüme bakıyordu. Gözlerinden Ayşe kalbime akıyor, elleri başımı, bütün varlığımı çekiyordu. Yemin ederim ki bir an etrafımı en tatlı ve ezelî[917] bir beyaz esîr[918] içinde görüyor ve kendimi ölmüş ve cennete gitmiş bir adam farz ediyordum. Evet, şehit olmuştum. Şehadet[919] beni cennete, Ayşe'nin gözlerine kadar götürmüştü. Gözlerine bakarken tekrar vecd içinde kendimden geçmişim. Bu, ne mesut ve ne mutlak bir minnetti.

Beni hastahanede yer olmadığı için Madam Tadia' nın otelindeki küçük odaya naklettiler. Ayşe sedyenin yanında geldi, kavî ve genç kollarıyla beni bir çocuk gibi sarsmadan kaldırdı; temiz, kuştüyü yastıklar içine bıraktı. Artık fanîlerin[920] erişebileceği şeye ben erişmiştim. Sustum ve uyudum.

Ayşe ile konuşurken, doktorun sesini dinlerken hâlâ içimden bunun bir cennet ve şehadet rüyası olduğuna kâniydim. Şimdi…

Neyse, sabahları Ayşe geliyor, yaramı değiştiriyor, yatağımı düzeltiyor, derecemi koyup gidiyordu. Öğleye kadar onun parmaklarının yüzümde ve başımda dolaştığını tahayyül ederek dalıyordum. Yemek zamanları yanımda beni kaldırmadan eliyle yemeğimi yediriyordu. Gece nihayet hastahanede iş bittikten sonra geliyor, ben uyuyuncaya kadar yanımda kalıyordu. Onun karşımdaki çiviye astığı hastabakıcı mantosuna kadar hayatın birinci derecede lezzetlerini bahşeden[921] hayalât içinde mest[922] idim; yanımdaki koltuğa oturduğu zaman bütün vücudum esîr içinde çöken bir aziz gibi hayatın serabına[923] dalmış olduğumu duyardım. Sesini hâlâ hatırlıyorum. Biraz kalın, biraz sıcak anatıyla[924] bana basit ve ne her cümlesi bir nefaset[925] olan şeyler anlattı. Onun bir çiftlik içinde, İzmir'in yeşil kırlarında bir kırçiçeği gibi büyüyen çocukluğunu biliyordum. Atlarını, buzağılarını, hatta kuzularını bile ayrı ayrı hatırlardı. Sonra izdivacından[926] bahsetti. Öyle sâkin bir bahsedişi vardı ki... Kendi telâffuz etmeden bu kadar şükranla, muhabbetle hatırladığı belki kendi için ölen Mukbil Bey'in silik yüzü Ayşe'de aşk uyandırmamış olduğunu anlıyordum. O köylerde kollarımın arasında sıktığım kızlardan daha bâkir[927], daha dudakları busenin yıldırım râşesini[928] duymamıştı. Onun hakikî sahibi ben olacak, ihtirasımın[929], cennetimin bütün hummasını ona telkin edecektim. Günlerin geçtiğini duymuyor, bu hastalığın ebedî olmasını istiyordum. Fakat iyileşiyordum; hararetim düşüyordu.

Bir akşam onunla, İzmir'e ineceğimiz günü konuştuk. Ben de artık konuşabiliyor ve o kadar çabuk yorulmuyordum. İzmir'in sokaklarında boru çalarak ilk yürüyecek Türk fırkasını tahayyül ediyorduk. İzmir'de ilk Akdeniz'i görecek, kırmızı bayrağı sahilde Türk kanları akan rıhtımda dolaştıracak kıtayı yâd ettik. O zaman Ayşe birdenbire ayağa kalktı, kısılmış lâmbanın zayıf ziyâsına rağmen gözlerindeki ateşi, vecd

ile açılan kırmızı dudaklarının titreyişini, bütün vücudunun, bütün ruhunun uyanışını gördüm. Aşkının ilk busesini dudaklarından alan bir ateşîn kadın gibi canlanmıştı. O arzın en iptidâî mahlûkatından daha derin bir aşk ve ihtiras taşıyor, onun İzmir hülyası onu, tarihin en muhteris[930] kadınından fazla sarsıyordu. Hiçbir busenin sadmesi[931] beni Ayşe'nin İzmir'in yeşil hayaliyle sarsılması kadar sarstığını bilmiyorum. Elimi uzattım, elini yakaladım:

— Ayşe, eğer İzmir'e ilk giren fırka benim mensup olduğum fırka olmasa bile ben yine bir sancaktar[932] nefer gibi ilk bayrağı götüreceğim. İzmir'e girersem benim olur musun, söyle?

Elini tuttum, sarstım. Hâlâ dudakları nim açık, hâlâ gözleri vecd içinde, hâlâ ellerinde ateş var.

Kendine gelir gibi toplandı. Yüzüme baktı. Vaziyeti anlamış gibiydi. Fakat hastabakıcı olduğunu hâlâ hatırlamıyor. Ayşe'liğini düşünüyordu.

— İhsan, dedi, ben o adama hayatta ne isterse "hayır" diyemem, yalnız benim için evlenmek kabil değildir. Farz et ki hayatımdan bir taun geçti, beni bütün insanlardan uzaklaştırdı. Yalnız İzmir yoluna bağladı.

O zaman yatağımdan inmek, onun ayaklarına kapanmak ve aşkımın kutsiyetini[933], mutlak mukabele[934] bekleyen ezelî hasretini anlatmak istedim. Yavaş yavaş doğruluyor, hızlı hızlı konuşuyor, onu ne kadar zamandır ve nasıl istediğimi anlatıyordum. Göğsümdeki yara, içinden bir demir geçer gibi, acıyor, şakaklarım ve bütün damarlarım içinden kaynıyor, yanıyor, dışarıya fırlamak için şiddetle atıyordu. Ellerini yapışmış gibi yakalamış, bırakmıyordum.

Birdenbire nasıl oldu bilmiyorum. Gözlerinden, ürken bir çocuk gibi korku geçti. Avcıdan kaçmak isteyen vahşi bir geyik gibi etrafını arıyordu. Silkindi, mantosunu kaptı, kaçıyordu. Ben o zaman vahşetle, cinnetle göğsümün sargılarına parmaklarımı geçirdim, sargıyı, sonra

yaramı parçalamaya başladım. Acı filân kalmamıştı. Nihayetsiz bir acı ve dalga vardı.

O hemen koştu, kollarımı yakaladı. Yaramdan fışkıran kan, ağzıma kadar geliyordu. Kollarımı boynuna doladım. Dudaklarımı yakıp vücuduma giden sıcak sarhoşluk kanımdan mı, onun dudaklarından mı bilmiyordum; lezzetinin mislini bir daha tatmak kabil olmayan dudaklarını kaç defa öptüm bilmiyorum. Bir sene oluyor. Dişleri hâlâ hâtırasıyla kızgın bir bıçak gibi beni ikiye bölüyor, hâlâ o dakikada gibi vücudum eriyor.

O akşam son hatırladığım şey yaramı yıkayıp bağlaması, beni ve kanlı yatağımı değiştirmesidir. En nihayet, kendi beyaz gömleğinin kanına garip gözlerle baktı. Arkasını çözdü, gömleğini çıkardı. Kanıyla devşirdi, topladı. Arkasına mantosunu giydi. Yanıma geldi. Ellerini başımın altına koydu, başımı kaldırdı. Gözlerini artık açık tutmaya zor kadir olduğum gözlerime daldırdı.

— İhsan, dedi, İzmir'e girdikten ve Akdeniz'in kıyılarında yeşil İzmir için akan kanları tesit ettikten[935] sonra istediğin zaman seninle evlenirim. O ana kadar yemin et, kalbinin bütün ateşi sade İzmir'e gitmek için yanacak...

— Sen ne istersen, o olacak Ayşe, dedim, gözlerimi öyle serin ve yumuşak bir temas ile kapadı ki, bir daha uyanmamak üzere uyuyacağım en mesut an o oldu.

Ondan sonra bir mucize gibi iyileştim. Anadolu'ya geldiğim günden beri ilk defa olarak izinle Ankara'ya hava tebdiline[936] gidiyordum. Tabiî olarak amcazadem mebusun evine misafir oldum. Dünya tamamen değişmiş pembeleşmişti. Öyle mesuttum ki, İzmir'e girmemeyi hatırımdan bile geçirmiyordum, amcazademin şen, güzel kızlarıyla kırlarda dolaşıyor, tabiî ve genç bir insan oluyordum. İstanbul'dan beri beni kıskıvrak mütemadî[937] hummasında esir eden zalim ateş, hayat ve saadet getiren bir hülya olmuştu.

Ayşe'den ayrılırken o da Karahisar'a, Cemal'e gideceğini söylemiş, mektup yazmamaya karar vermiştik. Ona rağmen bir ibadet gibi ona her akşam bir sayfa yazıyor, saadetimden bahsediyordum. Nihayet bu izin de geldi geçti. Yaramın beni faal hizmete bırakmayacağını görerek beni alaydan ayırdılar; ......'inci Kolordu Erkân-ı Harbiyye riyasetine[938] verdiler.

Ankara'dan bir gece geç vakit hareket ettim. Amcazademin kızları beni istasyona getirdiler. Bütün aile boynuma sarıldı. Amcazademin küçük kızı Sabiha da istasyonda bir çığlık kopardı, boynuma sarıldı. İki yanaklarımdan öptü. Bana "Ağabey" derdi ve yaşı da böyle bir hareket için müsaitti. Yalnız ailesi onu bana vermek istiyorlardı; kendisi de buna mütemayil[939] göründüğünden azıcık sıkılıyordum. Bununla beraber harekât başlamak üzere idi. Ve biz de İzmir'e doğru gidecektik. O kadar mesuttum ki, herkesi öptükten sonra onun da taze yanaklarından öptüm. Kompartımana atladım.

Bana ve yanımdaki genç arkadaşlara üçüncüden bir kompartıman hazırlamışlardı. Hava hayli soğuktu. Bununla beraber pek neşeliydik. Sincan İstasyonu'nu geçtikten sonra gençlerden biri oldukça açık bir hikâye nakletmeye[940] başladı. Yanımda ciddî yüzlü bir arkadaş parmağını dudaklarına götürerek sükût işareti yaptıktan sonra yanımızdaki kompartımanı gösterdi:

— Yanımızda kim var?

— Eskişehir'e giden bir hemşire.

Ben süratle döndüm:

— Acaba kim, biliyor musunuz?

— Hayır, bir genç binbaşı getirdi. Galiba İzmirli imiş, hemşire üniforması giyiyor.

Karşıdan biri:

— Acaba Cemal'in hemşiresi mi, dedi.

— Bilmem, mavi gözlü genç bir binbaşı, ince uzun.

Kalktım, kafam o kadar atıyordu ki... Karahisar'da olan Cemal ne zaman Ankara'ya gelmiş ve ne zaman Ayşe'yi getirmişti, beni niçin aramamışlardı? Ben hiçbir kompartımandan bir kadın başının baktığını görmemiştim. Zihnime bin türlü kara düşünceler geldi, fakat Ayşe'nin şu tahta bölmenin ötesinde olması hepsine hâkim bir heyecandı. Mallı'ya kadar nasıl sabrettiğimi bilmiyorum. Mallı'da atladım. Neferi Ayşe'nin kompartımanına gönderdim.

— Hemşire Ayşe Hanım siz misiniz, diye soracaktı.

İstasyonda ayakta titriyordum. Neferim döndü.

— Ayşe Hanım burada, dedi.

Nasıl tehalükle[941] koştum. Ve kompartıman kapısını vurdum.

Kapı açıldı. Yere koyduğu bir fenerin ziyâsı yüzünün aşağı kısmını tenvir etmiş[942], gözleri gölgeler içinde oturuyordu. Onu hemşire üniformasıyla köşede büzülmüş gördüğüm an hiç başka bir düşünceye yer kalmamıştı. Atladım, kapıyı kapadım. Dizlerinin dibine çöktüm. Elleriyle beni kuvvetle itti. Sesinde de istihzalı zannettiğim bir şive ile:

— Bizim nişanlı olduğumuzu kimse bilmez, rica ederim kendinize hâkim olunuz, dedi.

Ben hemen kalktım, karşısına oturdum. Yüzünün gölgelerine ve sesinin istihzasına rağmen "nişanlı olduğumuzu" cümleleri beni teskin etti. Ayşe ile aramızdaki mahrem[943] bağ mevcuttu, başka bir şey düşünemezdim. Fakat onun bir şey söylemeyen, derin bir teessürle kararan yüzü içimdeki endişe ve korkuyu artırıyordu:

— Ne var Ayşe? Ne zamandan beri Ankara'dasın? Cemal ile beraber mi geldiniz?

— Cemal geleli on beş gün oluyor. Ben yalnız üç gün için geldim. Bir tabip bazı şeyler istemişti, onları almaya geldim. Bir de Anadolu'nun kâbesi olan Ankara'yı bir defa görmek lâzım değil mi?

— Beni niçin aramadın?

— Evvelâ nerede olduğunu bilmiyordum.

— Sonra?

— Sonra öğrendim, fakat amcazadelerini tanımıyordum.

Ayşe'ye istasyondaki sahnenin yapacağı tesiri[944] düşünerek hem korkuyor, hem de her şeyi nasıl olsa izah edebileceğimden biraz kıskanmış olması ihtimaline seviniyordum.

— Beni istasyona gelirken görmedin mi Ayşe?

Cevap vermedi. Biraz bekledim. Sonra eğildim, yüzüne baktım. Yüzünde öyle bir kesel[945] ve düşkünlük var ki, yine hemen dizlerinin dibine çöktüm. Tren hareket etmiş, gidiyorduk. Her sallantıda başım dizlerine dokunuyordu.

— İstasyonda muhacir çocukları vardı, bir tanesi...

Lâkırdısını bitirmedi. Boğulur gibi sessiz sessiz ağlamaya başladı. Demek ıstırabı, uzaklığı mazisine, başka şeylere aitti. Ellerini bir kardeş gibi tuttum. Hürmetkâr ve yavaş okşadım. Dizlerime dokunan potinleri üzerinden bir çocuk gibi ayaklarını okşuyordum. Pek uzun ağladıktan sonra sükûn geldi. Fakat şahsî bir şey konuşmadı. Ertesi sabah ben trenle Eskişehir'i geçip gidecektim. Polatlı'da yanından ayrılmaya mecburdum. Buna rağmen beni dinlemiyor, hasta, titiz bir çocuk gibi:

— İçimde fena şeyler var, konuşamam, diyordu.

— Benim Ankara'da nasıl vakit geçirdiğimi sormaz mısın?

Kemali lakaydiyle[946] omuzlarını silkti:

— İstersen anlat, dedi.

Bu korktuğum mevzudan beni uzak tuttu. Polatlı'da ayrılırken elini bile öpmeme zor müsaade etti. Fakat ben yine yanımdaki bölmenin arkasında olmasından nihayetsiz bir heyecan duyuyordum. İçimden bir şey Ankara'da amcazadelerimle beraber gezdiğimi haber aldı. Bir kadın şübhesi geldi, diyordum. Ve bu fikrin verdiği gurur, ona koşup ne kadar sevdiğimi, nasıl onun için yaşadığımı anlatmak isteyen azap kadar kuvvetli idi.

Ertesi sabah Eskişehir'de istasyonda herkesin içinde elimi sıktı, gitti. Tren hemen hareket etti. Ağaçların arasından üniformasının etekleri kayboluncaya kadar pencereden sarktım. Sonra yapayalnız kompartımana düştüm.

Eskişehir tahliye edildikten sonra biz Seyitgazi üzerinde dövüşüyorduk. Seyitgazi taarruz ve mukabil taarruzlarının en ateşli devrelerinde zihnimde en hâkim nokta yine Ayşe idi. Hastahane ile Ankara'ya döndü mü? Yoksa Polatlı'da mı? Harbin mesai[947] makinesi arasında hep onu düşünüyordum. Bir gün en ateşli bir devrede süvari fırkaları[948] Seyitgazi'ye geldikleri zamandı. Çadırda kâğıtların yanı başında getirdikleri yemeği yutmaya çalışıyordum. Çadırın kapısı vuruldu. Kuvvetli ve iyi sesiyle Cemal seslendi:

— Seni ne kadar aradım yahu!

Üstü başı, hatta kirpikleri, bıyıkları bile toz içinde, siyah kalpağı toz olmuş; mahmuzlarını en kat'î darbesiyle vurdu. Ellerimi yakaladı. Koltuğumdan koparacak gibi sıktı. Cemal'in canlı neşesinin verdiği kuvvet bana nihayetsiz sıkıntıları unutturdu. Ona ait bir adama, bilhassa Cemal'e temas ne iyi bir şeydi.

Çadırımın kıyısında bucağında ne varsa çıkardım; Cemal'in önüne döktüm. Kahve ısmarladım. O beni dinlemeden hep söylüyordu:

— Tebrik ederim be yahu, insan nişanlanır da arkadaşlarına söylemez mi?

Bu öyle anî bir sevinçle kalbimi yerinden oynattı ki, bir zaman cevap veremedim. Demek Ayşe kardeşine söylemişti. Demek hâlâ rüya korkusuyla beni titreten Eskişehir hâdisesi sapasağlam bir hakikat. Fakat Ayşe ne dereceye kadar söyledi? Zannedersem kekeledim:

— Sana kendisi mi söyledi?

— Rüya mı görüyorsun be birader. Ben kendisini nereden bileyim? Herkesin ağzında olan bir lâf. Hem gören göze kılavuz ister mi?

— Sen neden bahsediyorsun Cemal?

Yüzü biraz karardı:

— Sen neden bahsediyorsun İhsan?

— Ne bileyim, sen muamma[949] konuşuyorsun.

— Canım seni Ankara'da Dikmen bağlarında gözümle gördüm. O kadar baş başa çifte kumrular gibi idiniz ki...

— Ha, şu!

— Busu da var mı?

— Ne demek istiyorsun Cemal?

— Sana kendi mi söyledi, diye tuhaf bir sual sordun. Benim bildiğim başka bir hanım nişanlı da var mı?

Müthiş bir diplomatlık yaptım:

— O kadar bizim sarı kızı beğenmişsin ki, belki talip oldun da seni reddetmek için beni bahane etti zannettim.

Başını arkaya attı, güldü güldü.

— Eğer sen nişanlı değilsen fena olmaz.

— İşin doğrusu, amcazadem o güzel kızla beni evlendirmek istedi. Fakat ben bu serseri hayat ortasında evlenmeyi ma'nâsız buluyorum.

— Demek bu işler bitince evleneceksin?

— Hayır, herhalde amcazademle değil.

— Niçin?

— Yavrum, senin zihnin hakikat benim amcazademe takılmış, sen istiyorsan söyle, büyük bir sevinçle bu işi sana yaparım. Fakat daha evvel sen benim hakkımdaki dedikoduları, senin niçin Ankara'ya geldiğini ve beni neden yanımda görmemezliğe geldiğini anlatmalısın.

— Şaka söylüyorum. Kardeşim, bizim Ayşe bacı beni evlenmeye bırakır mı? Gelelim senin dedikodulara. İkinci İnönü'nden sonra Ayşe bana Karahisar'a gelecekti. Hayli bekledikten sonra telgrafla hastahanedeki işi bırakamayacağını, gelmesini tehir ettiğini[950] bildirdi. O aralık kumandan bana dişlerimi yaptırmak için bir buçuk ay izin

vermişti, ben de Eskişehir'e geldim. Ayşe'nin senden sonra mühim bir hastası daha oldu. İnegöl takiplerinde yaralanan bir eski arkadaş.

— Kim? dedim.

— Şu bizim fırkaya kumandan olan zat, eski dost ve arkadaş.

— Haşmet Bey!

— Ha şunu bileydin. Madam Tadia'nın otelinde senin yattığın odada yatıyordu. Ben bu izinden istifade ederek birkaç gün için Ankara'ya geldim. İki gün sonra da Ayşe geldi, "Hastanı nasıl bıraktın?" dedim, yalnız üç gün için geldiğini ve hastasını bir başka hemşireye bıraktığını söyledi. Taşhan'da benim yanımda kaldı.

Ertesi gün seni aramak için çıktım. Bir arkadaşla Dikmen bağlarına geldik. Şu Yüzbaşı Haydar Remzi yok mu? Onunla beraber... Bir de ne bakalım, zat-ı âlileri ve küçükhanım çalılar arasında kumrular gibi...

— Pekâlâ, sonra?...

— Birdenbire, doğrusu sıkıldım. Haydar Remzi'ye, hanım olan yere Ayşe'siz gelmeyeceğimi söyledim, döndük. Yolda bana senin nişanlanmış olduğunu, Ankara'da bunu herkesin bildiğini söyledi. Tabiî pek memnun oldum. Akşam ilk işim Ayşe'ye anlatmak oldu.

Nasıl kalbim atıyor, ellerimin titremesine bile mani olamıyordum. O görmedi. Karnı doymuş, elinde kahvesi, çubuğu, bir hikâye anlatır gibi anlatıyordu.

— Ayşe yol bozanlık etti. Kabil değil, seni ve nişanlığını ziyârete razı olmadı.

— Rica ederim tashih et[951], nişanlım değil.

— Ne ise... "Onlar alafranga şeyler. Ben acıklı ve Anadolulu bir kadınım," diyordu. "İki mesut genci rahatsız etmekte ne ma'nâ var? Nasıl olsa Eskişehir'e gelince tebrik ederiz." Ne yaptımsa ikna edemedim.

Hatta üç gün kalacak iken iki gün kaldı gitti. Birdenbire hastasını merak etmeye başladı. "Peki," dedim, yolladım. Hatta sen aynı trende

imişsin, haberim olaydı, Ayşe'ye müfid[952] ol diye sana haber verirdim. Bilmem gördün mü?

— Evet, gördüm. Şimdi Ayşe Hanım nerede?

— Polatlı'da kaldı. Hilâl-i Ahmer'le Ankara'ya gelmedi. Mutlak seyyarlardan biriyle gitmek istiyordu. Ben de sizin kolordu seyyarının sertabibini[953] tanıyorum. Bakalım söyleyeceğim. Zaten bizim fırka da şimdi sizin kolordu emrine giriyor.

İhsan birdenbire sustu. Köye iniyorduk. Önümüzdeki köy bembeyaz, vadide çadırların ışıkları tek tük kalmış, yalnız seyyarda ışık parlak.

İhsan durdu baktı:

— Ah, bu kadını ömrümde bir defa olduğu gibi bilseydim; bilmedim ve bilmeden bir sır işkencesiyle beni öldürecek; ne kadar üşüdüm Peyami. Çabuk yürüyelim.

İhsan'ın hikâyesinin asıl işkence kısmı şimdi başlıyordu. Onun *Ateşten Gömlek'i* çoktan sırtını yakmış, canına geçmişti.

Odasında bir mangal dolusu ateşin önüne tek sandalyesini çekip oturmadan hikâyesine başlamadı. Küçük yüzü kuru bir ihtiyar kafasına benziyordu. Sigarasını uzun ve dalgın çektikten sonra yine hikâyesine atıldı.

— Cemal'in çadırımda söylediği şeylerden üç gün evvelsine kadar iğneli fıçı içinde idim.

Güldüm:

— *Ateşten Gömlek,* İhsan!

— Gömleğin içinde ateşten uçlar olmasa, sadece ateşten satha[954] çoktan razıyım. Azabımın[955] bin bir yüzlü ve daim elimden kaçan bir sır müphemiyeti[956] oldu. Ayşe nişanlandığımı haber aldı, kıskandı, trende onun için soğuk davrandı ve ağladı. Ankara'da izzetinefisi[957]

onu beni aramaktan men etti[958]. Ah ne güzel, ne cazip işkence... Eteklerine kapanıp bu yanlış fikrini tashih için beynimi parçalamak bile vecd veren bir fikir... Son defa kafamdan akacak kanlara onun sıcak dudakları karışacak ve canımı saadetle verip öleceğim. Buna karar verince diğer bir şübhe, insan şeklinde bir azap karşıma çıkıyor. Haşmet Bey, daima iradenin en müthiş ve cehdiyle[959] düşünmek istemediğim adam. Şakakları ağarmış siyah saçlarıyla karşımda. Yumrukla kafasını gözlerimden itiyorum. "Olamaz, olamaz!" diyorum. Ayşe en bârid ve lâkayd tavrıyla gözümün önünde bu nişanlı efsanesinden bahsederken nasıl derin bir istihza ile gözlerime baktıydı. Kabil mi o kadın beni kıskansın? Hastahane sahnesi beynimin bir humması, belki de bir bî-çâreyi ölümden kurtarmak için verilen bir söz, bir merhamet sadakası idi. Fakat o kadar ciddî ve samimî bir kadın merhamet sadakası diye bu kadar mühim bir söz verir mi? Gözleri gözlerimde, ağır ve biraz kalın sesiyle tekrar ediyor. İşte gözlerimi kapayan sıcak temas. Bütün vücudumda, canımda dolaşıyor.

Top iniltileri, kağnı gıcırtıları, çamur, çamur, çamur... Nihayetsiz bir meşakkat[960] içinde ölümle karşı karşıya insanlar ve bütün bunların ortasında Ayşe ve Ayşe'nin bin bir işkencesi.

— Bana bak Peyami, siz neden bana hep genç dersiniz. Bak yüzüme, ben Haşmet Bey'den daha yaşlı değil miyim?

Hakikat bakıyorum. Mangalın karşısında el kadar yüzünün ince derisi gözlerine doğru derinleşen namütenahi çizgiler içinde, gözleri sayısız senelerden beri yaşayan muazzep[961] bir ruhun yaşı olmayan, mazisi, atisi[962] ölçülemeyen ezeliyeti[963] ile bakıyor. Bilmem neden, Viyana müzelerinin birine Felemenk[964] mektebinden büyük bir ressamın portresini hatırlıyorum. Gözkapaklarına kadar çizgiler ve renkler büyük bir vuzuhla[965] görünüyordu. İki ellerimle İhsan'ın

yüzünü okşadım. O ana kadar onun ruhunu kendi azabımdan da bu kadar yüksek, bu kadar başka görmemiştim.

— İki yüz yaşında kadar gösteriyorsun İhsan, dedim. O işitmemiş [gibi] gözleri kendi kalbinde devam etti:

— Eskişehir Muhârebesi geçti. Ordu Sakarya'nın şarkında[966] mevzi aldı[967], harb başlamak üzereydi. Ayşe'nin bizim seyyara iltihak edip etmediğini haber almak uzun müddet kabil olmadı. Nihayet öğrendim. Gelmişti, fakat seyyar kolordu karargâhından hayli uzaktı. Haşmet Bey fırkasının yanında Gökçepınar'da bulunuyordu.

— Cemal'in Haşmet Bey fırkasında olması...

— Evet, evet, benim de teselli ve ışık noktam o oldu, Peyami. Yalnız Haşmet Bey fırkasını teftiş için sebep bulmak ve bizzat gitmek lâzımdı. Bunun için ne manevra, ne derin düşünceler ve siyasetler. Emin ol, Misâk-ı Milli'ye[968] ancak büyüklerimiz bu kadar fikir ve emek sarf etmişlerdi[969]. Nihayet telefonla, tahriratla[970] hall edilemeyecek bir arazi meselesi çıktı; kumandandan emir aldım ve uçtum. Ne yağmurlu, soğuk ve sefil[971] bir hava idi. Çamur atın dizlerine kadar çıkıyordu. Fakat ben yine uçuyorum. Köye girerken arkamdaki süvarilerden birine seyyarın yerini öğrenmesini, kumandanın yanından çıkınca hastahaneyi teftiş edeceğimi söyledim. Attan atladım, Haşmet Bey'in karargâhına koştum.

Çavuş odanın kapısını açınca karşımda kütükleri ızbandut gibi kocaman bir ateşin gölgesi ocaktan saz tavanlara vuruyor ve oynuyordu. Bu alevlerin oynadığı noktanın altında beyaz örtülü bir masa var. Bu masa etrafında üç insan, üç sihirbaz gibi oturuyorlar. Haşmet Bey, Cemal ve Ayşe... Ben kendi vücudumdan çıktım. Ocaktaki kızıl kütükteyim. Kendisini de bir yabancı gibi görüyorum. Hepsi ayağa kalkıyorlar. Haşmet Bey bariz[972] bir saadet ve inkişaf[973] içinde mültefit[974] ve memnun. Cemal, o eski Cemal. Ayşe sıcaktan

sıkılmış, üniformasını çıkarmış, beyaz hemşire gömleği ile oturuyor ve odaya giren binbaşıya hiç bakmıyor. Odaya giren ben, yalnız siyah baş örtüsünün altında kısa siyah saç hattıyla gömleğinin beyaz yaka hattı arasında bir parmak boynunu görüyorum. Fildişi gibi muntazam, yuvarlak ve kavî bir boyun. Keskin bir kılıç bu dilber yuvarlak boynu bir vuruşta bu iki hat ortasında keser düşürür mü?

Üniformasını ocağın yanında Haşmet Bey'in kürkünün üstüne asmış. O erkek kürkü ile o kadın hemşire üniformasının öyle birbirlerine sokuluşu, sarılışı var ki... Alevdeki ben sade onu görüyorum. Ben, asıl odaya giren, ellerinde kamçısı ve eldiveni ile etrafı selâmlayan binbaşı ne kadar makine gibi terbiyeli ve bârid.

Hemen konuşacağım işe giriştim. Tabakları kalkmayan masanın üstüne haritayı serdim ve münakaşaya başladım:

— Affedersiniz Ayşe Hanım, sizi askerî münakaşalarımızla sıkacağız.

Haşmet Bey cevap veriyor:

— Hemşire Ayşe'ye o kadar minnettarım ki, bu kolumun yarası bana dert oldu; hâlâ sızısına tahammül edemiyorum[975]. Hemşire Ayşe her akşam masaj yapmak için lûtfen geliyor ve askerî işlerimize de tahammül ediyor. Fakat ileri hareketi başlarsa lütuflarından mahrum[976] kalacağım.

— Cenûbdan aşağı inen şu hat...

Ben sade harita üzerinde konuşuyorum. İş haricinde bir şey söylememeye karar verdim. Fakat bu çok ciddî iş arasında hatırıma bir şey geldi. Ayşe'nin iki kaşları arasına ısrarla bakıyordum. Acaba kaşlarının güzel başlangıçlarını bozmadan o beyaz noktaya bir kurşun sığar mı? Ta yakından rövolverle başını iki siyah hat ortasından delmek kabil mi?

— Cemal, bir kurşunun deldiği sahanın kaç milimetre kutru[977] olur?

Hep birden bu ma'nâsız suale gülüyorlar; ben de gülüyorum. Ayşe benim vücudumdan[978] hiç bozulmamıştı. Lâkayd, nazik, dost idi. O kadar iyi bildiğim tebessümle ve nazarla[979] hepimize aynı surette bakıyor ve konuşuyor. Bu kadını hiçbir şey yerinden sarsamaz. Alnının ortasına bir kurşun dahi gelse aynı sükûnla[980] gözleri bakacak. Biliyorum ki asabî ve mütereddit olsa onu da başka bir sebebe atfedip[981] yine muazzep olacağım, işi çabuk bitiriyor ve kaçıyorum. Haşmet Bey'in kapısının önünde hayli yüksek bir odun yığını var. Arkamdan bağırıyorlar:

— Dikkat, İhsan!

Fakat ben hayvanımın karnını delecek gibi mahmuzladım, kuş gibi atlıyorum; sonra yine uçuyorum. Arkamdan nefer seyyarın yerini anlatmaya çalışıyor. Dinlemiyor, kaçıyorum, fakat kimden kaçıyorum? Kafamdan, kafamın içindekinden kaçmak kabil mi?

Nasıl bir gece geçti bilmiyorum. Sabah olurken ilk ışıkla biraz hararet ve sükûn geliyor. "Yarasını tedavi ettiği bir hastanın koluna herhangi [bir] hemşire masaj yapamaz mı?", "Üniformasını nereye assın?"; bu iki cümleyi kısık çenelerim açılınca bağırarak söyledim. Yine hayat makinesinin dişleri bütün ordu ile beraber beni de çevirdi, yürüttü.

O günden itibaren harb raporları kadar bana hâkim bir şey daha var, kolordu seyyarıyla Haşmet Bey'in fırkası arasındaki mesafe. Bunu adım adım takip ediyor, her gün seyyarın yerinin değişip değişmediğini anlıyorum.

Sakarya'da, hiçbir kolordu, seyyarının hastahane levazımıyla[982] bizimki kadar meşgul olmadı.

Haşmet Bey fırkası uzaklaştığı dakika ben de göğsümü kıskıvrak tutan pençenin biraz tırnaklarını gevşettiğini duydum. Temin ederim

ki maddî ma'nâsıyla daha rahat nefes alıyordum, o kadar göğsümdeki tazyik[983] bana ağrı veriyordu.

Harbin en sıkışmış dakikalarında bir akşam kumandanla Haymana'ya gittik. Haymana, muazzam bir hastahane hâlini almıştı. Sokaklarda kağnı, at arabası, sedye ne varsa yaralı taşıyordu; yaş, çamurlar ve karanlık, kasabanın her tarafında yağmurun ortasında ötede beride elinde fenerlerle beyaz gömlekli sıhhiye neferleri, emir veren, koşuşan doktorlar vardı. Bizim kolordudan birçok alay ve tabur kumandanı yaralanmıştı. Bunlardan ikisini sen de bilirsin. Ahmed Selim ile Hayri... Hani şu bizim Meserret Kırâathânesi arkadaşlarından iki yüzbaşı. Bizim Kumandan yaralılarla son derece alâkadardır. Kendisi paşalarla görüşürken beni yaralıları ziyârete gönderdi.

Gece yarısı saat on iki, hâlâ Haymana sokaklarında aynı ıztırâb ve kan levhası. Harp olanca şiddetiyle devam ediyor. Top kasabanın eteklerine kadar düşüyordu. Ev, han hepsini dolaştım. Bizden kimseyi bulamadım. Nihayet Haymana Camii'nin önüne geldim. Orası da bir nevi "sevk-i mecrûhîn hastahanesi"[984] hâline gelmiş. Sedyelerin, yaralıların arasından sekerek geçtim. Camiin bütün kandillerini yakmışlar, yere tamamen yığar gibi sedye doldurmuşlardı... Havada biraz buğu ve duman var. Sargılı başları, çocuk gözleriyle neferler her giren zâbite dikkat ediyorlar. Hızlı haykırdım:

— ...'inci Alay Kumandanı Sabri, Tabur Kumandan'ı Hayri, Ahmed Selim beyler burada mı?

Çok derinden, mihrabın yanında bir ses duydum. Oraya doğru ilerledim. Bu inilti, bu kıyamet, bu duman bu kırmızıya boyalı hâkî insan bakiyesi[985] arasında kimi buldum, tasavvur edersin? Mihrabın yanında, kafası sargılar içinde yatan zavallı Ahmed Selim'e bakamadım bile. Oracıkta bir nefer sedyesinin önünde Ayşe diz çökmüş, yüzükoyun yatan bir neferin belindeki yaraya doktorla beraber

pansuman yapıyor. O sarı kirli ziyâda neferin çıplak vücudunu hâlâ görüyor gibiyim. Zavallı, bir boğa gibi ıstırabından haykırıyor:

— Aman bacım, ayağını öpem bacım!

Ayşe'nin kolları sıvalı, becerikli elleri şayanı hayret[986] bir sürat ve sükûnla kâh yarayı bir pens ile çekiyor, kâh tentürdiyot, gaz kaplarını doktora uzatıyor. Mihrabın sırasında bütün yaralılar Ayşe'ye sesleniyorlar, bir şey istiyorlar:

— Benim pansumanım ne zaman olacak? Gözlerimin sancısına dayanamıyorum.

Bunu ayakta iki nefere dayanmış iki gözünden yaralı bir zâbit söylüyor. Ayşe önündeki neferin üstüne bir battaniye çekiyor, kocaman başındaki başlığı düzeltiyor.

— Allah selâmet versin hemşerim. Yüzükoyun biraz sıkıntı çekeceksin ama çabuk geçer. Hemşeriyi kağnıya yatırın, daha az sarsar.

Sonra gözlerinden muztarib zâbiti ellerinden tutup mihrabın yanına götürüyor. Uzun ince bir doktorla kandiller altında pansumanını yapıyorlar.

Pes, derin iniltiler, garip ayak sesleri hep kulağımda ve hepsinin ortasında beyaz gömlekli Hemşire Ayşe. Azıcık sararmış, yorulmuş yüzünde gözleri zümrüt gibi siyah kirpiklerinin içinde yanıyor. O akşamki kadar gözlerini güzel görmedim. Ne kadınlık ne cinsiyet ne de beşerî[987] bir zaaf[988] vardı. Hiçbir şeyin dokunamayacağı bir kudret ve sükûn, sonra dudaklarının etrafında şefkatin[989], muhabbetin en lâhutî[990] iki çizgisi camiin muztarib ve yaralı sâkinlerine tebessüm ediyor.

Onu nasıl ve ne derin sevdim. Çocukken bir kitapta resmini görmüştüm. Hindistan'da taştan Buda heykelini dinî bir günde gezdirirlerken Hintliler onun taş tekerlekleri altına uzanıyor, orada dinî bir vecd içinde ezilip ölüyorlardı. Ben de orada, merhametin,

kuvvetin ve bütün muztarib vatanımın bir timsali[991] gibi orada ateş ve kan içinde bizim olan kadının ayaklarının altına yatmak ve ezilmek istedim. Bir an için onun orada olmasının sebebini bile aramadım. Yanımdan Ahmed Selim seslendi:

— Beni görmüyor musun, İhsan?

— Nasılsın kardeşim, ben de sana geldim.

Ahmed Selim'in üstüne eğiliyorum:

— Nerenden yaralandın?

— Başımdan.

— Arkadaşlardan daha kimler yaralandı?

— Alay Kumandanı şehit oldu.

— Senin taburun kimde şimdi?

— Takım Kumandanı Mülâzim Selim'de.

— Biraz rahat mısın?

— İyiyim, sevk edilmeyi bekliyorum.

Hakikat bir sedye akını girip çıkıyor ve sedyeciler mütemadiyen sedye bırakıp sedye kaldırıyorlar. Ayşe hâlâ benden haberdar değil. Nihayet ona dönüyorum.

— Ayşe Hanım, siz burada ne yapıyorsunuz?

Gözlerine pansuman yapılan zâbitin başını, kımıldamaması için sımsıkı tutuyor:

— Biraz sabır kardeşim. Görüyorsunuz ya, yara sarıyorum. Siz nasılsınız?

— Seyyardan uzaklaştınız.

— Cemal'in fırkasındaki sıhhiye bölüğü ile geldim. Burada çok adama ihtiyaç var. Hemen doktorla bizi buraya çağırdılar.

Camiin penceresinde bir alev parladı ve bir gümbürtü... Kasabada çok yakın bir yere mermi düşmüştü. Camiin ötesinden gür bir ses haykırdı:

— Pansumanları daha çabuk yapmalı, dışarıda yağmurda yaralı var, hemşire bu tarafa geliniz.

Ayşe yıldırım gibi geçti, gitti. Yolunun üstünde çocuk sayılacak bir genç nefer yatıyordu. Sesini çıkarmıyor, derin kara gözleri ıztırâb içinde genç dudakları bembeyaz olmuştu. Onun başında bir an durdu. Eğildi, bir şeyler söyledi. Örtüsünü omzuna çekti, geçti. Neferin dudakları daha az kısık, gözleri daha canlı oldu. Ahmed Selim'den sonra bizim kolordunun yaralılarını buldum, konuştum. Arzularını öğrendim. Kumandanın selâmını söyledim.

Çıkarken Ayşe'nin yanına gitmedim. Fakat hayli ıztırâb sesleri çıkan bir kümenin ortasında beyaz gömleği ile kımıldandığını gördüm. Camiin kapısından son defa dumanlı sarı ışıklı camie ve hâkî esvaplı yaralılara baktım. İçimde nihayetsiz bir taabbüt[992] hissi vardı. Kalbim insanî acizlerden[993] bu kadar yüksek bir mertebeye[994] hiç vasıl olmadı. Birdenbire ellerim göğe değmiş, kalbim yıkanmış gibi idi. Artık ne kıskançlık ne acı duydum.

Gözlerimden yanaklarıma mütemadiyen yaşlar akıyordu. Kumandanla kasabadan çıkarken ilk ışık doğuyor ve ezan okunuyordu. Gözlerim ve kalbimle uzaktan, Haymana Camii'ni aradım. Hâlâ onlar yara sarıyor, hâlâ o merhametin, muhabbetin en beyaz timsali ıztırâb ve ihtizar[995] arasında gözlerinden kalbinin ziyâsını, hararetini İzmir yolunda ölenlerin kalbine akıtıyordu.

Haymana sahnesinden üç gün sonra seyyarın sertabibi hastahane noksanları için yanıma geldi. İşini yaptıktan sonra hayli sert:

— Doktor bey, Hemşire Ayşe'yi ...'inci Fırka'nın Sıhhiye Bölüğü'ne vermişsiniz. Bir kadın Sıhhiye Bölüğü'nde ne kadar tehlikeye maruz bilirsiniz, hareketiniz doğru değil, dedim.

— Efendim, dedi. Kumandan Haşmet Beyefendi bir gün geldiler. Hemşireye, Fırka'nın şayanı dikkat bir hareket yapacağını ve beraber gelmesini söylediler. Hemşire büyük bir arzu gösterdi. Yalnız, “Ben

muharip değilim; ancak Sıhhiye Bölüğü'nde gelirim," dedi. Muvakkat olarak gitmesine itiraz etmedim.

— Hemşire Ayşe, bir harb hastahanesinin hastabakıcısıdır. Derhal seyyara dönmesi için emir buyurunuz. Avdetini telefonla bana bildiriniz.

Doktor oradan çıkmadan kalbim dışarı fırlamasın diye ellerimle bastım. Bu defa ateşli iğneler bütün canımı delip geçmekle kalmıyor, boynuma bir mahkûm ipi geçmesini ve boşlukta sallanmam için son düğümün vurulmasını bekliyordum. Haymana Camii'nin kandilleri içimde söndü. Üç gün evvel merhamet ve şefkat timsali diye tanıdığım kadın bana bizim gibi zavallıların kalbinin kanını damla damla sızdıran kadife pençeli bir canavar gibi göründü. Bununla beraber ne müphem ve ne garip bir korku duyuyordum. Ya emre itaat etmez ve seyyara dönmezse o zaman ne yapacaktım, ya Rabbim!

O akşam kolordu karargâhı buraya yerleşmiş ve seyyar da yerine kurulmuştu. Gece yarısına kadar bir deli gibi çalıştıktan sonra saat birde ata atlamış, seyyarı teftişe gitmiştim. Beş dakikada vasıl oldum. Seyyarın yanındaki küçük çadırdan bir hademe kadın çıktı. Sordum:

— Hemşire Ayşe burada mı kızım?

— Seyyarda pansuman yapıyor, efendim.

Boğazımı sıkan ip biraz gevşedi. Seyyara uğramadan geldiğim gibi dörtnala döndüm. Hâlâ atımın karşıki ıssız dağlara varan nal şıkırtılarını işitiyor gibiyim.

Ertesi gün Yunanlıların ricati[996] tahakkuk etmeye[997] başladı. İçimdeki yaranın sızısını daha az hissediyor, ufuklarda biraz daha ümit ve ışık seziyordum. Ayşe'yi nasıl tanıdığımı, İstanbul'daki dost günleri, bilhassa Eskişehir'i baştan başa düşündüm. Haşmet Bey'i, zaman zaman bana dev gibi görünen Haşmet Bey'i küçük görmeye başladım.

İzmir yolu açılıyor gibi. Muhakkak İzmir'e gireceğim ve muhakkak Ayşe benim olacak. Onu kimsenin elimden alması ihtimali yoktur.

Bunu ben hayatım pahasına olsa, hatta Haşmet Bey'i öldürmek pahasına olsa da yine elde edeceğim. Bilmem nasıl oldu, bana bazan ihtizarda olan adamlara gelen hayat ümidi geldi. Derunî kudretim ve gençliğim karşısında dünyayı eğilmiş buldum.

O sabah tesadüfî olarak amcazademin sarışın kızından bir mektup ve bir resim geldi. Mektupta gençliğimin bütün harareti ile bana temayülünü ifade ediyordu. Resimde Dikmen Bağı'nda bir söğüt altında ayakta duruyordu. Öyle inanan ve mesut bir tebessümü, öyle gençliğinin ve sevdasının muvaffakiyetine kanaati vardı ki, birdenbire onunla kendi aramda acıklı bir müşabehet[998] buldum. Ve yine kalbim karardı. O ümit eder ve severken ben nasıl yabancı bir girdâp[999] içinde idim. Ben ümit eder ve severken Ayşe'nin de yabancı bir girdâp içinde olmadığını nasıl iddia edebilirdim. Yine Haşmet Bey, yine ye's, yine ebedî azap... Artık bu iş böyle devam edemezdi. Ayşe ile karşı karşıya vuzuhla konuşacağım. Ne kadar ıztırâb çektiğimi söyleyeceğim, o bana kat'î bir şey söyleyecek, ondan sonra hayattaki nasibimi[1000] bileceğim. O gün akşama kadar tarassutta geçti.

Gece soğuk ve rüzgârlı idi; yemek vakti seyyara kadar gittim. Ayşe kendi çadırında seyyar karyolasının üstünde dinleniyordu. Çadırın kapısını vurunca kalktı. Gözlerimden kararımı anlamış olduğuna hükmettim. Çünkü hiç konuşmadı, yegâne iskemlesini bana uzattı. Kendisi yatağının üstüne muntazır[1001] bir vaziyetle oturdu. Ne yorgun, fakat ne kapalı ve muzlim bir yüzü vardı. Hemen kat'î, hatta askerî bir lisanla kendisinden Eskişehir Hastahanesi'nde söylediklerinin teyidi[1002] için geldiğimi anlattım. O da aynı askerî ve kat'î bir vuzuhla dedi ki:

— O günden beri sen ve ben değiştik, İhsan. İkimiz de iki dost ve aynı yolun yolcularıyız. Fakat bugün onların mevzû-i bahs[1003] olacağı an geçmiştir.

— Niçin Ayşe, dedim.

İlk söyledikleri tekrar etti, başka bir adamı sevip sevmediğini sordum. Yüzü biraz daha karardı:

— Böyle bir zannı tevlit edecek[1004] en küçük bir hareketimi gördün mü, dedi.

Düşündüm. Zâhirde[1005] bir şey yoktu. Hayır, görmemiştim. Fakat kalbim ıztırâb ve işkence içinde idi. Haşmet Bey'den bahsetmek için çıldırıyor ve ilk defa olarak şübhemin teyit edilmesinden korkarak susuyordum.

— Son sözün mü Ayşe, dedim.

— Artık bu bahsi kapayalım, İhsan. Ben de Haşmet Bey'in koluna masaj yapmak için köye kadar geleceğim. Yolda eski günleri değil, bundan sonraki harikulâde şeyleri konuşarak gideriz.

Bir makine gibi kalktım. Donmuştum. Fakat artık mukadderatımı[1006] öğrenmiştim. O da üniformasını giydi, yürüyerek yola doğrulduk. Karanlıkta hep konuşuyor, hep o anlatıyordu. Fakat benim zihnimde yapacağım şey takarrür etmişti[1007]. Nasıl söyleyeyim, bütün bunların arasında haysiyetsiz gönlüm bir mucize bekliyor, hâlâ köye gelinceye kadar fevkalâde bir şey olacağına, boynumdaki ipin çözüleceğine kaildim.

Yolda birdenbire dedi ki:

— Bu sabah ben seyyarın işleri için sana geldim, odana girdim.

— Evet.

— Seni seven genç kızın resmi meydanda idi, gördüm.

— Evet.

Ah yine kalbim nasıl yandı, sıçradı:

— Onunla niçin evlenmiyorsun?

— Evlenmezsem seni taciz etmemden[1008] mi korkuyorsun Ayşe?

— Hayır, hayır!

— Seni temin ederim ki, seni hiç rahatsız etmem. Ben eskisi gibi Eskişehir'den evvelki günlerin muti ve sâkin dostu olurum.

İçini çekti:

— Zaman her şeyi hall eder, İhsan.

Onu niçin söyledi, bilmiyorum. Köyün kapısında büyük bir ateş yanıyordu. Alevlerin gölgesinde karşı karşıya durduk, birbirimize baktık. Alevlerin aksiyle kıpkızıl görünen gözleri gözlerimi öyle müthiş bir ısrarla aradı ki, "Artık yetişir!" diye haykırmamak için dudaklarımı ısırdım. Köyün minaresinden, İstanbullu olduğuna kani olduğum bir ses hasretle, ıztırâbla dolu bir yatsı ezanı okuyordu. Alevlerin önünde askerler köye doğru gittiler. Küçülen, kül olan tahta parçaları önünde yine biz iki düşman, iki muamma gibi birbirimizin gözlerinde dolaştık. Ezan uzadı, uzadı ve ikimizin gözlerinden de birdenbire yaşlar boşandı:

— Ağlıyor musun Ayşe, niçin, niçin, diye sordum. Başını salladı. Sönen kıvılcımlarda bileğindeki saate baktı. Sesi birdenbire kavî ve dürüst:

— Geç kaldım. Allahaısmarladık İhsan, dedi. Köyün sol tarafındaki çadırlara, Haşmet Bey'in karargâhına gitti.

İhsan bir sigara yaktı, dışarıda bir horoz ötüyor, birkaç genç tay kişniyordu. Yüzü yine iki yüz yaşında gibi oldu.

— Ben artık çalışacağım Peyami, sen uyu kardeşim. Sabah seni halefime teslim eder, alayıma giderim.

— Beni mutlak beraber alacaksın, İhsan.

Yüzüme bakmadan cevap verdi:

— Peki Peyami. Kim bilir, sen de belki sırtındaki *ateş gömlek*'ten daha sıcak, daha hâkim[1009] bir ateşe girmek istiyorsun.

İhsan'la birdenbire birbirimizin boynuna sarıldık. Sonra eski sâkin ve asker sesiyle bir daha:

— Yat Peyami, dedi. Ben çalışacağım.

Onun yatağının üstünden, onun kâğıtları üzerine eğilen genç başına uzun uzun baktım. Buzağılar, atlar, horozlar güneşin ilk kızıl ışığında kendi sesleri ile uyanırken ben bir an dalmışım.

871. 10 Aralık.

872. Yarı.

873. Koruyan, acıyan.

874. Girişinde.

875. Kuşatılmış, çevrilmiş.

876. Kullanılış yönünden başka bir yapı ile bağlantısı olmayan.

877. Resim gibi şekilleniyor.

878. Bir asker karargâhında subay yardımcısı.

879. Can atma, çok isteme.

880. Birinin ardından gelip, onun yerine geçen kimse.

881. Getirdiği, çağırdığı.

882. Gözetleme yerine.

883. Yoğun.

884. Açık, belli.

885. Girişin.

886. Belirsiz.

887. Hayal etmediğim.

888. Veba hastalığına.

889. Yumuşak başlı, itaat eden.

890. Olmuş değildir.

891. Savaştan.

892. Savaş hattını.

893. Gereği.

894. Aşılayan.

895. Belirlemelerini, ortaya çıkmalarını.

896. Rusya’da XX. yüzyıl başlarında doğan ve Lenin tarafından geliştirilen devrimci hareketin yanlısı olan kimse.

897. Bağlıydı.

898. İçi metal misket dolu top mermisi.

899. Düzen.

900. Doruk, zirve.

901. İlgili bulunan.

902. Görünüşteki.

903. Rüya gibi.

904. Kıvılcım.

905. Hafifledi.

906. Hükmedici.

907. Yeniden başladı, depreşti.

908. Zevk ve eğlenceye düşkünlük, uçarılık.

909. Yapay, yapmacık.

910. Cazibeye çekilmekle.

911. Adaleli, kaslı.

912. Ortaktı.

913. Özlemim.

914. Hıristiyanların ve Yahudilerin belli günlerde et, yağ gibi bazı yiyecekleri yemeden tuttukları oruca uyan kimse.

915. Dokunuşunu.

916. Düşkünlüğüyle.

917. Başlangıcı olmayan, eski.

918. Hava, hayal.

919. Kutsal bir ülkü veya inanç uğruna savaşırken ölme durumu.

920. Ölümlülerin.

921. Bağışlayan, sunan.

922. Kendimden geçmiş idim.

923. Ilgınına, yalgınına,

924. Nüansıyla.

925. Güzellik.

926. Evliliğinden.

927. El değmemiş.

928. Titreyişini.

929. Aşırı, güçlü isteğimin.

930. Hırslı, ateşli.

931. Sarsıntısı.

932. Sancağı taşıyan kimse.

933. Kutsallığını.

934. Karşılık.

935. Kutladıktan.

936. Hava değişimine.

937. Sürekli, aralıksız.

938. Kurmay başkanlığına.

939. İstekli.

940. Anlatmaya.

941. Çok isteme, can atma.

942. Aydınlatmış.

943. Gizli.

944. Etkiyi.

945. Gevşeklik, tembellik, uyuşukluk.

946. Kayıtsızca.

947. Çalışma.

948. Atlı tümenleri.

949. Bilmece.

950. Ertelediğini.

951. Düzelt.

952. Faydalı.

953. Başhekimini.

954. Yüzeye.

955. Sıkıntımın.

956. Belirsizliği.

957. Onuru.

958. Alıkoydu.

959. Çabalamasıyla.

960. Güçlük, sıkıntı.

961. Acı çeken.

962. Geleceği.

963. Başlangıçsızlık, öncesizlik.

964. Avrupa'nın Kuzeybatısındaki bazı ülkelere (bugünkü Hollanda, Belçika ve Kuzeydoğu Fransa) tarih boyunca verilmiş olan ad.

965. Açıklıkla.

966. Doğusunda.

967. Yer aldı.

968. Türk istiklâl davasının temel taşını teşkil eden ve Atatürk'ün başkanlığı altında toplanan Erzurum, Sivas Kongreleri'nde saptanıp Osmanlı Meb'ûsân Meclisi'nce 28 Ocak 1920 tarihinde kabul ve bütün milletçe sonuna kadar tatbikine azmedilen 6 maddelik millî ahitname.

969. Harcamışlardı.

970. Resmî yazışmayla.

971. Aşağılık.

972. Açık, belirgin.

973. Gelişme.

974. Güler yüz gösteren, hoş davranan.

975. Dayanamıyorum, katlanamıyorum.

976. Yoksun.

977. Çapı.

978. Varlığımdan.

979. Bakışla.

980. Huzurla, rahatla.

981. Yükleyip, isnat ederek.

982. Malzemeleriyle.

983. Sıkıştırma, basınç.

984. Yaralı sevk hastahanesi.

985. Kalıntısı.

986. Şaşılacak, hayret edilecek.

987. İnsanî.

988. Düşkünlük, dayanamama.

989. Acıyarak ve koruyarak sevmenin.

990. İlâhî, tanrısal.

991. Sembolü, simgesi.

992. Tapma, ibadet etme.

993. İnsanca güçsüzlüklerden.

994. Aşamaya.

995. Can çekişme.

996. Geri çekilmesi, geri kaçması.

997. Gerçekleşmeye.

998. Benzerlik.

999. Tehlikeli yer veya durum.

1000. Birinin payına düşen şey, kısmet.

1001. Bekleyen, gözleyen.

1002. Doğrulaması.

1003. Söz konusu, adı geçen.

1004. Sebep olacak, oluşturacak.

1005. Görünüşte.

1006. Yazgımı.

1007. Karar verilmişti.

1008. Rahatsız etmemden.

1009. Baskın.

12

Karadağ

15 Kânûn-ı Evvel[1010]

Ne kadar gündür bitap[1011] yatıyorum. Yaşayan, artık bu yarım vücudum değil, kafamdır. Doktorun gözlerinden, tavrından ameliyatın mutlak iki gün sonra yapılacağını zannediyorum. Şimdi bundan çok korkuyorum. Zannediyorum ki kafamın içini açtıkları gün kalbime de bakacaklar, kalbimin sırrını da okuyacaklar; sonra bu imansız insanlar "divane genç" diyecekler. Kafamı, kalbimi altüst edecekler. İçindeki sevgili dünya, içindeki azap ve gözyaşı dünyası, ateş ve aşk dünyası, silinecek. Sonra benden ne kalacak? İki zavallı kol ve bir güdük gövde. Belki arkamdaki *Ateşten Gömlek*'i de çıkaracaklar, o zaman etrafımdaki hakikî adem[1012] olacak. Canımı korkunç bir kasırga ile tutuşmuş gibi yakan bu kızıl gömlek sırtımdan çıktığı gün, o aziz dünyanın izleri kafamdan silindiği gün, onlar hakikaten ölecek, bana hayal gelen köyün küçük mezarlığı sevgilileri gömülmüş birer toprak mezar olacak, nasıl olur? Dumanlar savrulunca ateşin ortasında yağız atıyla şaha kalkan o genç, güzel kumandan, Sakarya'nın ulu dağlarını yeşil gözleriyle delip İzmir'e bakan İzmir Kızı. Onun siyah kirpikleri arasında yeşil ateş nasıl söner? Kızıl dudaklarındaki sıcak kan nasıl donar? Ve benim zavallı sakat vücudum bu geçmiş hülyaların kalp kasırgalarının mezarı ve türbesi olmaktan nasıl kalır?

Bugün müthiş bir soğuk var. Ellerim buz gibi, yarım bacaklarım mütemadiyen donuyor. Karadağ'ın içimizden, içimizin ateşinden geçen sert rüzgârı bugün hastahanede esiyor. Fakat öyle içimde bir Karadağ tahassürü var ki. Orada gözlerini kapayıp siyah kayalarının gölgelerinde uyuyanlara gıbta ediyorum. Bugün son Karadağ gününü

tekrar yaşayacağım. Bunu ta başından başlayacağım ve bir anını kaçırmayacağım. Sonra kafamda bir bıçak hayatımı ören bu altın telleri belki kesecek.

İhsan alayını teslim aldı; ben de emir zâbiti oldum.

Yüzü artık hiç gülmüyor. Gökçepınar'da kalbinin çelik örtülerini kaldıran adama hiç benzemiyor. Her an askerleri arasında... Arka sırtların sarı hattı bâlâları[1013] üzerinde ayırdığı küçük acemi kıtaların talimiyle kendi uğraşıyor. Gözümün önünde işte hâkî küçük asker hayalleri, arkalarında mavi ufuk, kollarını sallayarak gidip geliyorlar, birdenbire avcıya[1014] yayılıyorlar. Aralarında bir onbaşı gibi kumandan görünüyor.

İhsan geceleri de sabaha kadar meşgul. Bizim küçük çadırda bir makine gibi telâşsız ve sert emirler veriyor. Ona bakarken içimde ağlamaya benzer bir tebessüm hâsıl oluyor. Ona "Teneke Asker" diye bağırmak istiyorum. Hani Andersen'in masalında bir oyuncak teneke asker vardır. Masanın üstündeki oyuncak kıza âşık olur. Bacağı yoktur, fakat tavrı pek asker ve kendisi mert bir oyuncaktır. Bir gün hizmetçi kız onu kaza ile sobaya atıyor. Çıkardıkları vakit teneke vücudunu küçük kalp şeklinde buluyorlar. İhsan'ı ona benzetiyorum. O da şu seyyardaki yeşil gözlü kıza âşık, onu karşıki dağdaki ateşe atacaklar, o da eriyecek ve kalp şeklinde, acı bir kalp şeklinde toprağa düşecek. Ah sevgili, çelik asker!

O gün öğleden sonra karar verdim, Ayşe'ye gideceğim. Eminim ki, o da İhsan'ı seviyor. Kabil mi bir sene geçmeden izdivaç vaadini geri alsın. Onlar köyün sönen ateşleri önünde ayrılırken ağlamamışlar mı? Bu bir yanlışlık, İhsan'dan Ayşe'yi ziyâret için izin isterken sesimde bir ehemmiyet, belki de esrarengiz bir ima vardı. Fakat onun yüzü hiç değişmedi. Kapanık ve meşgul, âdeta resmî bir sesle:

— Bir saat izniniz var, dedi ve hemen yanına emir almak için gelen dev vücutlu süvari çavuşu ile meşgul oldu.

Seyyarın olduğu vadiye inen meyli aşarken etrafta dalgalanan başaklara, Ayşe'ye söyleyeceklerimi anlatıyorum. O kadar ateşîn ve sıcak şeyler söylüyorum ki, o kadar muztarib ve bed-baht bir İhsan, onun sevdasıyla ölen bir İhsan tasvir ediyorum ki, tahayyül ettiğim acıklı şeylerle kendim de ağlamaya başlıyorum. Mutlak Ayşe de bir çocuk gibi ağlayacak. Bana İhsan'la kalplerini ve ellerini birleştirmek için yalvaracak, sonra, ben de... Yok, kalbim fazla atıyor. Bu hayali burada kesmek lâzım.

Akşam oluyor. Vadide çadırlar yine yandı. Siyah insan halkaları ortasında yine alevler oynuyor. Zannediyorum ki gözlerimden kaçan başak dalgaları tamamen karanlığa girmeden bana tuhaf bir şey söylediler, o zaman gülüyorum, Longfellow'un[1015] bir masalını söylüyorlar. Bu ne kadar acayip bir masal. Sahne Amerika'nın ilk muazzam vahşeti. İşte Sakarya Vadisi'nin ıssız, işlenmemiş sarı beyâbânları, siyah dağlıkları gibi bir yer. İlk gidenlerden sarı kâğıt yığınları arasında yaşayan mahcup[1016] ve genç bir kâtip var. Onun mehîb[1017] vücutlu, kalbi altından, kolları çelikten silâh ve kuvvet adamı olan kocaman bir dostu var. Ne nefis, ne muazzam bir insan. İkisi de aynı güzel kadını seviyorlar. Fakat mutlak o diyarda kadınlar silâh ve tabiat adamını severler. Belki de her yerde öyledir. Bunu küçük kâtip biliyor ve güzel kadının yanında bir kedi kadar bile sesini çıkaramıyor. Bir taraftan kavî kudretli dostu da yavaş yavaş hüküm ve nüfuzuna aldığı vahşi tabiattan fazla, kadının güzel gözlerinden korkuyor. O da sevgilinin yanında dilsiz ve korkaktır. Dostuna, kâğıtlar arasında oturan çelimsiz gence diyor ki: "Sen git aşkımı sevgiliye söyle, sen kitaplar ve kâğıtların dilinden anlıyorsun, yanık şeyler söyle, beni istesin."

Ve genç, benim gibi daire ve kâğıt adamı, sevgiliye gidiyor. Bir yanardağ gibi feveran ediyor[1018]. Tıpkı benim başak dalgalarına söylediğim gibi, mukavemet[1019] edilmez bir kalp hikâyesi anlatıyor. Güzel kadın, güzel gözlerinde müphem[1020] tebessümle onun ta kalbine bakıyor: "Kendin için söyle," diyor. Ben ne hain, ne kötü adamım... Bunu orada hatırlıyorum. Ayşe, çadırının loş kapısından bana, "Kendin için söyle Peyami," diyecek gibi geliyor. Kalbim nasıl atıyor, fakat ben o kadar fena bir adam değilim. Seyyarın arkasından bir yere oturuyor, sükûnet bulmağa çalışıyorum. On sene evvel ben değersiz bir hariciyye memuru ruhu taşımayaydım, şimdi hikâyeyi böyle yazmayacaktım. Onun yanında orta yaşlı, ağabeyi tavırlı, sâkin ve hissiz amcazade ve dost olacağım. Her zamanki gibi bana itimat edecek ve mutlak İhsan'a avdet edecek.

Çadırın kapısından baktım. İçerisi eter, tentürdiyot kokuyor. Çadırın biraz loş derinliğinde sedyeler üzerinde başlarında takkeleriyle Ayşe'nin hastalarını görüyorum. Kendisi direğin dibinde iri bir askerin başına soğuk su koyuyor. Çadırda başka kimse yok. Bir ses duyuyorum, kesik bir ses:

— Yunan gidiyor mu bacım? Bu bir sual.

— Gidiyor Ahmed, artık üç gün sonra buralar temizlenmiş olacak. Sen göğsünü bedava deldirmedin ya.

— Biraz su bacım.

— Bacağım ufruluyor. Tohtor ne zaman gelecek?

— Vay anam, vay anam!

Bu bir feryat.

— Ah bir limon iletemez misin, bacım?

Bu bir dilek.

— Senin için ey sancağımız, ölürüz de vermeyiz.

Bu şikâyet etmeyenlerin acılarını boşaltışları.

— Ayşe, benimle beraber gelemez misin?

— Sen misin Peyami, dur şimdi geliyorum. Mustafa Çavuş biraz hastaların yanına gel.

Şimdi çadırın kapısındayız. Ayşe'nin yüzü tamamen esmer ziyâ ile karışmış, gözlerinin etrafı simsiyah, gözlerinin içi siyah, siyah.

— Yunanlılar hakikat ricat ediyorlar, değil mi Peyami?

— Evet, Ayşe.

— Yarın Haşmet Bey'in fırkası da, Cemal de mutlak harbedecekler.

— Mutlak İhsan'ın alayı da harbe girecek.

— Sayıklıyorsun, Peyami?

— İhsan'ın ......'inci Alay'a kumandan olduğunu bilmiyor musun?

— Üç gün evvel gördüm; bir şey söylemedi. Alay'ın karargâhı nerede?

— İşte şu sırtlarda.

— Demek üçümüz de yarın İzmir yolunda.

Ne garip gülüyor, içim yırtılıyor gibi.

— Sen kolorduya mal oldun mu Peyami?

— İhsan'ın emir zâbiti oldum.

Hayretle gözlerini açıyor:

— Sen de mi ateşe? Hepiniz pervaneler alayı gibi ateşe koşuyorsunuz.

— Öyle ya.

— Bir ben kaldım.

İçeriden bir ses:

— Ah bacım, bacım!

— Bu Hüseyin Çavuş'un sesi Peyami. Kolundan yaralı. Mutlak alayına dönmek istiyor. Hüseyin Çavuş'a ben Eskişehir'de baktımdı; bir peritonit[1021] geçirdiydi. Bu sefer dokuz yaradan aşağı almayacağını söylüyor.

Biraz kapanık ve soğuk yüzünde yeni sıcak bir heyecan var.

— İhsan'ı ateşe girmeden görmek istemez misin? Sakarya Harbi'nin en büyük hususiyeti alay kumandanlarından cennete bir şehit alayı göndermek.

Birdenbire arkasını bana çevirdi. Uzaklara bakıyor. Sonra yine dönüyor. Karanlık daha derin, yüzünü göremiyorum. Sıvalı kolunu uzatıyor, benim kolumu okşuyor.

— Sen de, Cemal de, o da, belki Hüseyin Çavuş da hepiniz gidiyorsunuz. Bugünlerde insanları yumuşatmak iyi bir şey değil. Bugün ordu İzmir yolunda ben de sizinle beraber gelmiyor muyum? Allahaısmarladık Peyami, ben hastalarıma dönüyorum.

— İhsan'a selâm götüreyim mi?

— Zaferine dua ettiğimi söyle.

Gece Ayşe bilmecesinin nasıl hall edilmez bir şey olduğunu düşündüm. Gece yarısı İhsan karyolasının üstüne çizmeleri ve mahmuzları ile uzandı. Ne kuru, ne fena bir soğuk. Dışarıda nöbetçi mütemadiyen dolaşıyor. Ayşe'den bahsedeyim mi? Yüzü hiç cesaret vermiyor. Kalpağını masanın üstüne fırlatmış, elleri başının altında, gözleri çadırın tavanında dolaşıyor. Yarım saat kadar söylemeye cesaret edemedim. Sonra başlamaya karar verdim, fakat o an İhsan'ın sesini duydum. Sayıklıyor:

— Bölük ateş, haydi çocuklar, düşman kaçıyor. Tepeye, tepeye!

Öyle müthiş soluyor ki. Elinde tüfeği askerle beraber koşuyor. Bende acayip bir heyecan var. İlk defa büyük ateşe gireceğim. İlk defa askerler gibi ölümün suratına ihtiyarî[1022] atılan mümtaz[1023] sınıftan biri olacağım. Ne Ayşe ne kimse beni artık geri mahlûkatından addetmeyecek.

Gözümü sabahleyin açtığım zaman İhsan'ı çadırın direğine dayanmış kahve içer buldum. Seyyardan atladım. Ortalıkta bir bayram

günü hususiyeti var; insanları tamamen susturan bir bayram. Toplar gümbür gümbür atılıyor.

İhsan beni görünce ilk ve son defa sırıttı:

— Bekçi baba geldi; Peyami kalk!

Dışarıdan bir vızıltı duyuyorum. Yunan tayyareleri var. Alayın yerini keşfetmişler galiba. Allahım, korkmaktan korkuyorum, tayyarelerin kendisinden değil. İhsan çadırın kapısına gidiyor, başını kaldırıyor, yukarıya bakıyor. Gözlerinde uçurtma seyreden bir çocuğun hazzı var.

Birkaç cayırtı oldu. Öteye beriye birkaç bomba düştü, kimse aldırmıyor. Neferler ellerinde kovalar gidip geliyorlar.

Top sesleri azıyor, önümüzde on beşlikler köpürüyor. Anlıyorum, harb humması başlamıştır. Öyle sessiz ve derin bir hava var ki, içimiz bomboş; asabımız yerinde yok.

İhsan büyük bir tecessüs içinde... Önümüzdeki sırtlar muhârebeyi kapıyor. Öbür tarafta Duatepe Muhârebesi var. Vadiden, seyyarın etrafındaki hâkî kümelerden parça parça kıtalar ayrılıp gidiyor, önümüzdeki sırtların hattı bâlâsına gelmeden biraz duruyor, sonra kaynaşıyor, sonra hattı atlayıp kayboluyorlar. O hattan sonra ateş var. Biz de oradan geçeceğiz. Ne zaman? Saniyeler ne kadar uzun, sükût gittikçe ne kadar elimizle tutulur bir cisim gibi sert, etrafımızı alıyor.

Alay, karavanasını bir saat evvel yedi. Karınca gibi hazırlanıyor. On ikide İhsan'ı Kumandan Haşmet Bey çağırdı. Bir saat sonra İhsan da çadırın etrafında bölük kumandanlarını topladı, talimat veriyor. İşte biz de gidiyoruz. Bizden evvel Cemal'in alayı geçiyor. Biz atların üstündeyiz. Cemal'in alayının son neferi hattı bâlâyı geçerken İhsan rikkatini örtmeye çalıştığı sert bir sesle:

— En evvel Cemal'in alayı gitti... diyor.

Gözleri seyyara bakmadı. Fakat o zahirî[1024] bir şeydi. Bütün varlığı ile seyyara baktığından eminim. Kendi kemiklerimde, etlerimde,

kalbimde, kafamdaki müthiş çekinti İhsan'ın ıstırabının eşi değil mi? Bu büyük azabı iki vücut bir kalp taşıyor gibi İhsan'la beraber taşıyoruz. İhsan'la manen bir olduk zannediyorum.

Bir dalga daha. Bizim kütle de harekette... Bir rap rap... asker, yanında demir gibi yüzleriyle zâbitler atlarda gidiyorlar. Birinci taburumuz hattı bâlâyı geçerken biz vadideyiz. İkinci tabur sırtı aştı. İhsan yanımızda atının üstünde öyle sabit ve kavî ki, dört nal, sağa sola koşuyor ve emirler veriyor. Biz etrafında, süvariler arkasında, toplardan sonra yegâne sesi bizim atlarımızın nalları çıkarıyor. Alay'ın yâveri Mülâzım[1025] Muhsin Bey muvazzaf[1026] bir zâbit. Bütün işleri arasında bana öyle geliyor ki, benim ihtiyat zâbiti[1027] olduğumu hissediyor ve beni koruyan bir tavrı var. Hâl-bu-ki ben her emir götürürken ondan daha süratle uçup gidiyorum.

İhsan artık insan değil. Etrafında insan olan kimse yok gibi, emir verirken beni bile görmüyor. Son bölük aşarken beni tabur kumandanına yolluyor. Hattı bâlâya yalnız, İhsan'sız vasıl oldum. Dönerken mendilimi çıkarmak, seyyara sallamak istiyorum. Allahım, nasıl yakıcı ve âmir bir arzu. Fakat dönmedim, hattı bâlâyı aştım.

Hattı aşınca dağlarla çevrilmiş bir vadiye girdik. Ortasında bir yol ve yol üstünde bir toz bulutu içinde siyah insan hatları geçiyor. Dağdan dağa toplar atılıyor, bir toprak bulutu kaldırıp kaçıyorlar. Sırtlarında karıncalar gibi insanlar var.

Önümüzdeki hattın sonu Polatlı'nın önündeki küçük menfeze[1028] varıyor. Sağı Kartaltepe sırtları, solu Polatlı tepeleri. Menfezin sağındaki küçük tarlayı top ateşi pamuk atar gibi atıyor, siyah sarı bir toprak yerden fışkırıyor, kabarıyor. Biz de oradan geçeceğiz. Yolun sağındaki solundaki tarlalarda ikide birde bir tarrâka ve topraklar kalkıyor. Yalnız atlar ürküyor, asker sessiz ve sabit yürüyor, akıyor.

Artık ne sağımızdaki ne solumuzdaki ateşe bakıyoruz. Gözlerimiz Polatlı'nın arkasından başı siyah bir ehram[1029] gibi yükselen

Karadağ'ın tepesinde, oraya gideceğiz ve onu zaptedeceğiz. Herkesin iradesi kendinden yüksek bir elde. Kimse o ateş tarlasını nasıl geçeceğini düşünmüyor. Her kütle orada bir defa karışıyor, açılıyor, bağlanıyor, bir şeyler oluyor, sırtların diplerinden kaybolup gidiyorlar.

Biz oraya ancak bir saatte varırız. Daima rap, rap rap.

Yanımızdan bir otomobil rüzgâr gibi geldi, geçti. Fırka kumandanına Başkumandanlık'tan bir emir getirdi; galiba kütle daima hareket ediyor. Dörtnala bir zâbit geldi; İhsan'a yaklaştı, selâm vaziyetinde emir tebliğ ediyor[1030]. Sabırsızlanan atlarımızı zorla zaptediyoruz, emir bitti. Yine hareket. İhsan'ın yüzü biraz açıldı.

— Biz merkezden hücum edeceğiz. İlk ateşte biziz Peyami... Sanki bugünkü bayram bizim için oluyor, en güzel mendilleri, şekerleri bize verdiler kardeşim, diyor.

Ben dörtnala sağa sola gidiyorum. O ateş tarlasını en az zayiatla[1031] geçebilmek için kumandanın talimatını götürüyorum. Yine İhsan'dan evvel ateş tarlasına girdim. Soldaki höyüğün arkasından taburu geçirecekler. Polatlı'nın kırmızı damlarında siyah bir infilâk[1032] gördüm. Sağımda iki hâkî cenaze yerde yatıyor. Bunlar ilk kurbanlar galiba.

Menfezi geçtikten sonra Polatlı'nın arkasından Karadağ'a kadar hayli ehemmiyetli bir meyil ile bir sırt daha karşımıza çıktı. Soldan gidip meyli aşacağız.

Deniz fırtınasından pek korkardım. Bir gün Marsilya'dan gelirken azim bir fırtınaya tutuldum. Fırtına başlarken daha vapur kayık gibi çalkanmaya, beyaz köpüklerin üstünde kendini kaybetmeye başladı. O zaman kaptanın ve tayfanın yüzünü mütemadiyen aramıştım ve her defasında henüz tehlike dakikasının gelmediğine inanıyor ve korkumu asıl tehlikenin vüruduna[1033] talik ediyordum[1034]. Kendi kendime:

— Eh fena dakika geldiği zaman korkarım, diyordum.

Deniz azıyor, azıyor, ben yine kumanda mevkiinde kaptanın dalgalar arasında yüksek sesle kumandasını takip ediyordum; bu ses bana garip bir teselli ve sükûn veriyordu. Burada da, bu korkunç sükûn içinde de, top seslerinin kulakları patlatan iniltileri arasında da İhsan'ın ve küçük zâbitlerin insan sesinden ziyâde çelik sesine benzeyen kısık kumandalarını dinliyor, etrafa yavaş yavaş ekmeye başladığımız arkadaş naaşlarını[1035] aşıp giderken korkacak dakikanın gelmediğine kani oluyordum.

İşte mitralyöz tıkırtıları... İşte top, işte kurşun vızıltıları. İşte mütemadiyen yere serilen atlı ve yaya askerler. Hâlâ korkmuyorum. Ne garip şey... Harpte yegâne korkunç şey insanın korkusu galiba. Hezimet[1036] ve ricat olmayan yerde meğer korku yokmuş. Harp ne basit bir şey.

Akşam karanlığı geliyor. Soğuk artıyor. Rüzgâr asker saflarını sağa sola sarsıyor. Vız, vız üzerimizden ölüm aşıp geçiyor.

— Vay anam, vay anam!

On adım ötede uzun kaputuyla, son ışığıyla, teneke matarası parlayan bir nefer yerde yatıyor, uzaklardan sedyeler geçiyor. Kumanda sesleri daha kısık, daha çelik gibi.

Önümüzde sırtın hattı bâlâsına yetişen bir yerde tabiî ve siyah kocaman bir çukur var. Ateşten nispeten masun[1037] görünüyor. Alay sargı mahalli[1038] orası. Alay kumandanı orada mevki aldı ve hakikî dağ hücumu oradan başladı.

Karanlık basmadan evvel kafamda bir levha yerleşti. Son sırttan sonra Karadağ ile aramızda küçük, pek küçük meyillerle uzanan bir vadi. Kartaltepe sırtları ile Polatlı sırtları ve Karadağ'ın kendisi hep bu vadiyi ateş altında tutuyorlar. Merkezden hücum edecek olan alay buradan geçmeye mecbur ve en uzun top ateşine bizim alayımız maruz kalacak. Karanlık basmadan bu vadiyi kumandan gözden

geçirmek istiyor. Herhalde vadiyi iyi tanımak, bütün avarızını[1039] görmek lâzım.

Alayın hareketi biraz tevakkuf etti[1040]. Kumandan yâveri ile sırtın en yüksek noktasına tırmandı. Hava kızıl esmerlikten siyah esmerliğe geçiyor. Yunanlılar karanlıktan evvel mutlak kuvvetlerimizi buradan geri çevirmek istiyorlar. Dünyanın bütün topları burada azmış köpürüyor ve o an hattı bâlâda iki yağız atın geçtiği yerde bir toprak bulutu havaya kalkıyor. Hep birden kısık bir feryat:

— Kumandan Bey, Kumandan Bey!

Kalbim durdu. Hissetmeye vakit kalmadan toprak bulutu dağıldı. Hattın üzerinde bir tek şaha kalkmış yağız at, süvarisi tarafından zaptedilmeye uğraşılıyor. Atın başı ortaya döndü. Bir dakika sonra tekrar bu tarafa ve sırttan aşağı süratle geldi. Uzaktan İhsan'ın sesini daha kısık duydum:

— Peyami, Muhsin yaralandı. Sıhhiyeyi çabuk gönder.

Karadağ'ın eteğine gelmeden burada hayli zayiatımız var. İhsan tabur kumandanlarını topluyor, dağın eteğine karanlıkta yaklaşmaya karar veriyor ve onların yürüyüş istikametlerini tâyin ediyor. Onlara top ateşi altında öbür tarafa bakan vadinin bütün avarızını ezberletiyor. Şimdi karanlığı bekliyoruz. Etrafımı ve kendimi dinliyorum. Harbin ruh tarifini tespit ediyorum: Harpte yegâne korkulacak şey korkudur. Nihayet gece tekrar, onda harekât başlıyor ve vadiyi geçiyoruz. Artık harb yalnız kumanda değildir. Kuvvetin, hissiselimin[1041] kendi kendine yürüyüşüdür. Gece yarısı Karadağ'ın eteğindeyiz. Önümüzde o, siyah mahrutî[1042] bir heyûlâ gibi... Yunanlıların tenvir[1043] tabancaları harb sahnesini güzelleştiriyor. Top ve mitralyöz düellosu, bomba harbi olanca şiddetiyle devam ediyor. Karadağ'ın eteğine avcıya yayılan, tırmanan gölgeler, yeşil ve kızıl ziyânın inikâsıyla[1044] yanıp sönüyorlar. Hareket kızışmış, sedyeler sık

geçiyor. Hep o yeşil ve kızıl ziyâların anî tutuşması; avcı hatlarında biçilmiş gibi, koparılmış gibi diş diş avcıların yere serpildiğini görüyoruz. Fakat harb devam ediyor, devam ediyor.

Yunanlılar dağın tepesinde kayadan bir terasta tahassun etmişler[1045], birinci tabur onlara çok yakın, ikincisi de geçti.

Birinci, ikinci tabur kumandanları şehit oldu. Bir an var ki manevî bir tevakkuf hissediyorum. Alayın zayiatı yarı yarıyadır. Bizim süvarilerden ikisi şehit. Karanlık gittikçe kesif oluyor. Top ateşi artık durdu. Alay ileriye gidiyor mu, yoksa tevakkuf mu etti?

Yandan küçük beyaz bir ziyâ dağların üstünden yavaş yavaş karanlığa serpiliyor, etraf biraz seçiliyor. İhsan'ın sesini bu bitmeyen ateş humması içinde kudretle[1046] duyuyorum. Üçüncü taburla kendisi hareket ediyor. Taburun önünde keçilerin geçemeyeceği yerleri tırmanıyoruz. İhsan daima askerden çok önde... Öyle sabit, öyle kat'î yürüyor ki arkasındaki siyah kütlede en küçük bir tereddüt yok. "Vay anam", "Allahım", "Amanın"... Ne derin inilti ve hırıltı. Fakat İhsan'ın hayatı büyülenmiş gibi, başının üstünden kurşunlar vız vız uçuyor, sağına soluna bombalar düşüyor; o elinde tüfeği daima tırmanıyor, tırmanıyor. Zannediyorum ki artık tepeye pek yakınız. İhsan'ın yüksek sesle Yunanlılara sövdüğünü duyuyorum. Ne garip, ne garip bağırıyor. Kudurmuş gibi gidiyor. Anadolu'nun kalbinde kara kaya parçasına kadar gelenlere öyle gayzla, ihtirasla sövüyor ve koşuyor ki... Onlar da sövüyorlar, bomba ve kurşunla beraber taş, çamur atıyorlar, "Türkos, Türkos!" diye galiz[1047] bir küfürle bağırıyorlar.

Kayanın tepesinden onların ortasında son taburun bakiyesinden kalmış kahramanlar var. Orada gırtlak gırtlağa dövüşüyorlar. İhsan arkasına haykırıyor:

— Kayanın tepesine, asker! Kayanın tepesine!

Kızıl bir "tenvir tabancası" askere İhsan'ı kayaların birine sarılmış, yükseğe atlarken gösterdi. Bir yaralı, şehit kümesi içinde, arkada

askerin canı gırtlağında haykırıyor, tamamen kendinden geçmiş, "Allah, Allah, Allah, Allah!" Bombalar ve mitralyöz ateşi bir avuç tırmananların üstünde. Ben bir şey bilmiyorum, sarhoşum, kendimden geçmişim. Onlarla beraber ben de sövüyorum ve haykırıyorum.

Bir an İhsan'ı kayanın tepesinde ayakta gördük. Ay tamamen çıkmış, Karadağ'a beyaz ağını germiş. Gırrr... bir yaylım ateşi, sonra duruluyor. Hepimiz kayaların dibindeyiz. O kendine kollarını açan ve koşan siyah kardeş kütlenin kucağına dibinden kopmuş bir ağaç gibi devriliyor.

— İhsan kardeşim, İhsan, İhsan!

— Allahım, Allahım!

Yunanlılar o küçük kayadan terası terk etmiş olacaklar ki ateş kesilmiş gibi, onu kollarımın arasında kayalardan indiriyordum. Beş on çift kardeş eli benim üzerimde:

— Gumandan Bey, Gumandan Bey!

Hepsi onu tanımak, hepsi onun etrafında kalmak istiyor. Bıyıkları ayakta, gözleri dönmüş, yüzü barutla simsiyah, başından, göğsünden kanlar akan bir çavuş bağırıyor:

— Kumandanın intikamı! Arkadaşlar, arkamdan gelin!

Bu karanlık kütle yeniden kayaların üstünde. Allah, Allah, Allah, Allah! Gırrr... Tüfengler ve sesler uzaklaşıyor, biz de daima iniyoruz. Küçük bir kayanın dibinde onun dudaklarını mataramla ıslatıyorum. Yarası yine göğsünden, ceketi kan içinde. Başı yanına doğru düşmüş, gözlerinim kapalı, zaman zaman bir hırıltı arasında:

— Allahım, Allahım, diyor.

Ne zaman sargı mahaline geldik, ne zaman sedyeye koyduk, bilmiyorum. Dağın eteğinde bir sıhhiye arabası, yoldan gidiyoruz.

— İhsan, İhsan kardeşim.

Dönmeye çalışıyor; fakat aynı hırıltı.

Saat, sabahın dördü... Büyük seyyarın önündeyiz. Çadıra koşuyorum. Genç bir doktor, çadırın içini, dışını istilâ eden sedyelerde pansuman yapıyor.

— Alay Kumandanı İhsan Bey vuruldu, getirdik, Hemşire Ayşe yok mu?

— Mustafa Çavuş sedyeciler, hey! Kumandanı Hemşire Ayşe'nin çadırına götürelim, burada yer yok.

Onu Ayşe'nin küçük çadırında vücudunun şeklini muhafaza eden asker karyolasına yatırıyoruz. Doktor o kadar dikkatle ve rikkatle üniformasını çıkarıyor ki. Gözleri hâlâ nim kapalı, dudakları mosmor, büsbütün yüzünde acı, uzak, yabancı bir tebessüm var. Biliyorum ki hakikat o bizden uzak ve bize yabancı bir ülkenin kapısından bakıyor. Doktorun arkasından fırlıyorum:

— Hemşire Ayşe nerede?

— Fırkanın sıhhiye bölüğü ile gitti. Telâş etmeyin, hemşireye filân ihtiyaç yok. Nihayet yarım saat sonra hiçbir şeye ihtiyacı kalmayacak.

Kafam benim değil gibi. Ayşe'den bir an için nefret ediyorum. Demek Ayşe onun gözlerini bile kapayamayacak. Seyyar karyolanın yanına diz çöküyorum. Başım demirinde, ağlıyorum.

Bir an oldu ki burada son dakikalarını yaşayan gencin ölümü hayatımda en kuvvetli ıstırabı verdiğine kani oldum. Soğuyan elini arada ellerimin içine aldım, hafifçe sıktım. Belirsiz, pek belirsiz bir mukabele var, zavallı genç başta etrafı dinleyen ve bir şey bekleyen bir hâl var. Ayşe'yi bir an bulabilsem... Dışarıda horozlar öterken ayak sesleri arttı, neferler hızlı hızlı konuşuyorlar, sabahleyin başlayan sükûn bitiyor, hava daha hafif.

— Yunanlılar Karadağ'dan çekildiler, her taraftan kaçıyorlar.

Sonra dışarıdan feci bir ses:

— Sedyeyi kaldır, yana çevir, diye bağırıyor.

Ayağa kalktım. Çadıra bir sedye daha geliyor.

— Ayşe, Ayşe de mi vuruldu?

Elimde İhsan'ın eli gerildi. Parmaklarıma soğuyan parmakları sarıldı. Parmaklarımı koparır gibi çektim. Sedyenin üzerindeki kaputu fırlattım. Altında Ayşe'nin baş örtüsü açıldı, siyah, kesik saçlı başı bir çocuk gibi çıktı. Beyaz hemşire gömleği kan içinde, sağa dönmüş yatıyor, sol kaşının üstünde çirkin kocaman bir yara var, saçlarının dibinden başlıyor, kaşını ikiye bölüyor. Kapalı gözkapağından akan kan uzun kirpiklerinin ucunda donmuş. Yüzü küçük, balmumu bir çocuk heykeli gibi. Dudakları sakin.

Sıhhiye neferi sesinde hıçkırıkla, fakat iftiharla, aşkla söylüyor:

— Topla yaralandı. Hemen şehit oldu. Tutamadık. Kumandan Bey şehit oldu demişlerdi. Sıhhiye bölüğünden bir sedye ile çıktı. Sonra yolda yaralı bir neferin yarasını sararken vuruldu. Hayır efendim, bir şey, bir şey söylemedi.

— Getir evlât, buraya!

Onu da İhsan'ın yatağının yanına sedyesiyle uzattım.

— İhsan, İhsan, bak kardeşim. Ayşe de yanında.

Evvelâ hareket etti sandım. Eğildim. Ayşe'ye iltihak etmişti. Şimdi çadırın içinde yan yana yatıyorlar. İhsan'ın arkası dönük, yüzü acı ve uzak. Ayşe'nin yüzü nâdim[1048] bir çocuk yüzüne benziyor. Çirkin siyah yarasından akan kanlar kırmızı birer yaş gibi ipek kirpiklerinde donmuş. İhsan'a yalvarıyor. Zannediyorum ki kalkıp beyaz kollarını İhsan'ın boynuna dolayacak ve Eskişehir'de verdiği kanlı buseyi[1049] itmam edecek[1050].

— İşte birbirinizi aldınız. İzmir'e girdiniz!

Sesimin ne kadar acı olduğunu hissettim. Çadırdan fırladım. Bana İhsan'la Ayşe evlenmişler gibi geldi.

Sabahleyin iki arabada, iki al bayrak örtülü tabut öteki şehitler arasında köyün küçük mezarlığına girdi. Haşmet Bey'in iki taze mezara toprak attığını, Cemal'in ayakta şiş gözlerle alık alık baktığını

gördüm. Sonra hayatı ve elleri boşalmış bir adam oldum. Ayşe ile İhsan'ı ben evlendirmedim mi? Onları el ele ben vermedim mi? Şimdi yan yana şu sarı topraklar altında yatıyorlar. İhsan'ın mezarı Ayşe'nin mezarına o kadar bitişik ki, âdeta koyun koyuna yatıyorlar.

— Peyami Bey, sen benim emir zâbitim olacaksın, Yunanlıların arkasından Ayşe'nin İzmir'ine beraber gireceğiz.

Haşmet Bey'in demir kolları beni ileriye geriye sallıyor. Siyah ateş gözleri gözlerimde beni, kaybolan Peyami'yi çağırıyor. Bir saat sonra Basri Köyü'nde, bir köy odasında Haşmet Bey'le Cemal arasında oturuyordum. Cemal hıçkırıyor ve beni kolları arasında sıkıyor:

— Kardeşim, kardeşim!

Artık tamamen aklım başımda... Haşmet Bey'in yüzüne bakıyorum. Onun da ruhundaki örtü sıyrıldı, gitti. Hepsinin maksadını anlıyorum. Kurnazlık, benden evvel Ayşe'ye iltihak etmek. Ama bu kabil mi? O şimdi İhsan'la yan yana yatmıyor mu? Allahım, şimdi bu şehit İhsan'a ne bitmez tükenmez, ne acı bir kin taşıyorum. Bütün bu feci şeyleri Ayşe'yi arkasından öldürmek için yaptı. Sonra kendi beş adım gitti, hayvan gibi vuruldu. Hani İzmir'e girecekti. Kalbim atıyor, atıyor. Hatırlıyorum. Ne parlak bir fikir zihnimi kurcaladı. İzmir'e en evvel ben gireceğim. Sonra Gökçepınar'a gelip Ayşe'ye söyleyeceğim. O, İhsan'a İzmir'e girerse evleneceğini söylemişti. Yoksa İhsan'ı sevmemişti. Ben biliyorum. O kimseyi sevmemişti. Yalnız İzmir'e girecek adamı sevecekti. Haşmet Bey bu kurnazlığı yapacak; ha, ha, gülerim, ben ondan evvel İzmir rıhtımında al bayrağı taşıyacağım.

Bu sabah doktorla kavga ettik. Yazı yazmayacaksın diyor. Başımda soğuk bir bez yatıyorum. Yarın ameliyat yapacaklar. Ya ameliyattan sonra iyi olursam. Hayatta tanıdığım kimse kalmadı. Cemal benim bacaklarımla beraber toprağa düştü. Haşmet Bey, onu da Gökçepınar'a gömdürdü. Kendisi hâlâ İzmir yolunda...

Ayşe'ciğim, bak benim de kollarım hâlâ sağlam, her azam parçalanıncaya kadar İzmir için dövüşeceğime yemin ettim. Gözündeki kanlı yaşları sil. İstersen İhsan'ı sev. O zavallı seni çok severdi. İki sene sırtında *Ateşten Gömlek* taşıdı. Nihayet İzmir'e senin kollarının arasına düştü. Bir tek insana bu kadar saadet yetmez mi? Benim arkamdan bu *ateş gömlek* hiç çıkmayacak, öldükten sonra da, ebediyen taşıyacağım. Fakat ben onu, o ateşi, o ıstırabı seviyorum Ayşe. Senin, sizin ayakucunuzda bana el kadar yer verin, oracıkta sizi beklerim. Tek sana lâyık olayım Ayşe, istersen İhsan'ın ayağının altına yatayım. O senin sahibin değil mi? Ayşe, dünya kuruldu kurulalı böyle azap olmamıştır.

17 Kânûn-ı Evvel 1338[1051]

Bu sabah her şeyi Salim'e vasiyet ettim. Göğsümde bir ölünün başından çalınmış bir tutam siyah saç var. Beni onların ayak ucuna gömmelerini yazdım. Bu, bir hıyanet olur mu? Darılma İhsan, kardeşim. Senin göğsün bir defa kanadı; bak benimki mezarın öbür tarafında da, toprağın altında da, senin ayak ucunda da her an kanayacak. Bu kadın gibi, çocuk gibi, gül yaprağı gibi bir şey. Bana darılma... Ben ayağınızın altında yatarken siz yan yana...

17 Kânûn-ı Evvel, akşam

Bak bak, Ayşe sedyeden kalktı. Kollan İhsan'ın boynunda. Ne kadar uzun bir buse. Bir an ayrılsınlar, ne olur? Ne kadar zamandır bu buseyi istiyorlar ve bekliyorlardı.

1010. 15 Aralık.

1011. Bitkin.

1012. Gerçek yokluk.

1013. Doruk çizgisi, tepelerin en yüksek noktasından geçen hayali çizgi.

1014. Piyade mangasındaki erlere verilen ad.

1015. Amerikalı şair Henry Wadsworth Longfellow.

1016. Utangaç, sıkılgan.

1017. Heybetli.

1018. Köpürüyor, coşuyor.

1019. Dayanılmaz, karşı durulmaz.

1020. Belirsiz.

1021. Karın zarı iltihabı.

1022. İsteğe bağlı, seçimlik.

1023. Seçkin.

1024. İçten olmayan, yapmacık.

1025. Teğmen.

1026. Silâhlı Kuvvetler'de çalışan meslekten subay ve astsubaylarla askerlik hizmetini yapan erler.

1027. Yedeksubay.

1028. Girecek veya geçecek yer, delik.

1029. Mısır firavunlarının piramit biçimindeki mezarlarına verilen ad.

1030. Bildiriyor.

1031. Yitiklerle, kayıplarla.

1032. Güçlü bir biçimde patlama.

1033. Gelişine, gelmesine.

1034. Erteliyordum.

1035. Cesetlerini.

1036. Bozgun.

1037. Korunan, korunmuş.

1038. Yeri.

1039. Engebelerini, tümseklerini, yüzey biçimlerini.

1040. Durdu.

1041. Sağduyunun.

1042. Konik.

1043. Aydınlatma, ışıklandırma.

1044. Yansımasıyla.

1045. Sığınmışlar.

1046. Güçle.

1047. Kaba ve çirkin, iğrenç.

1048. Pişman.

1049. Öpücüğü.

1050. Tamamlayacak.

1051. 17 Aralık 1922.

Hâtime[1052]

Cebeci Hastahanesi'nin yolundan inerken iki doktor konuşuyorlardı:

— İhtiyat Mülâzımı Peyami Efendi'nin evrakındaki isimleri tetkik ettim.

— Ne çıktı?

— Ayşe isimli bir hemşire hiçbir kolordu seyyarında çalışmamış, İhsan isminde alay kumandanı yok.

— Akrabaları yok mu?

— Cemal isminde şehit olan bir dayızadesi var. Cemal'in bir de kız kardeşi varmış, fakat kimse ne ismini ne de ne olduğunu biliyor.

— O hâlde?

— Kurşunun dimağındaki[1053] tesiri.

İki doktor çok uzun ve fennî bir münakaşadan sonra beyninden kurşun çıkarken ölen Peyami'nin *Ateşten Gömleği*'ne çetin ve Latince bir isim koydular.

15 Nisan 1338, Ankara

1052. Son, sonuç.

1053. Beynindeki.

Bugüne bir "Ateşten Gömlek..."

Edebiyat tarihleri *Ateşten Gömlek*'in Kurtuluş Savaşı sürüp giderken, henüz sona ermemişken yazıldığını belirtirler. İmparatorluk göçmüş, Ankara hummalı bir çaba içinde.

Cepheden izinli gelen Halide Edib yoğun duygularınımların etkisi altında bu ünlü romanını... Kurtuluş Savaşı'nın "ilk" romanını yazmıştır.

Ama *Ateşten Gömlek*'in bir başlangıç öyküsü var:

Öyle kaç kez Halide Edib'le Yakup Kadri'yi, benim "biricik" romancılarımı Ankara'da, 1920'lerde bir evde karşılıklı söyleşirlerken tahayyül etmişimdir. Vakit akşamüzeri olmalı. Ankara "gelecek" coşku ve tasasıyla donanmıştır.

Yakup Kadri Bey *Ateşten Gömlek* adlı bir roman yazacağını dile getirmektedir.

Halide Edib Hanım o an mı düşünmüştür: "(...) bu kadar Anadolu'ya yakışan ve kendi başına bir şaheser olan" bu ad...

Romanın başında yer alan eşsiz mektubu yeniden okuduğumuzda, *Ateşten Gömlek*'lerin en az iki tane olması umudu karşımıza çıkar. İleride bu eserler, güzel, mutlu günlerde, kitaplıklarda yan yana duracak, geçmiş acı zamanların masalını söylemeye devam edeceklerdir.

Yakup Kadri'den ödünç aldığı adı, Yakup Kadri'nin bir romanında yine görmek isteyen Halide Edib, bir bakıma, yaşanmakta olan "tarih'"in romanlar, yazılar çiziler, "edebiyat" aracılığıyla gelecek kuşaklarda iz bırakacağı, bilinç yaratacağı umudunu taşımaktadır.

Kimbilir, *Ateşten Gömlek*'ler birken iki, ikiyken üç... dört olabilecektir.

Güzel ve önemli Kurtuluş Savaşı romanları sonradan yazılmıştır. Birçoğunu bugün de tutkuyla okuyabiliriz. Ama pek azı Halide Edib'in *Ateşten Gömlek*'i ölçüsünde "içten'" tanıktır.

Handan'da aşkı ve kadın özgürlüğünü sayıklamalarla dile getirmiş romancı, *Ateşten Gömlek*'te de bir toplumun, bir ulusun yeniden

varoluş mücadelesini aynı şiddetle, aynı buhranla, adeta nöbetler içinde söylüyor.

Romanın başındaki o mektup, doğrusu, günlerimi gecelerimi büyülemiştir. Bir romancının bir başka romancıya yazdığı ve "Yakup Kadri Bey'e" diye başlık attığı "açık mektup", edebiyatımızdaki –hemen hemen tek– "romancıdan romancıya" teşekkür mektubudur.

Zaten Halide Edib mektubunda yalnızca ödünç aldığı roman adı için teşekkür etmez. Milli Mücadele'yi bir kez daha, puslar içinde, billûrlaşmış olarak görür. Çöken payitahttan Anadolu'ya geçiş günleri, belki daha da geçmişte kalmış günlerden yarına, hem bir ulusal savaşım, hem de toplumsal ve bireysel özgürlük arayışı kendisine kılavuzdur.

Ateşten Gömlek'e yol alışı izleyebilmek, o yol alışta düşsel bir yolcu olabilmek için hem *Handan*'a, hatta *Mev'ut Hüküm*'e, hem *Mor Salkımlı Ev*'e, özellikle *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'na ille uğramamız gerekmez mi?

Handan, dediğim gibi, "bireysel başkaldırı"nın sessiz sözcüsüdür. Yakup Kadri anılarında bu romanı ne çok sevdiğini, bu romandaki genç kadına handiyse âşık olduğunu yazmıştır. Duygularını yansıttığı yazısı o zamanlar söylentiler, yankılar yaratmış. *Handan*'da Halide Edib'in kişisel yaşamından esinlendiği Yakup Kadri'ye fısıldanmış... Bir roman, muhakkak ki, sadece "roman"dır. Ama bazı romanlar, yazarlarını "fazla" tanıtırlar.

Handan, Halide Edib'in gençlik dünyasını tanıtıyor. *Mev'ut Hüküm*, karanlık, karabasanlı, ama hep tutkulu sahneleriyle Halide Edib'in yaşadığı toplumsal-bireysel ortamlardan derin mutsuzluğunu söylüyor.

Nihayet *Mor Salkımlı Ev* ve *Türk'ün Ateşle İmtihanı* anı kitapları, silkiniş ve gelecek umudu için mücadele isteklerini "yaşanmış"ın izlenimleriyle saptar. *Ateşten Gömlek*'e yol alışta, bireyselden toplumsala, gerçekten bir ateşten gömlek sırta geçirilmiş, o ateşten gömlekle yanıp tutuşulmuş, ama hiç pişman olunmamıştır.

Tekrar Ankara'ya dönüyorum:

O gün, benim hayal edişime göre, o akşamüzeri Ankara'da, Halide Edib Hanım'ın evinde başka neler konuşulmuştu? Başka kimler vardı?

Çöken İstanbul'dan, geçmişten, imparatorluğun son yıllarından söz açılmış mıydı?

Yakup Kadri Bey, "kendi" *Ateşten Gömlek*'ini nasıl tasarladığını, nasıl kaleme dökeceğini ifade etmiş miydi? Onun *Ateşten Gömlek*'i, sonra, dönüşe dönüşe, şekilden şekile girerek *Ankara* mı olmuştu?

Halide Edib Hanım, kendisini, kendisinin *Ateşten Gömlek*'ine götüren koşulları, anıları, yaşantıları, ürkütücü gelişmeleri birdenbire mi algılamış, her şey birdenbire mi üşüşmüş; yoksa yaşantılar, izdüşümler, kaygılar belleğe usul usul mu birikmişti?

Ateşten Gömlek, en az iki yönüyle dikkat çekmelidir: Anadolu'ya kimler, hangi duyguların, ülkülerin, düşüncelerin itkisiyle geçmişlerdir ve "savaş"ı nasıl yorumlamışlardır...

Önce "Şişli"yi tanırız. Bugünün Şişli'sine hiç mi hiç benzemeyen, sosyetik, alafranga, özentici Şişli'yi. Sosyete, alafrangalık, özenti ama, her şeye karşın "memleket ülküsü" hissedenlerin de yaşadığı Şişli.

Hâriciyye memuru Peyami, o Şişli'yi, payitahtı, şimdi, Sakarya Savaşı'nın ardından, hastanede yaralı olarak hatırlamakta, yazmaktadır.

Dekor hastane olunca, bütün Milli Mücadele seslerle, yankılarla, inildeyişlerle belirir. İstanbul artık aradan çekilerek, Anadolu ve Anadolu Türk'ü varlığını söylemeye koyulur.

Fakat başlangıçta hep Şişli vardır. Peyami'yi, Ayşe'yi, İhsan'ı, Cemal'i orada tanırız. Şişli hanımlarının, Şişli beylerinin, Rum hizmetçilerin neredeyse habersiz kaldıkları Millî Mücadele'ye ilk uğrak Sultanahmed olacaktır. Böylelikle Halide Edib ünlü, unutulmaz "Sultanahmed Mitingi"ni ilk kez kâğıda dökme olanağına kavuşur. Ayşe'nin siyah giysilerle katıldığı o gün, sonra *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda "belgesel" bir anlatıma evrilecek ama aradan yıllar geçtikçe, başka romanlarda, sözgelimi Kemal Tahir'in *Esir Şehir* üçlemesinde yine can bulacaktır.

Miting, Halide Edib'in hem büyük ve coşkun bir romancıya yaraşır, hem usta bir gazetecinin nesnel anlatımına denk tasvirleriyle *Ateşten Gömlek*'i Anadolu'ya açar. İmparatorluğa son bir kez seslenen İstanbullu için tek umut kapısı bundan böyle Anadolu'da aralanacaktır.

Ateşten Gömlek de bundan böyle Anadolu'daki savaş, yıkım ve zaferlerin sözcüsü olacak, acılar ve kırık sevinçler ortasında "yarın"ı özleyecektir. O kadar ki, romancı, Peyami'nin anlattığı korkunç gerçekleri insanlık için utanç verici bulur ve ne insanlığın ne Türkiye'nin bir daha böylesi acılardan geçmemesi temennisiyle, roman kahramanının bir "kâbus" gördüğünü ileri sürmekten kendini alamaz.

Ateşten Gömlek işte o çok çarpıcı temenniyle son bulmaktadır.

Edebiyat tarihleri *Ateşten Gömlek*'in 6 Haziran-11 Ağustos 1922 tarihlerinde *İkdam* gazetesinde tefrika edildiğini de yazarlar. *Ateşten Gömlek* bugün yetmiş beş yaşında.

Yetmiş beş yıl boyunca okunmuş, herhalde bir dönemler çok sevilmiş, çok etkilenilmiş bu roman, yalnızca anlatımının ateşi, humması, buhranıyla değil, "anlattıklarıyla" da bugün yeniden anlam kazanıyor; yetmiş beş yıl sonra biz *Ateşten Gömlek*'i yeniden gereksiniyoruz.

Doğu ve Batı kültürlerinin sentezine ulaşabilmiş Halide Edib, efsanevi konuşmacısı olduğu Sultanahmed Mitingi'nde "hükümet"lerin düşman, "millet"lerin dost olduğunu söylemişti. Geçen onca zaman onun sözünü ne yazık ki doğrulamaya devam ediyor, hükümetleri bir türlü "ferdin ezeli hürriyet mücadelesinde" fertleri dost kılamıyor.

Belki bu yüzden ferdin sırtında hâlâ ateşten gömlekler var.

Yakın tarihimizin hangi sancılardan geçtiğini ben en çok romanlardan öğrendim. Tarih kitapları, hatta ilk elden, ilk tanıklıktan anılar her zaman yetmedi.

Ateşten Gömlek'e gelince; o romanlar, öğretici, aydınlatıcı romanlar arasında, bir de, "coşkun" yaradılışıyla gönlümü yakar. Anlatımının çapraşıklığına –haksızca– işaret edilmiş Halide Edib, bu romanında, Handan kimliğiyle başlattığı coşkun yaradılışları artık bütün bir romanın tek kimliği kılmaktadır.

Halide Edib diyor ki:

"Sen kitaplar ve kâğıtların dilinden anlıyorsun, yanık şeyler söyle, iyi şeyler söyle, beni istesin!"

Belki bu yüzden bugün de *Ateşten Gömlek*'i istiyoruz.

SELİM İLERİ
1997, İstanbul

KİTABI YAYINA HAZIRLAYANLARIN YARARLANDIĞI KAYNAKLAR

Adıvar, Halide Edib; *Ateşten Gömlek*, İkdam Nr. 9059-9122, 6 Haziran 1338/1922-11 Ağustos 1338/1922.

Adıvar, Halide Edib; *Ateşten Gömlek*, Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1339/1923.

Adıvar, Halide Edib; *Ateşten Gömlek*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1937.

Adıvar, Halide Edib; *Ateşten Gömlek*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık T.L.Ş., İstanbul, 1957, 6. Basılış.

Adıvar, Halide Edib; *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul,1962.

Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, İstanbul, 1970.

Enginün, İnci; *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.

Hançerlioğlu, Orhan; *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

İslâm Ansiklopedisi; Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1989-1996.

İstanbul Ansiklopedisi; Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993 - 1995.

Türk Dil Kurumu; *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi; Dergâh Yayınları, İstanbul (Tarihsiz).

Uyguner, Muzaffer; *Halide Edip Adıvar*; Yaşamı, sanatı, yapıtları, seçmeler, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992, 2. basım.

Yücebaş, Hilmi; *Bütün Cepheleriyle Halide Edib*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1964.